

Mellom Pannekoek og Lenin

*NSU og NKUs ideologiske utvikling mellom
1918-1922*

Daniel Haaland Bratteteig

Mastergradsoppgave ved IAKH, Det Humanistiske
Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2012

Mellom Pannekoek og Lenin

*NSU og NKUs ideologiske utvikling mellom
1918-1922*

Daniel Haaland Bratteteig

Mastergradsoppgave ved IAKH, Det Humanistiske
Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2012

© Daniel Haaland Bratteteig

2012

Mellom Pannekoek og Lenin. NSU og NKUs ideologiske utvikling mellom 1918-1922

Daniel Haaland Bratteteig

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Kopisten

Forord

Jeg vil gjerne benytte anledningen til å takke min veileder, Øystein Sørensen, for mange gode tips underveis. Jeg vil også takke alle som har holdt ut med meg de siste to årene. Jeg tilegner denne oppgaven til min far, Øyvind Bratteteig, som dessverre aldri fikk lese den.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Problemstillinger	Error! Bookmark not defined.
1.2	Avgrensninger av problemstilling	1
1.3	Struktur	Error! Bookmark not defined.
1.4	Rådende teori	4
1.5	Kilder og metode	6
2	Bakgrunn	7
2.1	Innledning	7
2.2	Den internasjonale konteksten.....	7
2.3	Situasjonen i Norge	9
2.4	Tiden etter 1917: Den internasjonale konteksten	13
2.5	Arbeiderbevegelsen i Norge etter 1917	14
3	Ideologisk status i 1918.....	19
3.1	Innledning	19
3.2	Kontinental innflytelse	19
3.3	Russisk innflytelse	24
3.4	NSU og Fagopposisjonen	27
3.5	Oppsummering	32
4	Kapittel 4: Rådsideologien	33
4.1	Revolusjons- og dyrtidsåret 1917	33
4.2	Arbeiderrådene	33
4.3	Proletariatets diktatur.....	39
4.4	Venstrekommunismen	42
4.5	Sosialiseringen.....	46
4.6	Oppsummering	51
5	Kapittel 5: Militærspørsmålet.....	52
5.1	Innledning	52
5.2	Militansedebatter før 1918.....	52
5.3	NSU i bresjen for antimilitarismen.....	53
5.4	Militanse og borgerkrig	56
5.5	Verdensrevolusjonen på trappene.....	63

5.6	Borgerkrigens epoke.....	65
5.7	Oppsummering	68
6	Skoleringsarbeidet.....	70
6.1	Innledning:.....	70
6.2	Skoleringsarbeidet	70
6.3	Den nye retningen og skoleringsspørsmålet.....	72
6.4	Studielitteraturen:	76
6.5	Massen og eliten	78
6.6	Oppsummering	79
7	Tesene.....	81
7.1	Innledning.....	81
7.2	Tesenes inntog og arbeiderbevegelsens førsteinntrykk.....	81
7.3	Tesenes ideologiske innhold og betydning.....	85
7.4	Farvel, venstrekommunisme.....	87
7.5	Teseteologene	96
7.6	Oppsummering	106
8	Konklusjon:	107
8.1	Innledning.....	107
8.2	Historiografiske problemer.....	107
8.3	Konklusjon over utviklingen i den radikale fløyen av Ungdomsforbundet	108
	Litteraturliste	113

1 Innledning

1.1 Innledning

Årene 1917 til 1923 var formative år for Arbeiderpartiet (DNA). Årene var de første stegene mot det partiet man kjenner i dag. Men dette var også konfliktfylte år. En ny generasjon i arbeiderbevegelsen var ikke tilfredse med passiv parlamentarisk politikk. Himmelen skulle stormes der og da¹. Hvordan dette skulle skje var det verken enighet om eller noen spesielt dyp forståelse av. Men ulike ideologiske retninger utviklet seg innad i partiet i denne perioden, og konflikter mellom disse retningene brøt ut. Denne oppgaven vil se på den radikale fløyen i Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbunds (NSU) ideologi og hvordan denne utviklet seg i perioden. Særlig med tanke på hvordan denne fløyen senere brøt ut og dannet NKP, vil det bli lagt vekt på alternative ideologiske spor.

1.2 Problemstilling

Følgende problemstillinger vil bli vurdert i denne oppgaven: Hvordan utviklet ideologien seg i den radikale fløyen av NSU/NKU i årene 1918-1922, og når ble bolsjevismen seg hegemonisk i denne fløyen? Man må ta i betraktning at Fagopposisjonen og den radikale fløyen i NSU i stor grad delte ideologi i 1918, men at det var omtrent på denne tiden at den radikale fløyen begynte å gå sine egne veier. For å gjøre dette enda mer komplisert fantes det også individer som gikk mellom disse to fraksjonene gjennom den belyste perioden, eller som sto utenfor disse fraksjonene i det hele tatt, samtidig som man kan si at de tilhørte en fløy til et gitt tidspunkt. Tesen for denne oppgaven er som følger: De nederlandsk-tyske venstresosialistiske strømningene innen NSU var langt sterkere og bredere enn tidligere forskning har belyst, og at de bolsjevikiske ideologiske strømninger innad i den radikale fløyen av NSU gjorde seg først hegemonisk fra høsten 1921.²

1.3 Avgrensning av problemstilling

¹ Wessel, Ellisif, "Nei, himlen stormes maa idag." i *Det 20. århundre*, nr. 2, 1903: 19

² Med den nederlandsk-tyske venstresosialismen, menes det her eksplisitt den ideologien Anton Pannekoek og Hermann Gorter representerte. Begge var aktive innenfor både den nederlandske og den tyske arbeiderbevegelsen. Begge disse to er nok bedre kjent under kategorien venstrekomunister. Årsaken til at begrepet den nederlandsk-tyske venstresosialismen benyttes her, er at oppgaven dekker et spenn på over fire år, og begrepet venstrekomunisme først var operativt fra 1919-1920.

En av utfordringene for denne oppgaven blir å avgrense hva en skal anse som den radikale fløyen av NSU i perioden 1918 til 1922. Samtidig vil forfatteren prøve å bevise at selv etter en streng avgrensning av dette spørsmålet, vil man kunne se en interessant utvikling i den radikale fløyen fra en tydelig revolusjonær venstresosialistisk tankegang over i en mer sentralistisk bolsjevikisk ideologi.

Man må da se på hvilke konstanter man hadde innenfor NSU fram mot 1922. Den første og mest åpenbare kandidaten er Eugène Olaussen, som redigerte forbundsavisen *Klassekampen* helt fram til 1921. AUFs historikere har motstridende syn på hans rolle, men de har blitt mer forsonende i de senere år. Mens man tidligere så på Olaussen som en provokatør i bevegelsen, på grunn av hans voldsomme angrep på motstandere både i og utenfor parti, hevder Halvorsen i *Partiets Salt* at Olaussen brakte ideologisk kontinuitet til bevegelsen, og hadde med seg forbundet i de fleste spørsmål, selv om han kunne oppleves av mange partifeller som både grov og ubehøvlet.³ En annen slik konstant, dog i noe mindre grad enn Olaussen var Arvid G. Hansen, som på mange måter fikk skjøvet studiearbeidet i forgrunnen i bevegelsen. Også andre viktige figurer i ungdomsbevegelsens forhold til ideologi vil også benyttes i denne fremstillingen. En som ikke ble med videre til NKP, Aksel Zachariassen, er av interesse ettersom hans stillingtaken i partistriden var mer drevet fram av personlige relasjoner enn av hans ideologiske ståsted, som på mange måter overlappet med både Hansen og Olaussen. Reinert Torgeirsons, Harald Langehelles, Henry W. Kristiansens og Hans Heggums bidrag i tidsperioden vil også benyttes i den grad de er relevante for problemstillingen. Ettersom mye av den ideologiske utviklingen som kan spores i Ungdomsforbundet er å finne i de stadig pågående debattene som avløste hverandre, må man for sammenhengens skyld også trekke inn motstandernes innlegg. Dette kan fortelle noe om både hvordan øvrige forbundsmedlemmer og medlemmer av partiet vurderte denne ideologiske utviklingen. Blant annet kan man vurdere i hvilken grad Olaussen og Hansen var representative for Forbundet.

Avgrensningen av tidsrommet denne oppgaven tar for seg baserer seg på de utviklingstrekkene man kan spore i den belyste perioden. Før 1918 var det mye utvikling på det ideologiske planet, men det var først da den nye retningen fikk en majoritet i partiorganisasjonen at utviklingen fikk en større kontekst. Dessuten er mye av denne utviklingen allerede redegjort for. Fra 1918 av kan man ane en ideologisk endring i deler av venstrefløyen i DNA. Det oppsto en gryende ideologisk uenighet mellom deler av

³ Halvorsen, Terje: *Partiets salt. AUFs historie*, 2003, Oslo, Pax: 91-2

Ungdomsforbundet og Tranmæl sin fløy, eller rettere sagt det var i 1918 at man kan spore opp tilløp til slike fløydannelser, først og fremst i militærspørsmålet. Om man hopper til enden av den kronologiske avgrensingen, 1922, er denne blitt valgt ettersom det var lite ideologisk utvikling i den radikale fløyen i NKU på dette tidspunktet. For deres del kan det se ut til at deres Komintern-tilhørighet hadde låst en slik videre utvikling.

De ideologiske innslagene som vil bli belyst her er de som var viktige innenfor Ungdomsforbundet i perioden. Samtidig må de også ha vært utsatt for en endring i løpet av denne perioden. Dette utelukker for eksempel religionsspørsmålet der Arvid Hansen var sentral, fordi det ikke var noen nevneverdig utvikling i selve ideologien, og rundt forholdet til religion, selv om det var flere framstøt mot statskirken både før og under perioden som belyses her. Fokuset for oppgaven blir da altså den radikale fløyen i NSU/NKUs ideologiske perspektiv og endringen av denne i militærspørsmålet, organisasjonsspørsmålet og i skoleringsarbeidet. Hvorfor akkurat disse blir valgt som fokus er fordi disse spørsmålene var sentrale for NSU sitt gjennombrudd før den første verdenskrigen, og fordi de var i endring i perioden som belyses.

1.4 Struktur

Det har blitt foretatt bevisste valg med tanke på hvilke debatter og spørsmål som blir belyst, i forhold til når disse spørsmålene var mer sentrale. En fordel som viser seg i kildematerialet, var at det var vanskelig for ungdomsbevegelsen å holde mer enn en tanke i hodet av gangen, noe som gjorde at spesifikke debatter avløste hverandre. Dette hadde selvfølgelig også noe å gjøre med at debattene hadde rot i samtidige hendelser som også var utenfor den norske arbeiderbevegelsen. Debattene dreide seg altså til dels om hvordan man skulle forholde seg til den stadig utviklende politiske virkeligheten.

Det som først må ses på i denne oppgaven er selve det ideologiske utgangspunktet. Selv om dette har blitt sett på tidligere av andre historikere, er det flere nye momenter som vil bli tatt opp i denne oppgaven. Arbeiderrådsbevegelsen er det andre momentet som må undersøkes, som hadde sine røtter tilbake i 1917 (om man vil være diletantisk kan man si enda tidligere), men som fikk sin topp i 1918, med følger fram mot 1922. Noe urelatert til dette, kom debatten om militærspørsmålet på sommeren 1918, derfor er det nærliggende å forstette med dette spørsmålet. Skoleringsspørsmålet var i likhet med militærspørsmålet litt på siden av de overordnede ideologiske problemer. Det var et spørsmål som gikk som en rød tråd i hele NSU/NKUs historie, men det var med den nye retningen at dette spørsmålet virkelig kom i

lyset, særlig fra 1920 av. Tesestriden begynte innledningsvis høsten 1920, og blir i denne sammenhengen nærliggende til å følge opp militærspørsmålet. Både kronologisk og tematisk egner dette kapittelet seg avslutningsvis i denne oppgaven.

Som man ser er kronologien valgt på bakgrunn av når visse utviklingsløp begynte, derfor vil det også være en del overlappinger i oppgaven når det kommer til dette. Som man vil se begynte noen av disse utviklingsløpene mens andre fortsatt holdt på. Der det er skjæringspunkter som påvirker hverandre vil dette tas i betraktning.

1.5 Rådende teori

Det har blitt forsket mye på DNA i denne perioden. Et av de tidligste forsøkene på å forklare den norske arbeiderbevegelsens radikalitet, var Edvard Bulls *Arbeiderbevegelsens stilling i de tre nordiske land 1914-1920* i 1922.⁴ Men hovedvekten av forskning på området kom i etterkrigstiden. Knut Langfeldt belyste opptakten til partisplittelsen i 1921.⁵ Per Maurseth fulgte opp med fortsettelsen fram til partisplittelsen i 1923.⁶ Disse to bidragene til sammen, kan regnes for å være skoledannende på Komintern-tiden i DNA. Åsmund Egge har vist hvordan DNA forholdt seg til Komintern, både i innmeldelse og utmeldelse, men har utdypet feltet ved å benytte seg av Komintern-arkivet. Verdt å nevne er også hans samling og oversettelse av korrespondansen mellom DNA og Komintern i årene 1919-1923. Åsmund Egge kan sies å følge tradisjonen etter både Maurseth og Langfeldt, men har bidratt med sin russiskkompetanse til å utdype disse. Et av hovedsynene hos Egge er at konflikten før splittelsen i 1923 var mellom Tranmæl og hans fløy, kontra Komintern som i Norge var forsvart av Scheflofløyen i partiet. Dette er det tradisjonelle synet på forholdet mellom Komintern og DNA. Dette synet har i de senere år blitt utfordret av blant andre Jorunn Bjørgum og Finn Olstad. Begge tillegger Martin Tranmæl en sentral rolle, noe som ikke er nytt i seg selv, men begge viser også til Martin Tranmæls mer radikale sider, som en drivende kraft i utviklingen i partiet i opptakten til splittelsen i 1923. Finn Olstad hevder at Tranmæl skulle ha planlagt revolusjon i Norge i 1921, mens Bjørgum gjør Tranmæl til historisk subjekt for hele den radikale utviklingen i DNA.⁷ Disse motstridene synene fra den tradisjonelle fortolkningen var grunnlaget for en debatt mellom Åsmund Egge og Jorunn Bjørgum i

⁴ Bull (d.e.), Edvard: "Arbeiderbevegelsens stilling i de tre nordiske land 1914-1920"(ss 3-28) i *Arbeiderhistorie*, nr. 1 1976

⁵ Langfeldt, Knut: *Moskvatesene i norsk politikk*, 1961, Oslo: Universitetsforlaget

⁶ Maurseth, Per: *Fra moskvateser til kristianiaforslag*, 1972, Oslo: Pax

⁷ Olstad, Finn: "Til siste kamp gjøres klar. Planer om revolusjon i Norge i 1921" (ss 35-53) i *Arbeiderhistorie* 1998, 1998; Bjørgum, Jorunn: "Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918", 1996, Oslo, Doktogradsavhandling, UiO

Historisk Tidsskrift i årene 2003-2004. Kjernen i denne debatten var hvorvidt Komintern egentlig hadde tenkt til å intervensere i den norske partistriden. Bjørgums syn var at partistriden i bunn og grunn dreide seg om Tranmæl- versus Scheflofløyen, og at sistnevnte brukte Komintern som et middel for å forsøke å løse konflikten i deres egen favør. Egge peker på, i tråd med det tradisjonelle synet, at Komintern ville lagt seg opp i de norske affærer uansett.⁸ Denne debatten gikk i forkant av utgivelsen *Komintern og Norge*, Egges og Vadim Rosjinskis samling av sentrale dokumenter for DNAs tid som Komintern-medlem.⁹ Kildegrunnlaget som foreligger i de russiske Komintern-arkivene, som Egge bruker aktivt i sin argumentasjon overfor Bjørgum, viser at det tradisjonelle synet fortsatt har gode holdepunkter. Hovedverket på ideologi i norsk arbeiderbevegelse i perioden 1918-1920 er gjort av Odd-Bjørn Fure, i Mellom *bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis*.¹⁰ Fure redegjør for de ulike ideologiske strømningene innenfor arbeiderbevegelsen, også den delen av den som er tema for oppgaven. Deler av denne oppgaven vil forsøke å belyse alternative spor til Fures konklusjoner, og utdype den kunnskapen han har bidratt med. I de senere år har man også AUFs offisielle historie, skrevet av Terje Halvorsen.¹¹ Den tar som regel et mellomstandpunkt mellom Fure og Bjørgum.

Denne debatten i seg selv er ikke sentral for de spørsmål som skal belyses her, men det er viktig å være klar over noen av de mer sentrale elementene. Viktigst her er synet på Martin Tranmæl. Da denne oppgaven forsøker å besvare hva den fløyen som sto i opposisjon til Tranmæl hadde som ideologisk grunnlag, blir synet på Tranmæl en måte å forstå opposisjonens forhold til ham. Tranmæl var radikal! Men sett i forhold til opposisjonen mot ham, var han nok ikke like radikal som for eksempel Bjørgum og Olstad vil ha han til å være.

Øystein Sørensen har sett på mange av de samme personene som er fokus for denne oppgaven, men Sørensens hovedfokus har hovedsakelig vært på disse personenes overgang fra arbeiderbevegelsen til NS.¹² Sørensen har vist forbindelsene mellom NSU og senere NS, og da spesielt tatt for seg Eugene Olaussen, en karakter han trekker fram igjen i boken *”Drømmen om det fullkomne samfunn”*. Olaussen blir i nevnte bok framstilt som totalitær ned til marginen, et syn som har mye for seg, men som til dels ignorerer andre sider ved Olaussen

⁸ Egge, Åsmund: ”Tilsvaret til Jorunn Bjørgum og Finn Olstad” (ss 315-326) i *Historisk tidsskrift*, 2004

⁹ Egge, Åsmund og Vadim Roginskij (red): *Komintern og Norge*, 2006, Oslo: Unipub

¹⁰ Fure, Odd-Bjørn: ”Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis” 1983, Oslo, Doktorgradsavhandling, UiO

¹¹ Halvorsen, Terje: *Partiets salt. AUFs historie*, 2003

¹² Sørensen, Øystein: *Fra Marx til Quisling: fem sosialisters vei til NS*, 1983, Oslo: Aventura

og DNA rundt 1920.¹³ Per Maurseth har også sett på striden under Komintern-tiden, med et sterkt fokus på det politiske spillet. Det er i liten grad blitt gjort studier av ideologiene som konkurrerte innenfor DNA i denne perioden tidligere, selv om Tubaas har gjort en analyse av ulike aktører innenfor DNAs holdning til Sovjetunionen og den russiske revolusjonen. Jostein Nordvik har foretatt en studie av arbeiderrådsbevegelsen, som fokuserer på hvorvidt den var i tråd med rådsideologien.¹⁴

1.6 Kilder og metode

Kildene som relevant for denne oppgaven er hovedsakelig de som belyser ideologien innad i NSU/NKU. Av aviser vil spesifikt *Klassekampen* være av interesse. Avisen var den ytterste venstresiden i Ungdomsforbundets eget organ, slik den er definert her. Også *Det 20.*

aarhundre, DNAs teoretiske tidsskrift er av relevans, i alle fall under Arvid G. Hansens periode i redaktørstolen. *Social-Demokraten* er til en viss grad relevant, i de tilfeller der debatten fra NSU/NKU forflyttet seg dit. I tillegg kommer beretninger, protokoller, brosjyrer og annet trykt materiale fra NSU/NKU og til dels DNA. For å forstå den utenlandske påvirkningen på den radikale fløyen i NSU/NKU, vil også sentrale aspekter ved datidens internasjonale ideologiske debatter og idéstrømninger belyses. Disse er hovedsakelig å finne som opptrykk i samleverker.

For å belyse kildene, vil de hovedsakelig bli benyttet som levninger. De sier først og fremst noe om hva aktørene ønsket og trodde ville skje.¹⁵ Spørsmålet er hvordan en rent praktisk skal tilnærme seg problemstillingene. En logisk tilnærming til dette vil være i første omgang ta for seg utviklingen av selve ideologien hos den radikale fløy i NSU/NKU. Hvor marxistisk var denne ideologien, og hvor velutviklet var den? Ideologi i seg selv kan jo ses som intensjonale forklaringer, men om en ser på utviklingen av ideologi, vil jo denne i stor grad måtte ses i lys av årsak-virkningsforhold, altså kausale forklaringer. Når det kommer til å forklare påvirkningen på DNA som helhet, blir det naturlig å benytte seg av kausale forklaringer, selv om en bør, totalt sett, forsøke å konstruere en narrativ forklaringsmåte rundt disse for å åpne for den historiske utviklingens kontingens.¹⁶

¹³ Sørensen, Øystein: *Drømmen om det fullkomne samfunn*, 2010, Oslo: Aschehoug

¹⁴ Nordvik, Jostein: "Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19", 1974, Bergen Hovedfagsoppgave, UiB

¹⁵ Kjellstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den engang var*, 1999, Oslo, Universitetsforlaget: 172

¹⁶ Dahl, Ottar: "Forklaring og fortelling i historievitenskapen" (ss 67-79) i *Historisk Tidsskrift*, 72 (1), 1993: 75-6

2 Bakgrunn

2.1 Innledning

Årene fram til den russiske revolusjonen skulle bli skjebneår for den internasjonale sosialistiske bevegelsen. De store, samlende, sosialistiske partiene ble utfordret av sterke ideologiske motsetninger innad. Revolusjonære sto tidvis steilt mot reformister. Det vil her bli sett på den ideologiske utviklingen i en internasjonal og nasjonal kontekst i årene før den russiske revolusjonen. Ettersom denne oppgaven ser på perioden mellom 1917-1923, vil realhistorien i denne epoken også være relevant.

2.2 Den internasjonale konteksten

I årene mellom århundreskiftet og 1917 gjennomgikk den internasjonale sosialismen en metamorfose. Debatten om reformismen fra slutten av 1800-tallet, det vil si debatten om hvorvidt sosialismen skulle være revolusjonær eller om en skulle nå den gjennom demokratiske midler, var fortsatt en av de sentrale debattene mellom ledende sosialistiske teoretikere. For enkelthets skyld kan man si at Eduard Bernstein og Karl Kautsky forsvarte den reformistiske linjen (dog fra forskjellig utgangspunkt), mens Lenin, Pannekoek, Gorter, Karl Liebknecht og Rosa Luxembourgen forsvarte revolusjonen. Likheten de delte var at de alle tok utgangspunkt i marxismen. Debatten hadde til dels utspring i Engels senere tekster, der han tok moderat avstand fra det han anså for å være fortidens kampmidler.¹⁷ Debatten som i utgangspunktet startet med Erfurt-programmet i 1891, skulle i praksis være helt frem til første verdenskrig, da det var andre spørsmål som opptok den internasjonale sosialismen. Den internasjonale sosialismen ses i dette tilfellet hovedsaklig som den andre internasjonale som rent organisasjonsmessig hadde sitt hovedsete i Brussel mellom 1889 og 1916. Året 1916 er det offisielle året for organisasjonens oppløsning, selv om det var verdenskrigens utbrudd som rent *de facto* førte til dens sammenbrudd.

I den andre internasjonale var det spenninger mellom revolusjonære og reformister. Men selv blant de revolusjonære fantes det klare motsetninger. Et sentralt verk hvis betydning først skulle bli avklart senere, var Lenins *Hva må gjøres*, der forfatterens partiteori står sentralt. De sentrale poengene i dette verket var at kommunistpartiet skulle være et eliteparti som skulle

¹⁷ Lorenz, Einhart: *Arbeiderbevegelsens historie I. 1789-1930*, 1974, Oslo, Pax: 69

mobilisere *og lede* massene til handling. Lenin hadde liten tiltro til massenes spontanitet, det vil si, deres evne til selv å befri seg selv fra det autokratiske åk. Dette var en følge av et av de punktene Lenin og Kautsky til dels var enige om, nemlig borgerlige ideologers plass i arbeiderbevegelsen.¹⁸ I *Hva må gjøres*, legges det stor vekt på at borgerlige ideologer har evner til å analysere situasjoner som den proletære klasse ikke er i besittelse av, og som besittere av disse evnene derfor har en naturlig rolle i å lede massene. Lenin var fra tidlig av det mest prominente medlemmet av bolsjevik-partiet, men det er viktig å ha med seg at den leninistiske ideologien som sådan ikke fikk fullt gjennomslag før etter revolusjonen.

Samtidig fantes det andre radikale stemmer i den internasjonale sosialismen som skulle bli viktige for utviklingen i Norge. I Nederland hadde det utviklet seg en noe utradisjonell variant av marxismen, som til forveksling kunne ligne på Liebknecht og Luxemburgs revolusjonære variant, men som skilte seg i organisasjonsspørsmålet. Anton Pannekoek og Hermann Gorter kom fra en tradisjon innen den internasjonale sosialismen som hadde vært preget av anarkistiske tankesett. Grunnleggeren av det nederlandske sosialdemokratiet, Domela Nieuwenhuis, hadde gått fra en mild form for sosialisme over til en svært anarkistisk ideologi. Dette preget det nederlandske sosialdemokratiet, men kanskje aller mest Gorter, Pannekoek og deres lille bevegelse. Begge var likevel marxister, kanskje ikke i strengeste forstand slik som Kautsky, ettersom de framhevet visse sider av den historiske materialismen utenfor datidens ideologiske trend, som på mange måter var grunnlaget for datidens marxistiske verdensanskuelse. Der Kautsky så den som ulike klassers i mekaniske kamp om dominans i samfunn, forsøkte Gorter og Pannekoek, i likhet med Rosa Luxemburg, å finne tilbake til menneskelig handling som en grunnstein for den revolusjonære marxismen.

Verdenskrigens utbrudd i 1914 hadde alvorlige konsekvenser for den internasjonale sosialistiske bevegelsen. Den andre internasjonale brøt sammen samtidig som troppene mobiliserte senhøstes 1914; istedenfor at de ulike nasjonale sosialistpartiene boikottet krigen slik de tidligere hadde sagt de ville, gikk de nå inn for krig. Et av de viktigste vendepunktene i utviklingen fram mot 1917 var Zimmerwaldkonferansen i Sveits, 1915. Den generelle europeiske trenden med store sosialistiske samlingspartier ble her for alvor satt på prøve. Det gryende skismaet mellom revolusjonære og reformister, ble utdypet av spenningen mellom reforminnstilte sosialister som støttet krigen på den ene side og krigsbekjempende kommunister på den annen siden.

¹⁸ Lenin, V.I: *Hva må gjøres? Brennende spørsmål i vår bevegelse*, 1970, Oslo, Ny Dag: 45-7

I utviklingslinjen for den internasjonale sosialismen kan en se et klart brudd i året 1917, et sted mellom marsrevolusjonen og novemberkuppet i Russland (begge angitt etter ny kalender). Revolusjonær sosialisme gikk fra teori til praksis i et tempo som lot få prinsipielle spørsmål igjen til ettertanke.

2.3 Situasjonen i Norge

I Norge var den ideologiske tilstanden innad i det ferske DNA sterkt preget av utviklingen i SPD. Men de større ideologiske spørsmål måtte vike for DNAs rent praktiske politikk.¹⁹ Det som for alvor skulle sette ideologiske spørsmål på dagsordenen var opprettelsen av et eget sosialistisk ungdomsforbund. ”Vi unge er revolutionære og ynder ikke noget reformfusk” uttalte en av grunnleggerne Jacob Vidnes i 1900, og forespeilet noe profetisk hvilken rolle det nye ungdomsforbundet skulle ha.²⁰

Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund (NSU) var fra opprettelsen svært radikalt, sett med datidens norske øyne. At en forfatter som Hans Jæger engasjerte seg i forbundet rundt århundreskiftet skulle prege den radikale karakteren NSU hadde.²¹ Det er da heller ikke overraskende at en finner sterke anarkokommunistiske tendenser i kildematerialet som relaterer seg til NSU i sitt første tiår. Egede-Nissen, Kyrre Grepp, Hans Jæger, til og med Arvid G. Hansen (senere Komintern-medarbeider) uttrykte på et eller annet tidspunkt Kropotkins og anarkokommunismens innflytelse på deres egen tenkning. De anarkistiske tendensene var ikke bare delt av framtrepende ideologer, men var også representert blant de øvrige medlemmene i det tidlige NSU.²² Anarkokommunismen skiller seg fra den marxistiske kommunismen ved at den ikke tillegger staten noen spesifikk rolle i realiseringen av det kommunistiske prosjekt. Denne ideologiske strømmingen ble avbrutt i 1909, med Tranmæl/Olaussen/Krogh-fraksjonens seier ved NSUs landsmøte. I perioden som fulgte, fram til omtrent 1915, utviklet NSU seg i en mer revolusjonær marxistisk retning. Viktig for NSUs utvikling var propagandakampanjene til Sverre Krogh og Eugene Olaussen i Nord-Sverige og Nord-Norge. I løpet av noen måneder i reiste de rundt i de nordligste fylkene og holdt foredrag. Betydningen for medlemskapet i NSU er ikke kjent, selv hevder Olaussen at det var

¹⁹ Lorenz, Einhart: *Arbeiderbevegelsens historie I. 1789-1930*, 1974

²⁰ Sogstad, Per Egeberg: *Ungdoms Fanevakt*, 1951, Oslo, Arbeidernes ungdomsfylking: 64

²¹ Hansen, Arvid G, Eugène Olaussen og Aksel Zachariassen: *Den røde ungdom i kamp og Seier*, 1923, Oslo, Norges socialdemokratiske ungdomsforbunds forlag: 14, 33; Hans Jæger utga blant annet to politiske skrifter, *Anarkiets Bibel* og *Socialismens ABC*.

²² Olaussen, Eugène *Fra Den Røde plass til Youngstorvet*, 1945, Oslo, Kamban: 14-7

betydelig, men langt viktigere var sammensveisningen av forholdet mellom Olaussen og Krogh, og den politiske overbevisningen som skal ha utviklet seg hos begge i løpet av turen.²³

Fra 1915 blir NSU tydeligere dratt i en mer russisk retning, noe det er flere årsaker til. En av disse er *Klassekampen*-redaktør Olaussens reise til Zimmerwald i Sveits, der han møtte sentrale medlemmer fra det russiske sosialdemokratiske arbeiderpartiet (RSDAP, bolsjevikene). En annen årsak som inntreffer samtidig er flere datidige sentrale partimedlemmer fra det samme partiet oppholdt seg i Oslo og knyttet kontakter til sentrale medlemmer i NSU, blant annet Arvid G. Hansen. De russiske partimedlemmene var Nikolai Bukharin, Alexandra Kollontai og Yuri Pjatakov. Men NSU besto ikke utelukkende av revolusjonære sosialister. Det er viktig å påpeke at selv om deler av NSU var svært radikale, da spesielt lagene i de store byene, Kristiania, Bergen og Trondheim, var ikke dette like gjeldende for resten av landet. NSU-lagene var nok jevnt over mer radikale enn moderpartiet, men helte vel mer mot Tranmæls særegne og udefinerbare variant av radikalisme, enn mot Kristiania-lagets eller kanskje bedre sagt Krogh/Olaussen-fraksjonens revolusjonære marxisme. Likevel presenterer Olaussen og Arvid G. Hansen et mer homogent NSU i *Den røde ungdom i kamp og seier*. Hvor stor avstand var det innad i NSU mellom det organisatoriske sentrum og dens periferi? Skal man se NSU fra toppen og ned eller skal man se den som den totale organisasjonen? Dette foregriper neste sentrale spørsmål slik Jorunn Bjørgum formulerte det.

Forholdet mellom Tranmæls politiske base og NSU, eller mer presist Olaussen/Krogh-fraksjonen, er noe komplisert å gjengi. Den vanligste fortolkningen av relasjonen er at det var allianse mellom de to. Arvid G. Hansen skriver så sent som i 1923 at Tranmælføløyen og NSU var ”selvskrevne allierte”.²⁴ Man kan spørre seg om dette var et innlegg i partistriden, et forsøk på å roe gemyttene for å unngå splittelse. Jorunn Bjørgum har lansert hypotesen om at relasjonen mellom de to organisasjonene var preget av overlapping.²⁵ Bjørgum påpeker at Tranmæl hadde ungdomsbevegelsen som sin politiske base, og at en som følge av dette dermed ikke kan snakke om formell allianse, men heller organisatorisk overlapping. Det kan likevel tenkes at Bjørgums spørsmål er satt i et noe overdrevent enten-eller-format. Det er fullt mulig at begge deler er riktige. Spørsmålet da blir hvordan en ser på NSU. Kan en si at den var en entydig bevegelse eller en slags paraplyorganisasjon som rommet ulike organisasjoner og strømninger. En kan hevde at Trondheim definitivt ikke var Kristiania, og

²³ Hansen, Arvid G, Olaussen, Eugéne og Zachariassen, Aksel: *Den røde ungdom i kamp og Seier*, 1923: 138-9

²⁴ Hansen, Arvid G, Olaussen, Eugéne og Zachariassen, Aksel: *Den røde ungdom i kamp og Seier*, 1923: 185

²⁵ Bjørgum, Jorunn: ”Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918”, 1996:9

at Kristiania heller ikke var Bergen. Kanskje det med andre ord er mest heldig å bruke NSU-stempelet på organisasjonen på sentralt plan, altså Centralstyret, ettersom det var her det ble skapt presedens for videre utvikling.

Sverre Krogh var den som tidligst utmerket seg i radikaleringen av NSU. Dette betyr ikke at NSU ikke var radikalt nok for moderpartiet da de anarkokommunistiske strømningene ble utrensket. Krogh hadde sammen med Olaussen hadde ”oppdaget” den revolusjonære marxismen, og de utøvde stor innflytelse på NSUs ideologi. Sverre Krogh kom egentlig fra en gammel tysk offisersfamilie, og hadde blitt sosialist under et studieopphold Tyskland. Olaussen og Krogh omformet NSU til å bli en drivende kraft i radikaleringen av arbeiderbevegelsen.

Det var etter de kom tilbake fra denne turen at de samarbeidet for å omforvandle NSU til en revolusjonær marxistisk organisasjon. På et vis, skulle forbundsavisen *Ung-socialisten* aldri fravike helt fra mer frihetlig orienterte varianter av marxismen. Gjennom alle år fram mot 1920 publiserte *Ung-socialisten/Klassekampen* Pannekoeks og Gorters artikler og pamfletter. Dette er greit nok, men man må være klar over at disse var den ideologiske hovedinspirasjonen i NSU. Det var ikke snakk om Luxemburg eller Liebknecht (de dukker opp en og annen gang, men Pannekoek slår alle i antall bidrag fram til den russiske revolusjonen) i noen utstrakt grad, noe som har vært antatt tidligere.²⁶

Eugene Olaussen kan sies å være en av den gjeldende epokens mer innflytelsesrike individer innenfor ungdomsbevegelsen og til dels for øvrig i arbeiderbevegelsen, men da primært på det ideologiske planet. Utdannet typograf og generelt regnet som en glimrende orator, var det uheldig at han opptrådte vinglete i flere ideologiske spørsmål²⁷. Olaussen skal ha hatt en stor litterær interesse, og som kyndig i flere språk oversatte han også mye litteratur. Om han i like stor grad evnet å forstå det han leste, særlig de ideologiske tekstene, kan diskuteres, noe det også er rom for i denne oppgaven. Rent praktisk-politisk forble han alltid litt i ytterkanten av DNA. Dette skulle vise seg da han ble stortingsrepresentant i 1922, og om en ser på Kominterns korrespondanse med DNA, er det tydelig at de ikke så på ham som en viktig aktør, da han ikke nevnes i særlig grad.²⁸ Men han utøvde stor innflytelse på Ungdomsforbundet lenge han satt som redaktør for NSUs organ *Klassekampen*, og hans linje

²⁶ Kristiansen, Gunnar E: ”Sigurd Simensen. Kommunist og presseemann En framstilling av redaktøren av partiavisene Folkeviljen (DNA) og Dagens Nyheter (NKP) i Harstad fra 1922 til 1931”, 2006, Tromsø, Masteroppgave UiT, : 13

²⁷ Sogstad, Per Egeberg: *Ungdoms Fanevakt*, 1951: 117, 181: Om Olaussen (fra side 117): ”Det var karakteristisk for hans tragiske skjebne at han fikk sin første skole i en tale og diskusjonsgruppe, og ikke i en studiering, der han kunne lære noe.”

²⁸ Egge, Åsmund og Roginskij, Vadim (red): *Komintern og Norge*, 2006

var brakte tile en viss grad ideologisk kontinuitet i bevegelsen, også etter hans avgang. Som redaktør for *Klassekampen* jobbet Olaussen iherdig med å fremme den revolusjonære marxismen som ideologi i Norge. Det kan kanskje virke noe pussig at Olaussen var en av de første som entydig erklærte seg som revolusjonær marxist i Norge så sent som tidlig nittenhundretall, men marxismen hadde få eksponenter i landet før dette. Edvard Bull benyttet seg av marxistiske teorier i sin historieskriving før Olaussen kom på banen, men, dette var først og fremst en akademisk tilnærming til teoriene. Det er også vanskelig å få helt grep om når Olaussen ble revolusjonær marxist, ettersom han var dyktig på å skrive sin egen historie slik det passet ham. En annen faktor er igjen vinglingen og hans mangel på tydelighet i ideologiske spørsmål.

Eugene Olaussen har blitt viet en god porsjon plass i Øysteins Sørensen's historiske fremstillinger, spesielt med tanke på hans reise fra ytterste venstre gjennom sentrum til ytterste høyre. Sørensen har lagt vekt på de totalitære kvaliteter som Olaussen som menneske var i besittelse av. Dette synet har absolutt sine poenger, men det ignorerer andre sider ved Olaussens virke som menneske og politiker. Olaussen støttet opp under arbeiderrådsbevegelsen, en bevegelse som godt kan sies å være en ytterliggående venstrekommunistisk bevegelse, men som nettopp av den grunn vil være kritisk til partiets og statens rolle, og som definitivt står på siden av tradisjonell marxist-leninisme. Det kan nok tenkes at Olaussen hadde andre hensikter enn ideologisk-politiske for å støtte opp under bevegelsen, for eksempel bygge sin egen maktbase i forhold til partiet. En annen faktor som kan utdype og komplisere dette faktum er det spørsmål om hvorvidt Olaussen eide taktisk teft til å konspirere på slikt vis.

Olaussen ble i de siste årene før splittelsen DNA-NKP i stor grad overskygget av Olaussens noe yngre, politiske allierte, Arvid Gilbert Hansen, en blikkenslagersønn fra Bergen. Hansen skulle opprinnelig studere i Oslo, men falt fra studiene i historie og litteratur ettersom arbeidet med å bygge opp den sosialistiske skolevirksomheten i Norge tok for mye tid.²⁹ Samtidig produserte han mye av DNAs ideologiske litteratur i årene 1917-1923, blant annet en tjukk bok om NSUs historie, en bok han skrev sammen med Olaussen og Aksel Zachariassen. Av NSUs sentrale medlemmer, var Hansen en av de best ideologisk skolerte, selv om hans betydning først skulle vise seg innenfor Ungdomsforbundet i opptakten til partisplittelsen.

²⁹ Langfeldt, Knut: "[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965", upublisert 1965, Arbark, Oslo

Selv om NSU var viktige pådrivere for den nye retningen innen DNA, fantes det også andre radikale, ideologiske strømninger innenfor partiet. Høyt utdannede menn som Kyrre Grepp og Edvard Bull allierte seg med Martin Tranmæl. NSU og venstresiden i DNA så på denne alliansen som sentristisk, det vil si til høyre for dem selv, men det betyr ikke at Grepp, Bull og Tranmæl så på seg selv som mindre revolusjonære. Edvard Bull er særdeles interessant i så måte, ettersom han så sent som i 1928 skrev den mest marxistisk inspirerte regjeringserklæringen som noen gang har blitt skrevet i Norge. Martin Tranmæls var viktig for den politiske utviklingen av DNA i disse årene. Fra hans inntreden på den nasjonale politiske arena med fagopposisjonen av 1911 og framover, knyttet han seg til forskjellige ideologiske strømninger innenfor DNA. I første omgang med Scheflo og Olaussen/Krogh-konstellasjonen, senere med Kyrre Grepp fram til hans død i 1922, for så å støtte opp under den akademiske marxismen til Bull. Det var et kjennetrekke hos Tranmæl at han inngikk allianser med ideologisk orienterte på venstresiden i partiet. Når det er sagt, må det påpekes at en av tydeligste ideologiske inspirasjoner hos den unge Tranmæl var syndikalistiske strømninger fra tiden som arbeider i USA der han stiftet kjennskap til den syndikalistiske bevegelsen International Workers of the World (IWW).³⁰ Men tilbake i Norge ble han også påvirket av andre, mer entydige marxistiske strømninger.³¹

2.4 Tiden etter 1917: Den internasjonale konteksten

Den russiske revolusjonen hadde sine støttespillere og motstandere over hele verden, men det kan hende at de kunne enes om det faktum at den gjorde det umulige mulig. Det var nok den første verdenskrigen som brøt om de gamle imperiene og autokratiene, men den russiske revolusjonen viste mulighetene for en samfunnsform som til da bare hadde eksistert på tegnebordet. En følelse av at noe måtte være nært forestående, ikke ulikt ulike religioners tro på undergangen, eller apokalypsen, må ha preget de som levde under revolusjonsårene i Europa etter 1917. I Ungarn, Berlin og Bayern forsøkte kommunister å gjennomføre revolusjoner slik man hadde sett i Russland. Tyskland som helhet hadde en rekke tilløp til revolusjoner i årene mellom 1918-1921.

En ideologisk variant av marxismen som gjorde seg gjeldene i denne perioden var rådkommunismen. Det er vanskelig å tilkjennegi dens opprinnelige opphav, men den ser ut til å ha utviklet seg på tvers av ideologer og landegrensar, det vil si, begrepet er en form for

³⁰ Lafferty, W.M.: *Industrialization, Community Structure and Socialism*, 1974, Oslo, Universitetsforlaget:111

³¹ Bjørgum, Jorunn: "Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918", 1996: 35

sekkebetegnelse på ulike strømninger med klare likheter. Rådskommunismen blander sammen elementer fra forskjellige venstreideologier som marxisme, syndikalisme og anarkisme. Fokuset for ideologien er hvordan arbeider organiserer seg selv som et alternativ til staten og partiet. Det er verdt å merke seg at Lenin kapitaliserte på den russiske rådsbevegelsen (en grov oversettelse av *sovjet* er råd), da han returnerte til Russland i 1917. Slogord som ”All makt til Sovjetene”, ble bolsjevikenes eget, selv om denne spesifikke rådsbevegelsen langt fra var av en homogen karakter i betydningen rent bolsjevikisk. Valgresultatene i 1918 viste at det var de Sosialrevolusjonære som gikk av med seieren, og en stor del av disse var også aktive i rådsbevegelsen, spesifikt den delen av bevegelsen som hadde et mer anarkistisk tilsnitt.

Russland ble etter revolusjonen både et lysende eksempel for hva den internasjonale arbeiderbevegelsen kunne oppnå, og scene for en omfattende borgerkrig, der vestmaktene intervenerte for å gjenopprette en form for orden. Dette polariserte arbeiderbevegelsen og dens motstandere ytterligere i resten av Europa, og frykten for revolusjon var stor blant borgerskapet, tidvis også berettiget. Men det revolusjonære Russland ble også dit man dro for å se på det fremmede, det innovative, det skremmende og det mystiske. Blant norske russlandsfarere i denne perioden finner man mange arbeiderpartimedlemmer, som for eksempel Emil Stang, Adam Egede Nissen, Arvid G. Hansen og Edvard Bull, men også personer fra den andre enden av det politiske spektrum som Vidkun Quisling og Fridtjof Nansen.³²

Den andre fasen av den russiske revolusjonen kan en grovt regne til tidsrommet mellom 1918 og 1920. Det er to tidvis motstridende utviklingstrekk som kjennetegner denne perioden. Det første er det sosiale eksperimentet som revolusjonen var, eller rettere sagt de ulike sosiale eksperimentene som fulgte med den politiske omveltningen. Det oppsto et skifte i den russiske politikken i 1921, da revolusjonen og borgerkrigen ble avsluttet. På den 10. partikongressen i mars dette året ble NEP vedtatt, samtidig som det ble vedtatt et forbud mot fraksjonsdannelser i partiet.³³ I Komintern gikk man bort fra den snarlige verdensrevolusjonen, som en følge av den mislykkede marsoppstanden i Tyskland.

2.5 Arbeiderbevegelsen i Norge etter 1917

³² Tubaas, Eli Irene: ”Holdninger i norsk arbeiderbevegelse til den russiske revolusjon og det nye sovjetstyret”, 2000, Oslo, Hovedfagsoppgave, UiO

³³ Carr, E.H: *The Bolshevik Revolution I*, 1966, Harmondsworth, Penguin: 208

Situasjonen på kontinentet preget også de lokale forholdene. Men det var mer enn bare den russiske revolusjonen som skulle føre med seg endringer i DNA. Norge hadde som nøytral nasjon klart seg relativt godt gjennom krigen, og det var særlig rederne som profitterte godt på krigen. Men jobbetiden, som den het, skulle bli avløst av dyrtiden, der spesielt arbeiderklassen skulle få trangere kår. Dette kan sies å være de to hovedfaktorene til at DNA ble radikalisert som helhet. Men, når det er sagt, et kriterium for at disse faktorene skulle gjøre seg gjeldende kan kanskje ses i hvordan partiet fungerte på et organisatorisk plan. Partiet hadde ikke individuelt medlemskap, noe som i praksis betød at medlemmer fra fagforeninger kollektivt meldte seg inn i DNA. Dette kan man anta har hatt påvirkning ettersom det faglige innslaget i DNA var sterkt så lenge det faktiske fantes fagorganisert arbeidere innmeldt i partiet. Ved landsmøtet i 1918 fikk ”den nye retningen” sitt endelige gjennombrudd. ”Den nye retningen” kan sies å være en sekkebetegnelse for Olaussen/Krogh-fraksjonen, Tranmæls fagopposisjon, Grepps radikalisme, og Bulls akademiske marxisme. DNA skulle ganske snart tilslutte seg den tredje internasjonale, Komintern.

Som nevnt over, var Olaussen aktiv i arbeiderrådsbevegelsen. Rådsbevegelsen var ikke noe typisk norsk trekk på denne tiden, men var et utslag av det som i europeisk sammenheng kalles rådskommunisme. Rådsbevegelsen fikk i Norge sitt høydepunkt i året 1918, da revolusjonsiveren var på topp og de langtrekkende konsekvensene av dyrtiden fortsatt ikke hadde evne til å fungere demoraliserende på bevegelsen. Flere sentrale personer fra arbeiderrådsbevegelsen skulle naturligvis ende opp i NKP.

Som medlem av Komintern, stilte DNA seg i en særrolle. Mens de fleste tradisjonelle sosialdemokratiske partier rundt om i verden hadde gjennomgått splittelser både i forkant og direkte etterkant av den russiske revolusjonen, forble DNA samlet frem til den russiske borgerkrigens avslutning i 1921. Da gikk et mindretall ut av partiet for å danne Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti. Først to år senere, sent i 1923, skulle den endelige splittelsen av DNA og opprettelsen av NKP skje. De første par årene av Komintern-medlemskapet kan beskrives som hvetebrødsdager. Revolusjonsromantikken var stor på norsk side, og medlemskapet skulle, av grunner som skal redegjøres og diskuteres senere, være ganske ukomplisert. Fra 1921 begynte det hele å tilspisse seg, i så stor grad at en høyreblokk brøt ut av DNA. Et av de store stridsspørsmålene gikk på de 21 tesene som fungerte som opptakskrav til Komintern. I sammenheng med tesene utviklet det seg tydelige fraksjoner i partiet, som en kan karakterisere som for tesene, mot tesene, eller avventende til dem.

Forholdet mellom DNA og Komintern er vanskelig å oppsummere på noen setninger, ettersom en kan snakke om ulike perioder, samtidig som en også må merke seg ulike partikulturer. Ifølge Borkenau bygde DNAs inntreden i Komintern på en ”mutual misunderstanding” mellom de to organisasjonene³⁴. Dette er i svært korte trekk den klassiske fremstillingen av forholdet mellom Komintern og DNA. En noe modifisert variant av dette synet kan man finne hos Egge, som har gransket Kominterns arkiver. Misforståelsessynet kan nok godt stemme, men det ignorerer utviklingen innenfor den internasjonale sosialismen, her forstått som utviklingen blant ulike sosialist- og kommunistpartier sett totalt, mens den anerkjenner utviklingen i DNA og Komintern. Selv om Egges arbeider kan ha avdekket en gryende konflikt i det norske Komintern-samarbeidet i årene opp mot 1921, blir ikke sentrale konfliktspørsmål fra Kominterns side utarbeidet tydelig før 1921.³⁵ Som nevnt over, skjedde det et ideologisk innenfor Russlands sosialdemokratiske arbeiderparti mellom 1918 og 1921. Den tyske revolusjonen som aldri kom skulle være garantisten for den Russiske revolusjonen.³⁶ I fraværet av denne, måtte den russiske kommunismen gå i en annen retning, spesifikt selvpreservasjon i dette tilfellet³⁷. Det som er verdt å merke seg her, er merkeåret 1921, da det for alvor begynte å bli tydelig at revolusjoner i det sentrale Europa ville lykkes. Omtrent samtidig begynner forholdet mellom Komintern og DNA å kompliseres. En alternativ fortolkning til Borkenau vil kunne være de faktum at det revolusjonære Russland ikke hadde en entydig plan bak Komintern, men stilte seg avventende til utviklingen i resten av Europa. Da utviklingen ikke gikk i den retningen bevegelsen hadde håpet og trodd, måtte en revurdere bevegelsens mål, noe som igjen betød nyorientering, slik som fant sted i Russland etter 1921, der en forsøkte å konsolidere sin egen maktbase geopolitisk, samtidig som en kan ane en samordning i forhold til Komintern, her med henblikk på de strategier man benyttet seg av i de europeiske kommunistpartiene. Tranmæl skal ha vært kritisk til Komintern-medlemskapet fra svært tidlig av, spesielt med tanke på de 21 tesene, og ønsket så tidlig som i oktober 1920 å melde seg ut.³⁸ Det kan tenkes at tesenes inntog i den internasjonale sosialismen i andre halvdel av 1920 er det første tegnet på det som har blitt hevdet ovenfor, nemlig det at det revolusjonære Russland reorienterte seg etter at revolusjonene i Europa, og spesielt Tyskland skulle vise seg å mislykkes. At Tranmæl ikke

³⁴ Franz Borkenau, *World Communism: A History of the Communist International*, 1962, Ann Arbor, Michigan, University of Michigan Press: 167

³⁵ Egge, Åsmund og Roginskij, Vadim (red): *Komintern og Norge*, 2006

³⁶ Marcuse, Herbert, *Soviet Marxism*, 1958, London, Routledge and Kegan Paul: 43

³⁷ Herbert Marcuse, *Soviet Marxism*, 1958: 45

³⁸ Lafferty, W.M.: *Industrialization, Community Structure and Socialism*, 1974:125

presset utmeldelsestrangen hardere og at partiet var medlem i ytterligere tre år, kan tyde på at Komintern ennå ikke presset hardt på de 21 tesene, eller at de ga inntrykk av at de ikke var dogmer. Ifølge de dokumenter som foreligger om forholdet mellom Komintern og DNA, er dette relativt ukontroversielt å hevde.³⁹

Det er i denne konteksten at Arvid G. Hansen ble en sentral person i NSU, og i DNA. Hansen var et friskt, ungt bidrag med eksepsjonelle ideologiske og organisatoriske evner, og selv om Komintern-ledelsen så ikke på ham som en egnet lederkandidat på begynnelsen av 20-tallet, øynet de håp for ham i fremtiden. Hansen var ifølge den svenske kommunisten Oskar Samuelsson ”klok og i tillegg radikal og ligne[t] i så henseende mest på [Kyrre] Grepp i yngre år.”⁴⁰ Til tross for ung alder produserte Hansen en rekke teoretiske skrifter som var på et nivå som ikke kan sammenlignes innefor NSU i samme periode. Han var også et av de få arbeiderpartimedlemmene som besøkte Russland rett etter Novemberkuppet. Hans inntrykk derfra er gjengitt i flere bøker om temaet fra Hansens penn, noen som reiseskildringer, andre som historiske gjennomganger av revolusjonen. Det interessante å merke seg ved Hansen er hans utgangspunkt som sentrist i ”den nye retning”. Han skal ha tilhørt den noe moderate fløyen i NSU, men gled etter hvert som tiden gikk stadig mer over i Scheflo-blokken.

Olav Scheflo var ikke et uskrevet blad før 1917, men han skulle få en viktig rolle som fraksjonsleder før bruddet i 1923, da han utpekte seg som leder for den Moskvaorienterte blokken i partiet. Scheflo var leder for Stortingsgruppen til DNA fra 1922 av, og hadde fra 1918 av fungert som redaktør for partiets hovedorgan, *Social-Demokraten*. Martin Tranmæl tok over stillingen som redaktør for avisen i 1921. Olav Scheflo ble til gjengjeld representant for Kominterns Eksekutivkomité (EKKI), noe som ”ikke formelt var en detronisering av Scheflo”, men som helt tydelig ville føre til en ”langt mindre umiddelbar innflytelse på partiets medlemmer enn som redaktør av *Social-Demokraten*.”⁴¹ Tranmæl ønsket i utgangspunktet å forlate Kristiania til fordel for redaktørjobben i *Ny Tid* i Trondheim, men Grepp som hadde vært partiformann grep inn for å få Tranmæl som redaktør, noe Scheflo var villig til å godta, selv om det ville bety en mindre stilling i redaksjonen. Etersom Kyrre Grepp var svært syk på dette tidspunktet var hans opprinnelige forslag å la Scheflo erstatte seg som partiformann.⁴² Denne æren fikk imidlertid Emil Stang, en utpreget intellektuell Moskvatilhenger.

³⁹ Egge, Åsmund og Roginskij, Vadim (red): *Komintern og Norge*, 2006

⁴⁰ Egge, Åsmund og Roginskij, Vadim (red): *Komintern og Norge*, 2006:144

⁴¹ Maurseth, Per: *Fra moskvateser til kristianiaforslag*, 1972: 34

⁴² Maurseth, Per: *Fra moskvateser til kristianiaforslag*, 1972: 35

Splittelsen mellom DNA og NKP høsten 1923 kan sies å ha vært en følge av begge parters manglende vilje til å tilpasse seg hverandre. Samtidig ble de ulike blokkene innad i partiet, primært Scheflo-blokken og Tranmæl-blokken, mer og mer uforsonlige. Det hjalp heller ikke at Kominterns ulike utsendinger til DNAs årsmøter i denne perioden ga tidvis motstridende beskjeder, og forhandlet på ulike grunnlag. Striden mellom Bukharin og Bull, som en skal se senere, føyer seg inn i rekken av hendelser som skulle påvirke splittelsen i DNA.

3 Ideologisk status i 1918

3.1 Innledning

De temaene som har blitt behandlet i de foregående kapitlene må ses i lys av det viktigste ideologiske spørsmålet for den radikale fløyen i NSU: Hvordan skulle et revolusjonært parti organiseres? For NSU før 1917 var dette langt i fra tydelig i denne organisasjonen, ettersom det fantes tydelige fraksjoner, strømninger og en generell lav bevissthet på ideologi i bevegelsen. Dette skulle endre seg i revolusjonsårene og fram mot 1923. Hvordan skulle det ideologiske innholdet endre seg frem mot 1920? Til hvilken grad spilte kontinental og russiske innflytelser inn på denne utviklingen?

3.2 Kontinental innflytelse

En av de strømningene som gjorde seg mest gjeldende i perioden før 1917 var generalstreikidéen som hadde flere ideologiske utspring. Ideen tilhører anarkosyndikalismen, syndikalismen og visse varianter av revolusjonær sosialisme. At generalstreikidéen var sterk så lenge alle disse strømningene eksisterte innenfor NSU, er fullt forståelig, men for å forstå hvorfor svært beslektede idéer sto sterkt etter at man hadde utrensket de mer anarkistiske og syndikalistiske elementene fra bevegelsen, må man se på utviklingen av revolusjonær marxisme i Holland og Nordvest-Tyskland i årene før den første verdenskrig.

Anton Pannekoek og Herman Gorter, to intellektuelle nederlandske marxister, skilte seg betraktelig fra andre samtidige marxister som for eksempel Kautsky, ettersom de førstnevnte i langt større grad var mer innovativ enn de ortodokse marxistene. En av de grunnleggende forskjellene var at Pannekoek ikke så på den historiske materialismen som et vitenskapelig faktum, men som en hypotese som måtte bevises empirisk⁴³. Dette kan ha hatt noe å gjøre med Pannekoeks akademiske bakgrunn som astronom. Implikasjonene av den historiske materialismen som hypotese er betydelige. Med dette blir marxismens deterministiske karakter slått ben under. Den proletariske revolusjon er ingen uunngåelig hendelse, arbeidernes ildprøve eller apokalypse ingen sannsigelse. I Pannekoeks tenkning betød dette, ikke helt ulikt Rosa Luxembourgs tanker, at det var massenes organisering og spontanitet som var det gjeldende paradigmet for den sosiale revolusjon, ikke uungåeligheten av den.

⁴³Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers: 24: Pannekoek feilstaves Pannekock I tilnærmet alle de norske oversettelsene av hans artikler.

Menneskelig handling blir en faktor i et slikt syn, i motsetning til den historiske materialismens noe mekaniske syn på historisk utvikling.

Massestreiken som arbeiderklassens våpen var en tanke som Pannekoek utviklet tidlig i sin marxistiske overbevisning, en følge av arbeiderurolighetene og anarkosyndikalistiske strømninger i Nederland i begynnelsen av det 20. århundre. Han brukte ikke ordet massestreik, men begynte å gjøre det etter Luxemburgs brosjyre om temaet. Men da han skulle vurdere en større arbeidskonflikt i 1903, kom han samtidig opp med en idé som skulle prege hele hans ideologi; streiken skulle være med på å forme en ny bevegelse og klargjøre et nytt nivå av teoretisk bevissthet i proletariatet.⁴⁴ Det som kjennetegner forskjellen mellom massestreik og generalstreik er at massestreiken har politiske mål, mens generalstreiken forbindes mest med anarkosyndikalisme, der økonomien har forrang i kampen. Det som kjennetegner Pannekoeks sosialisme er dens forkastelse av det tradisjonelle partihierarkiet og av forholdet mellom politiske og økonomiske organisasjoner (partier versus fagforeninger). Partiet og fagforeningene slik de artet seg innenfor sosialdemokratiet i Tyskland var et hinder for massenes spontane utvikling. Sentrale begreper hos Pannekoek er masseaksjon og masseorganisasjon. Begge disse begrepene er å finne i norsk sammenheng, særlig i *Klassekampen*. Masseaksjon er sentralt for å forstå Pannekoeks venstresosialisme. For Pannekoek betyr den det motsatte av det sentraliserte parti eller fagorganisasjon. Massen av arbeidere skal i teorien skape sine egne økonomisk og politisk demokratiske organisasjoner. Slik sett er masseorganisasjonen det motsatte av det tyske sosialdemokratiet på Pannekoeks tid, som for ham var et byråkratisk maskineri. Viktigere, i sin natur var Pannekoeks venstresosialisme i opposisjon til Lenins partiteori som kjent fra *Hva må gjøres?*

Gorter, som var en nær venn av Pannekoek, delte mange av hans syn. I Gorters *Den historiske materialismen*, gjør han menneskelig aktivitet til en drivkraft i den historiske utviklingen. Dette er et klart og viktig brudd med Kautskys ortodokse marxisme, hvor revolusjonen og overgangen til kommunismen er en historisk nødvendighet og lovmessighet. *Den historiske materialismen*, Gorters sentrale avhandling om temaet, ble interessant nok oversatt av Olaussen. Man kan også se den nederlandske venstresosialismen som en total omveltning av samfunnet, i motsetning til Kautskys mer moderate tanke om proletariatets overtakelse av det etablerte samfunnet. Men, om denne venstresosialismen søker *total* omveltning av samfunnet, skal man likevel være var med å kategorisere den som *totalitær*. Nå må de påpekes at Pannekoek og Gorters teorier anno 1918, var noe annet enn hva de hadde

⁴⁴ Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989: 38

vært før verdenskrigens utbrudd. Den russiske revolusjonen var for Pannekoek beviset på at masseaksjonen omformet arbeiderbevegelsen og ga den ny teoretisk innsikt. I årene som fulgte, faktisk fram til hans død, skulle han være den fremste forsvareren av det som kalles rådskommunisme. I og med at han tviholdt på den, fravek han fra en av sine kjernepunkter, nemlig at det var masseaksjonen som til enhver tid skulle være med på å forme bevegelsen.

Pannekoek og Gorter var betydelige inspirasjonskilder for den for kretsen rundt *Klassekampen*. Om man ser på forbundsorganet er en betydelig andel av samtidige, betydelige utenlandske ideologiske artikler før 1915 oversettelser av Pannekoeks verker. Det første møtet med Pannekoek for norske lesere var 1908 under Sverre Kroghs redigering av *Det 20. århundrede*. I *Reform eller omvæltning*, finner man en del av Pannekoeks kjerneverdier som han skulle utvikle senere, og man kan godt forstå at han vakte begeistring blant marxistene i det ungsocialistiske NSU. Her var en marxist, tilknyttet det tyske sosialdemokrati som ikke la fingrene i mellom på hva bevegelsens mål burde være: ”Kampen gjælder derfor ikke om mer eller minder udbytning, men udbytningen overhodet.”⁴⁵ Samtidig, var kan dette også ses på som et taktisk utspill i forhold til det ellers så anarkistiske ungdomsforbundet. Pannekoek hevder jo tross alt i sitt innlegg at han foretrakk reformenes vei, men ”kapitalistklassen [drev] kampen paa spidsen.”⁴⁶ Spørsmålet om Ungdomsforbundets rolle i forhold til partiet var allerede kritisk da. I reformismedebatten som gikk mellom DNA og NSU i 1912, var det flere innenfor forbundet som tok avstand fra Kautsky og stemplet han som reformist. Redaktøren av *Klassekampen*, Eugene Olaussen, hadde i alle fall lite til overs for Kautsky.⁴⁷ Polemikken mellom Pannekoek og Kautsky ble også til dels gjengitt i *Klassekampen*, men bare førnevntes bidrag til denne. I disse artiklene er Pannekoek kaustisk overfor det tyske sosialdemokratiet og da særlig fagforeningene som ifølge han var korrumpert av småborgerlig ideologi og dessuten gjennombyråkratiserte.⁴⁸

Det finnes en mulig forklaring på hvorfor Gorter og Pannekoek hadde innflytelse på *Klassekampen*-redaksjonen og kretsen rundt denne innenfor NSU. Som nevnt innledningsvis hadde forbundet og dets organ et sterkt anarkistisk tilsnitt, som i stor grad fremmedgjorde partiet. Til en grad at partiet som sådan mistet tillit til NSU, og i stedet valgte å konstruerer en ny ungdomsorganisasjon. Men Olaussen var helt fram til 1909 preget av den samme anarkokommunistiske ideologien som NSU forkjempet. Så sent som i 1908 har man hans

⁴⁵ Pannekoek, Anton: ”Reform eller omvæltning” i *Det 20. århundrede*, mai 1908: 3

⁴⁶ Pannekoek, Anton: ”Reform eller omvæltning” i *Det 20. århundrede*, mai 1908: 4

⁴⁷ Olaussen, Eugène: ”Polemik” i *KLK*, nr. 18, 04/05-1912: 7

⁴⁸ Pannekoek, Anton: ”Masseaktion og revolution” i *Klassekampen* nr 10-13 11/3-31/3-1916

egne beretninger om hvordan han anbefalte andre Kropotkins samlede verker.⁴⁹ Men noe later til å ha skjedd under han og Kroghs nordlandsturné, for etter deres tilbakekomst til Kristiania ser begge ut til å ha adoptert en mer marxistisk partilinje. Samtidig er det noen anarkistiske og syndikalistiske trekk ved Pannekoek og Gorters venstresosialisme. Ved å underkjenne parti og fagforening, i alle fall i sine daværende former, var det lett for Olaussen og Krogh å kjenne igjen trekk i Ungdomsbevegelsen

Den ideologiske betydningen for NSU kan i utgangspunktet se noe ubetydelig ut, men når man tar i betraktning alle de publiserte artiklene og pamflettene, må man gå nærmere inn på hvilke ideer *Klassekampen* forsøkte å bringe videre til sine lesere. Aller først må det bemerkes at den tysk/nederlandske venstresosialismen måtte tilpasses en norsk sammenheng. Det sentrale begrepet fra denne tradisjonen som ble adoptert til norske forhold var masseaksjonen. Noen av Pannekoeks mer sentrale artikler om emnet ble referert til eller publisert i *Klassekampen*, blant annet deler polemikken mellom han og Kautsky, *Masseaktion og revolution* (1912), og selvstendig artikler som *På vei til revolutionen* (1913), *Klassekampens maal* (1916), og i sin helhet, *Imperialismen og proletariatets oppgaver* (1916). For Pannekoek er det snakk om en ideologiske reise fra sentrum-venstre til ytterste venstre i løpet av denne perioden. *Masseaktion og revolution* markerer bruddet med Kautsky, og fremhever statens avskaffelse gjennom masseaksjonen, mens de senere artiklene, fra 1916, fremhever behovet for en ny organisasjonsform innenfor sosialdemokratiet.

Gorters *Den historiske materialisme* gikk som føljetong nummer 1. og 16. av *Klassekampen* i 1918 og ble også utgitt som egen brosjyre.⁵⁰ Et av de viktigere elementene fra denne pamfletten er menneskelig aktivitet som drivkraft i historien. Det undergraver den klassiske marxismens lære hvor grupper av mennesker, klasser, mekanisk og predeterminert, er i konflikt med hverandre. Utgivelsen av Gorters *Den historiske materialisme* inntreffer med en intensivering av studiearbeidet under Arvid G. Hansen, som hevder at man ”i den forbindelse fikk oversatt en bok i historisk materialisme.”⁵¹ Det er nærliggende å anta at det er snakk om Gorters pamflett, ettersom det er det eneste med den historiske materialismen som utkom i tidsrommet det er snakk om. Annonsene for bøker på *Klassekampens* sistesider viser dette, og siden dette var mens Ungdomsforbundet stod for mye av skoleringsvirksomheten, betød det at

⁴⁹Olaussen, Eugène: ”Reisebrev”, i *Ung-socialisten*, nr. 11, november, 1908: 3

⁵⁰Gorter, Herman: ”Den historiske materialismen” i *KLK*, nr. 1, 05/01-1918- nr. 16, 20/04-1918; Gorter, Herman: *Den historiske materialismen*, 1918, Oslo, Norges sosialdemokratiske ungdomsforbunds forlag

⁵¹Langfeldt, Knut: ”[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965”, upublisert 1965: 12

mange unge forbundsmedlemmer fikk sitt første møte med teoretisk marxisme gjennom Gorters brosjyre.

Det som kjennetegner begge teoretikerne er deres tilhørighet til den venstresosialistiske fløyen i Den 2. internasjonale sammen med tyskere som Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht. Likevel skiller Gorter og Pannekoek seg fra de to foregående. En interessant forskjell i denne sammenhengen er at begge de nederlandske marxistene møtte den russiske revolusjonen med større entusiasme enn Luxemburg. *Leninism or Marxism*, fra 1904, er en av de tidligste venstrekritikkene av Lenins partiteori, som på et vis forgriper totalitarismeteoriene. Luxemburg ser det som et sannsynlig resultat at Lenins marxisme vil lede til et partidiktatur av særdeles udemokratisk sort. Luxemburg kjente Lenin fra den annen internasjonale, men også gjennom det Østeuropeiske sosialdemokratiet, så kritikken kom fra en som kjente til både forholdene og Lenins taktiske løsninger godt.⁵²

Man må vurdere Luxemburgs innflytelse på *Klassekampen*-kretsen. Hun hadde langt mer internasjonal kredibilitet enn Pannekoek og Gorter til sammen, men før hennes død var det ingen praktiske ideologiske motsetninger mellom dem. Pannekoeks polemikker mot Kautsky i *Neue Zeit* i perioden 1910-12 var skrevet på oppfordring fra Luxemburg.⁵³ I likhet med Pannekoek vektla hun masseaksjonens revolusjonære karakter. Masseaksjonens form som massestreik var bakgrunnen for polemikken mellom henne og Kautsky, der sistnevnte hevdet at en slik aksjonsform hørte best hjemme i det politisk underutviklede Russland. Luxemburg derimot, hevdet dens allmenngyldighet innenfor sosialdemokratiet. Etter revolusjonen i Russland i 1905 ble de russiske erfaringene benyttet mye av de ideologiske teoretikerne for å gi empiriske grunnlag for hva de hevdet.

Men om man går gjennom kildematerialet, *Klassekampen*, finner man sjelden referanser til Luxemburg, og hennes artikler er ikke-eksisterende, i alle fall i norske oversettelser. Olaussen besøkte henne under et av sine besøk til Tyskland i 1912, men måten han beskriver dette møtet på later det nærmest til at han ble skuffet over Luxemburg.⁵⁴

Alt i alt ser det ut til at både Gorter og Pannekoek har hatt større betydning på kretsen rundt *Klassekampen* og i forlengning segmenter av NSU, enn Rosa Luxemburg. Om man ser på rent volum av oversatte tekster før den russiske revolusjon kommer Pannekoek på topp av alle disse tre med ni artikler, da medregnet de artikler som gikk som føljetonger over flere

⁵² Luxemburg, Rosa "Leninism or Marxism", i Wolfram, Bertram D. (red): *The Russian Revolution and Leninism or Marxism*, 1961, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press

⁵³ Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989: 73

⁵⁴ Olaussen, Eugène: "Reisebrev. Paa besøk hos Rosa Luxemburg. Landdagsmand Borchart taler om sin utkastelse." i *KLK* nr. 30, 27/07-1912: 8

nummer. *Den historiske materialisme* av Hermann Gorter som gikk som føljetong 1916-17 kommer inn som nummer. to, mens Rosa Luxemburg sitter igjen med to-tre artikler. Man kan ikke tilskrive dette tilfeldigheter, ettersom det er tydelig at Olaussen som redaktør visste hvem Luxemburg var. På bakgrunn av det anarkistiske/syndikalistiske tilsnittet NSU tidligere hadde hatt, går det an å hevde, som ovenfor, at Pannekoeks og Gorters venstresosialisme appellerte sterkt til kretsen rundt *Klassekampen*.

3.3 Russisk innflytelse

Det er i denne sammenheng verdt å merke seg at innflytelsen fra russiske revolusjonære strømninger før 1915 var begrensede. Med dette menes ikke at russisk politikk ikke ble dekket av *Klassekampen*, men heller at de artiklene som dekket den ikke primært fokuserte på ideologi. Det finnes mange beretninger og vurderinger om og av den politiske situasjonen i Russland i kildematerialet, men ideologien er gjennomgående fraværende. De russiske revolusjonære som figurete i *Klassekampens* spalter var et sammensurium av sosialrevolusjonære, anarkister og mensjeviker, i et tilfelle representert av Trotsky.⁵⁵ Etter 1915 endret dette seg gradvis. Man kan tilskrive de tidlige russiske innslagene i *Klassekampen* til en kvinne, Ellisif Wessel. Om Eugene Olaussen var Norges første virkelige kommunist, kan en kanskje hevde at fru Wessel var landets første Bolsjevik. Hun hevdet selv i 1913 at hun var betydelig inspirert av de russiske sosialdemokratene (RSDAP, senere RKP), og Lenin skal ha kjent til hennes virke som kontaktperson for sin bevegelse i de norske nordområdene.⁵⁶ Det må påpekes at Wessels politiske karriere var noe brokete, men hun holdt seg alltid på ytterste venstre fløy. I årene 1906-1915 var hun en aktiv skribent og oversetter av russiske artikler i *Klassekampen*. Av ulike årsaker gikk hun over i en tydeligere syndikalistisk retning i 1914, og skrev.⁵⁷

Noe som har kontinuitet inn i 1920-årene er Olaussens møte med bolsjeviklederne i Sveits i 1915-16, som ifølge ham selv var noe som skulle påvirke hans politiske kurs.⁵⁸ Den russiske innflytelsen på venstrefløyens ideologi skulle av ulike årsaker bli tiltagende i årene etter 1915. For det første opplevde Kristiania en tilstrømning av skikkelser som senere skulle bli toppsjiktet i Sovjetunionen som for eksempel Kollontai og Bukharin. Mellom 1915 og 1917 produserte de et omfangsrikt antall artikler for *Klassekampen*. Bukharin publiserte i løpet av

⁵⁵ Wessel, Ellisif: "Trotski" i *KLK* nr 22, 01/06-1912: 9

⁵⁶Wessel, Ellisif "Ellisif Wessel" i *KLK*, nr. 52, 1913: 15 Wikan, Steinar: *Ellisif Wessel: En biografi*, 2008, Oslo, Pax:187-8

⁵⁷ Wikan, Steinar: *Ellisif Wessel: En biografi*, 2008: 284-5

⁵⁸ Olaussen, Eugène *Fra Kreml til Youngstorvet*, 1945: 125

1916 *Imperialismen og proletariatet* som føljetong i avisen, og skrev flere internasjonalt orienterte kronikker under navnet *Nota Bene*.⁵⁹ Interessant å merke seg er det faktum at både Kollontai og Bukharin på ulike tidspunkter etter den russiske revolusjonens fullbyrdelse ble anklaget for venstreavvik. Bukharin opponerte mot fredsslutningen i 1918, men falt senere tilbake i rekkene, særlig i sine verv i Komintern. Kollontai fulgte arbeideropposisjonen mot partiet i saken om de fagorganisertes rolle i styringen av industrien så sent som i 1920, og fikk sine ambassadørstillinger i Skandinavia som et slags partipålagt eksil. Odd-Bjørn Fure peker på en ideologisk sammenheng mellom Bukharin og Pannekoek, og særlig i forhold sistnevntes til statsteori, som hadde sitt opphav i debatten med Kautsky. Pannekoek forkastet som kjent den borgerlige staten. Bukharin gikk god for et lignende syn i sin Klassekampen-artikkel *Imperialismen og proletariatet* og "[i] originalversjonen av Bukharins artikkel om staten var det referanser til Pannekoeks statsteori."⁶⁰ Lenin var i utgangspunktet uenig med artikkelen og holdt tilbake publiseringen av den, men kom fram til et lignende forhold til staten i *Staten og revolusjonen*, publisert i 1917. Lenin hadde aldri interessert seg spesielt for dette spørsmålet tidligere, og vek fra idéene i denne pamfletten allerede samme år, etter novemberkuppet mot den provisoriske regjeringen.

Relatert til dette kan man også se oversettelsen av Lenin og Zinovjevs *Socialisme og krig* i 1916. Dette var norske leseres første møte med den rene bolsjevismen. Artikkelen foregrep på mange områder begivenhetens gang, og lesernes evne til å sette bolsjevismen i sammenheng, da de russiske forfatterne dro fram sitt prinsipp om demokratisk sentralisme uten kontekst. Konteksten skulle derimot bli mer åpenbar senere, og Lenins artikler skulle forekomme oftere i *Klassekampen*. Det var først med Kominterns opptaksbetingelser at Lenins partiteori ble implisitt diskutert i vide kretser av parti og ungdomsforbund.

Man må vurdere om det er en forskjell mellom den rene leninisme og bolsjevismen som ideologi. Selv om bolsjevikpartiet i stor grad var Lenins parti, hadde han ikke enerett på produksjonen av ideologi innenfor dette. Det var ingen ideologisk konsensus utover skillet mellom bolsjeviker og mensjeviker. Det som var den samlende faktoren for i partiet var dets revolusjonære karakter. Men Lenin var definitivt det mest prominente medlemmet av partiet, og han var også bakgrunnen for splittelsen i RSDAP. Man må være klar over at *Hva må gjøres?* til dels består av det sentrale ideologiske rammeverket for leninismen, men også i stor grad består av kritikk av det sosialdemokratiske partiet før splittelsen i 1903. Så i hvilken

⁵⁹ Bukharin, Nikolai: "Imperialismen og Proletariatet" i *KLK*, nr. 25, 24/06-1916- nr. 44, 28/10-1916

⁶⁰ Fure, Odd-Bjørn: "Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis", 1983: 210

grad var bolsjevikpartiet demokratisk sentralisert før 1917? Om man ser på graden av indre opposisjon i partiet både før og etter 1917, er det nærliggende å anta at den demokratiske sentralismen ikke var fullt implementert til alle tider. Bukharin tilhørte en slik opposisjonsgruppe mens han oppholdt seg i Norge, men bevegde seg nærmere Lenin etter revolusjonen.⁶¹ Kollontai tilhørte også tidvis venstreopposisjonelle grupper innad i partiet. Tar man i betraktning tidens autokratiske russiske styre, kommunikasjonsmulighetene mellom de spredte bolsjevikmedlemmene (brevskrivning og lignende), kan ikke den demokratiske sentralismen ha vært gjennomgående implementert før revolusjonen. På den annen side opptrådte Kollontai ofte som Lenins agent, særlig i forbindelse med Zimmerwald, der Kollontai fikk NSU til å godta en av Lenins resolusjoner. Det er derfor mulig å hevde at det er et skille mellom bolsjevisme, som en sekkebetegnelse på revolusjonære, marxistiske, russiske strømninger, og leninisme, som også innebefatter Lenins partiteorier. På bakgrunn av dette, det at den mest sentrale eksilbolsjeviken i Norge tilhørte venstrefløyen i bolsjevikpartiet, og det at det i kildematerialet som ligger til grunn for denne teksten ikke finnes tydelige spor av den demokratiske sentralisme i perioden 1915-1920, går det an å hevde at Lenins partiteori ikke spilte noen videre rolle for *Klassekampen*-kretsen og de gjeldende deler av NSU i årene før 1920.

Det var først og fremst Arvid G. Hansen, som vikarierende redaktør av *Klassekampen* (under Olaussens sykefravær) og formann av NSU som hadde den største kontakten med eksilrusserne. I alle fall var han den som lot seg påvirke mest av de nye idéene de hadde med seg. Både Bukharin og Pjatakov ble nære medarbeidere da det kom til forbundsorganet. Hansen fikk gjennom disse bekjentskapene tilgang til mange av det revolusjonære Russlands ledere da han besøkte landet i 1917 og 1918. Det kan hende at dette påvirket han i ytterligere bolsjevikisk retning. Olaussen skal ifølge ham selv knapt ha møtt russerne, bortsett fra Kollontai som oppholdt seg i Norge i ulike perioder.⁶² Likevel mener Odd-Bjørn Fure at man kan spore en tydelig bolsjevikisk utvikling hos Olaussen fra 1916 av, en periode da han var opptatt med å oversette Pannekoek og Gorter.⁶³ Det Fure primært lener seg på for å understøtte dette er en uttalelse av Olaussen som ligner på Bukharins Pannekoek-inspirerte artikkel om statens rolle for sosialismen. Han ignorerer helt at Olaussen så tidlig som i 1912

⁶¹ Kan, Alexandr: "Fra Olaussen til Colbjørnsen. Den norske arbeiderbevegelsen og Nikolaj Bukharin." i *Arbeiderhistorie* 1989, 1989

⁶² Olaussen, Eugène *Fra Kreml til Youngstorvet*, 1945: 129-30: Olaussen fikk bare møtt Bukharin en gang under hans opphold i Oslo, da Hansen i ledtog med Bukharin og Pjatakov tvang seg inn til Olaussen, som var syk og sengeliggende.

⁶³ Fure, Odd-Bjørn: "Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis", 1983: 210-1, 252

hadde publisert deler av polemikken mellom Kautsky og Pannekoek, der sistnevnte først gjorde rede for synet om at staten måtte ødelegges.

Selv om man i ettertid har forsøkt å differensiere den nederlandske venstresosialismen og bolsjevismen, er det dog betydelig likheter mellom de to på grunnplanet. Dette er viktig å ta i betraktning ettersom det viser hvor komplekst det ideologiske spørsmålet innad i NSU var og skulle bli. Det sentrale momentet som både bolsjevikene og de nederlandske marxistene delte, var oppvurderingen av det aktivistiske elementet i marxismen. Kautsky, som før krigen var sosialismens nestor, framhevet av ulike grunner, blant annet sannsynligvis som et kompromiss med revisjonistene i partiet, marxismens mer mekaniske karakter, at revolusjonen var en naturlig følge av den samfunnsmessige utvikling. Både nederlenderne og bolsjevikene gjenopplivet den marxistiske parole om at arbeiderklassens frigjørelse måtte være den eget verk. Det skulle igjen få betydning for hvordan det revolusjonære parti skulle organiseres. Både Pannekoek og Gorter, og bolsjevikene hadde et eliteparti i tankene.⁶⁴ Det var med dette man kan ane forskjellene mellom de to, bolsjevikene mente at partiet, bestående av klassebevisste, skolerte marxistiske proletarer måtte lede massen an i revolusjonen, ettersom arbeiderklassens masser på egenhånd aldri kunne oppnå noe særlig annet fagforeningsambisjoner.⁶⁵ Dette stod i skarp kontrast til Pannekoek og Gorter som framhevet revolusjonens massekarakter, i den grad at det var massene selv som måtte stå for revolusjonen og de nye samfunnsformer, og at partiet i et slikt oppsett måtte fylle en opplysende, propagerende rolle. I motsetning til Luxemburg, utformet ikke Pannekoek noen teorier vedrørende disse massers spontanitet, og som sådan kan det late til at både bolsjevikene og det senere KAPD, som fulgte opp tråden fra Pannekoek og Gorter, hadde noe sammenfallende partiteorier. Men der bolsjevikene så på partiet som det som skulle lede massene til en seierrik revolusjon, var det for Pannekoek og Gorter viktige at massene utførte revolusjonen selv.

3.4 NSU og Fagopposisjonen

Om man ser på fagopposisjonens og NSUs ideologier rundt 1917, vil man se at det ikke er noen substansielle forskjeller når det kommer til tanker om organisering. Ungdomsbevegelsen i Trondheim, som tydelig var preget av både Tranmæl og Fagopposisjonen, ga også ut en

⁶⁴ Hallas, Duncan: *The Comintern*, 2008, Chicago, Haymarket: 40-1; Lenin, V.I: *Hva må gjøres? Brennende spørsmål i vår bevegelse*, 1970

⁶⁵ Schapiro, Leonard: *The Communist Party of the Soviet Union*, 1970, London, Methuen: 39

Pannekoek-brosjyre.⁶⁶ I ettertiden har man kanskje tillagt Tranmæl og Fagopposisjonen en mer halvsyndikalistisk, amerikansk innflytelse (International Workers of the World, IWW), og Olaussen og NSU mer bolsjevikiske tendenser. Dette er jo relativt riktig når det kommer til bruddet i 1923, men man kan ikke foregripe utviklingen. Den sentrale idéene begge organisasjonene delte før 1918 var idéene om masseaksjon og masseorganisasjon.

Syndikalismen var en ideologisk strømning i den europeiske arbeiderbevegelsen, som i sin rene form aldri fikk noe særlig omfang i Norge. Dette var særlig på grunn av at den indre opposisjonen i DNA, både NSU og Fagopposisjonen, hadde elementer av syndikalistisk ideologi. Den rene syndikalismen er antipolitisk i den forstand at parlamentarismen avvises, mens fagbevegelsen tilskrives hovedansvaret for å gjennomføre den sosiale revolusjon. I europeisk sammenheng var syndikalismen større, særlig i det latinskspråklige Europa. Det var særlig i Frankrike, Italia og Spania at syndikalismen gjorde seg gjeldende. Men også i USA gjorde syndikalismen gjeldende, særlig innenfor IWW. Man kan argumentere for at det var grader av syndikalisme innenfor vesteuropeisk, revolusjonær, marxistisk tenkning. Pannekoek og Luxemburg vektla begge fagorganisasjonen som et viktig ledd i en revolusjonær bevegelse. Det gikk en debatt mellom Pannekoek og Kautsky angående venstresosialismens syndikalistiske karakter allerede før første verdenskrig.⁶⁷ Olaussen anerkjente også likhetstrekk mellom den indre opposisjonens (NSU og Fagopposisjonen) ideologi og syndikalismen, "[m]en slet ikke med hensyn til vor stilling til parlamentarismen."⁶⁸

Ser man på utviklingen før 1917, ser man at *Klassekampen* var fagopposisjonens primære tilknyttende avis, med redaktørsete i hovedstaden. Artikler så tidlig som i 1912 og fram mot 1918 forsvarete fagopposisjonen. Dette var også en av grunnene til at erfarne partiveteraner kritiserte avisen. Så man har to separate organisasjoner med tidvis overlappende medlemsgrunnlag, og som deler de viktigste punktene i en venstrevridd marxistisk ideologi som vektlegger en revurdering av faglig og politisk organisering. Det kan i denne sammenhengen legges til at Jorun Bjørgum spiller ned de syndikalistiske elementene i Tranmæl og fagopposisjonens ideologi.⁶⁹ Men som man har sett, var det syndikalistiske trekk i NSUs ideologi i denne perioden. Det er et problem i historiografien hvorvidt Tranmæl lot

⁶⁶ Pannekoek, Anton: *Religion og Socialisme*, oversatt av Christian Hilt, 1915, Trondheim: Trøndelagens distriktsorganisasjon av Norges sosialdemokratiske ungdomsforbund

⁶⁷ Pannekoek, Anton: "Marxist Theory and Revolutionary Tactics" i Smart, D.A(red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978, London: Pluto Press

⁶⁸ Olaussen, Eugène: "Syndikalismen" i *KLK*, nr. 6, 10/02-1912: 9

⁶⁹ Bjørgum, Jorunn: "Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918", 1996: 648

seg inspirere av NSU, og da spesielt Sverre Krogh (i den tidlige fasen) eller om det var Tranmæl som inspirerte fagforeningsorienteringen i NSU. Åke Trond Rognes antyder at det kan ha vært NSU som inspirerte Tranmæl, mens Jorunn Bjørgum på lang vei hevder det motsatte. Ifølge Rognes hersket det ”liten tvil om at denne sympati [til fagopposisjonen innen NSU] til en viss grad hang sammen med rent taktiske betraktningmåter”, men at ”sympatien også kunne forklares som *ideologisk slektskap* mellom de to grupperingenes syn på faglig politikk.”⁷⁰ Kroghs landsmøteforslag om et nytt prinsippprogram, med tydeligere forankring i revolusjonær marxisme, ble tatt opp av landstyremedlemmet Tranmæl, noe som tyder på et ideologisk "vennskap" mellom de to på denne tiden.⁷¹ Tranmæl hadde flere slike ideologiske allianser opp gjennom årene, med blant annet NSU, Alfred Madsen, Edvard Bull og Ole Colbjørnsen. Man kan sånn sett, med tanke på at NSU og Fagopposisjonen hadde til dels samme ideologi, inspirert av Pannekoek og Gorter for NSUs del, hevde at ideologien til Tranmæl var halvsyndikalistisk.

Det er dog viktig å påpeke at verken NSU eller Fagopposisjonen på dette tidspunkt var noen dogmatiske tilhengere av de nederlandske, venstresosialistiske strømningene. De lot seg inspirere, men tilpasset sentrale deler av ideologien til norske forhold, spesielt med tanke på forholdet mellom fagorganisasjon og parti. Det var for øvrig også NSU som var den mest ideologisk skolerte av de to organisasjonene, dog tidvis til en grad som kan karakteriseres som pretensiøs. For enkelhets skyld kan man si at NSU var teoretisk-ideologisk orientert, mens fagorganisasjonen i større grad var orientert i en praktisk-ideologisk retning. De elementene fra den nederlandske venstresosialismen de tok opp i seg var spesielt masseaksjonen. Men også Pannekoeks teorier om partiets rolle for arbeiderklassen ble til en viss grad direkte oversatt til norske forhold, spesielt nok så sent som 1919-1920, da partiets opplysningsoppgave var i en sentral stilling. Og det var NSU som gikk i bresjen for opplysningsarbeidet innen arbeiderbevegelsen, som seg hør og bør, ettersom ungdom og læring går hånd i hånd.⁷² Det er viktig å påpeke at Pannekoek utviklet seg i samme periode som NSU trykte hans artikler. Spesielt krigen radikalisererte den nederlandske teoretikeren, som den gjorde med så mange andre av hans samtidige. Det internasjonale sosialdemokratiets impotens da det kom til å forhindre eller stoppe krigen, var en radikaliserende faktor. Det

⁷⁰ Rognes, Åke Trond: ”Ungdomsforbundets gjennombrudd” (ss133-176) i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1977: 147

⁷¹ Rognes, Åke Trond: ”Ungdomsforbundets gjennombrudd” (ss133-176) i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1977: 149

⁷² Rønning, Ole Martin: *Stalins norske elever*, 2010: 51-65: En balansert redegjørelse over temaet som i hovedsak tar for seg kaderutdannings-siden ved skoleringsarbeidet. Rønning tar dog ikke opp noen andre ideologiske innflytelser enn den Bolsjevikiske.

samme var mange (tyske, britiske, franske og italienske) sosialdemokraters direkte støtte til krigføringen i form av stemmer for krigsbevilgninger innenfor sine respektive nasjonalforsamlinger. Det var først under krigen at Pannekoek, utestengt fra Tyskland og relativt politisk isolert innen det nederlandske sosialdemokratiet, begynte å utvikle rådstanken. I Norge, der Ungdomsforbundets adaptasjon av de nederlandske idéene tidligere hadde fungert som en ideologisk premissleverandør for venstresiden i partiet, ble Pannekoeks nyere teorier primært adoptert av kretsen rundt *Klassekampen*. Den ideologiske utviklingen innenfor Fagopposisjonen stoppet noe opp, da den hadde konkretisert sine egne målsetninger for arbeiderbevegelsen. Dette ble tydelig når man vurderer hvordan arbeiderrådsbevegelsen utviklet seg. I det tilfellet var det NSU som aktivt tok initiativ til og støttet bevegelsen, mens Fagopposisjonen til en viss grad stilte seg avventende.

Men det er spesifikt på et område man kan se en delelinje mellom det som skulle bli den Komintern-tro fløyen og Tranmæl-fløyen. Det kan i denne sammenheng kalles for tålmodighet eller mangelen på den. Tanken om at verdensrevolusjonen var på trappene preget Olausson og andre i denne kretsen rundt NSU. Olausson vaklet selv mellom idéen om kapitalismens snarlige fall, og den Pannekoekske masseaksjonslinjen, uten at han tok innover seg dens inkompabilitet med et slikt katastrofesyn.⁷³ Dette kan knyttes opp til personlige og gruppevisse vurderinger av egne verdenssyn. Med sine røtter i praktisk politisk arbeid skulle Tranmæl og hans tilhengere alltid være avventende til utviklingen innen partiet og for øvrig, mens de Moskva-orienterte, og særlig de ytterliggående innfor NSU, skulle i større grad tilkjenne hver eneste feil partiet eller fagorganisasjonene i deres øyne gjorde til enhver tid.

Som Jorunn Bjørgum har vist var det i perioden fram mot 1918 en stor grad av overlapping mellom medlemsbasen hos NSU og Fagopposisjonen.⁷⁴ Dette er en grei innfallsvinkel for å forstå graden av ideologisk enighet som fantes mellom de to organisasjonene i tiden rundt 1917-1918. Overlappingen i medlemsbasen, og til dels i ideologien, betød i praksis at de to organisasjonene utgjorde en samlet opposisjonsblokk i partiet. Dog, man må ikke strekke et slikt syn for langt. Som pekt på over var det ideologiske forskjeller mellom den radikale fløyen i NSU og Fagopposisjonen, spesielt etter den første verdenskrigs begynnelse. Selv om disse tidvis kan virke ubetydelige, i alle fall i forhold til dag-til-dag politikken, er det åpenbart at de skulle ha noe å si på forholdet mellom de som konstituerte lederskapet i både NSU og Fagopposisjonen. Bjørgums overlappingsteori har en svakhet her, når den ikke i stor

⁷³ Smart, D.A (red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978: 15-6

⁷⁴ Bjørgum, Jorunn: "Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918", 1996: 211

grad tar for seg det organisasjonstekniske ved forholdet mellom NSU og Fagopposisjonen. På tross av Bjørgums syn på organisasjonsforholdene og den faktiske overlappingen i medlemsgrunnlaget til de to organisasjonene, så var de faktisk to separate organisasjoner. Selv om de til dels delte målsetninger, eksisterte de innen forskjellig sfærer, NSU i politikken og Fagopposisjonen innen fagbevegelsen. De to organisasjonene var som sådan alliert samtidig som de rent medlemsmessig overlappet. Bjørgums enten-eller stilling til dette spørsmålet blir i så måte noe unyansert, i det man mister deler av helheten, som det rent organisasjonstekniske. Men det er noe i overlappingsteorien til Bjørgum. Den aller viktigste innsikten man kan få fra Bjørgum, er ikke den organisatoriske overlappingen mellom NSU og Fagopposisjonen, men heller den ideologiske overlappingen mellom de to. Begge organisasjonene vektla masseaksjonen og dens relasjon til fagbevegelsen.

Et diametralt motsatt syn til Bjørgum er inntatt av Odd-Bjørn Fure, som førstnevntes avhandling på mange måter kan ses på som et tilsvarende. Odd-Bjørn Fure fremhever spenningen mellom NSU og Fagopposisjonen, særlig på det ideologiske planet. Fure fremhever sider som strider kategorisk med Bjørgums overlappingsyn på forholdet mellom de to organisasjonene. Fure peker på at NSU som organisasjon, på tross av Tranmæls påvirkning på bevegelsen, ikke godtok Fagopposisjonens program, selv om den godtok sider ved dette programmet.⁷⁵ Fure forsøker å se kimen til konflikt mellom NSU og Fagopposisjonen slik den utkrystalliserte seg senere, under Moskva-perioden. Han ser også på Fagopposisjonen i det tradisjonelle lyset, som en halvsyndikalistisk organisasjon, kanskje mer enn hva både Maurseth og Langfeldt gjør, så det er mulig det går an å karakterisere Fures syn som ultra-tradisjonelt. Likevel er det en svakhet ved dette synet, som også Fure burde være klar over idet han omtaler organisasjonen som økonomistisk. Når han påpeker at Fagopposisjonen organisatorisk desintegreerte som et resultat av den samlede opposisjonen i partiets maktovertagelse i 1918, så sier det visse ting om Fagopposisjonens karakter.⁷⁶ Hvis en skal følge Fures argument om at den var hovedsakelig økonomistisk, hvorfor ble det ikke da organisert et framstøt mot fagorganisasjonen som en forlengelse av den seieren som opposisjonen hadde vunnet i partiet? Dette peker nok heller på det Bjørgum har vist, nemlig at Tranmæl ikke var noen økonomist, men heller så politikkenes primat framfor økonomien.⁷⁷ Samtidig har man jo sett at Pannekoeks ideologi ble sett på som et syndikalistisk avvik av

⁷⁵ Fure, Odd-Bjørn: "Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis", 1983: 173-4

⁷⁶ Fure, Odd-Bjørn: "Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis", 1983: 280

⁷⁷ Bjørgum, Jorunn: *Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*, 1996: 648

Kautsky. Slik kan man jo eventuelt se både de ytterliggående i NSU og Tranmæl, som halvsydikalistiske, siden de delte masseaksjonsideologien.

Terje Halvorsen, AUFs offisielle historiker, velger heller å lage en syntese ut av disse to vidt forskjellige synene. Han påpeker det viktige faktum at Olaussen ikke sto i et direkte ideologisk motsetningsforhold til Fagopposisjonen, men at NSU som helhet ikke delte ideologien til Tranmæl og Madsen, i likhet med Fure.⁷⁸ Nettopp på grunn av Halvorsen rolle som offisiell AUF-historiker er det verdt å påpeke ved hans diplomatiske forhold til historiografien. På den annen side trenger de ytterpunktene Bjørgum og Fure representerer tidvis noe moderasjon. Det bolsjevikiske inspirasjonen som Fure ser i NSU så tidlig som 1916 er sterkt overdrevet og ignorerer andre ideologiske utviklingstrekk i tiden, mens Bjørgums overlappingssyn, som har visse gode poenger, til syvende og sist kan bli meningsløst når man skal forsøke å se på de ideologiske forholdet mellom to forskjellige organisasjoner. Som sådan kan det være fristende å innta samme standpunkt som Halvorsen, all den tid man ikke skal direkte etterprøve verken Bjørgum eller Fure. Nå faller det seg ikke helt slik for Fure sin del. Mange av hans konklusjoner må modifiseres som en følge av de undersøkelser som blir gjort i denne oppgaven.

3.5 Oppsummering

I årene mellom 1912 og 1918 inntok radikale fløyen i NSU gradvis en ytterliggående ideologisk posisjon. I motsetning til hva som har vært hevdet tidligere var den bolsjevikiske innflytelsen på denne posisjonen ikke enestående. Det er tegn som tyder på at NSUs ideologiske hovedinspirasjoner fram til 1918 kom fra nederlandske venstresosialister. Denne ideologien delte de med Fagopposisjonen, og særlig Martin Tranmæl.

⁷⁸ Halvorsen, Terje: *Partiets salt. AUFs historie*, 2003: 65-7

4 Kapittel 4: Rådsideologien

4.1 Revolusjons- og dyrtidsåret 1917

Den russiske revolusjonen inntraff samtidig med et skifte fra den oppgangstid jobbetiden hadde vært, til den alvorlige nedgangstiden dyrtiden var i den norske økonomien, noe som påvirket både venstresiden og hovedfløyen i DNA. Kravet om å organisere en alminnelig arbeiderkongress på vårparten 1917, var det første tilfellet man der man hadde framsatt kravet om å organisere arbeiderråd. Arbeiderrådene kom først et år senere, og arbeiderkongressen ble aldri noe av i 1917. En liste med dyrtidskrav ble overbrakt regjeringen i forbindelse med dyrtidsaksjonen i mai 1917, men aksjonen og kravene hadde liten slagkraft på det tidspunktet.

4.2 Arbeiderrådene

Etableringen av arbeiderrådene høsten 1917 hadde flere opphav. På den ene siden var den radikale delen av arbeiderbevegelsen til dels kjent med rådsbevegelsen gjennom Anton Pannekoeks masseaksjon, samtidig som rådstanken ble popularisert gjennom nyhetsbildet av den russiske revolusjon. I november, etter bolsjevikenes kupp mot den provisoriske regjeringen, utstedte Zimerwaldkommisjonen en resolusjon som også ble trykket i *Klassekampen*. I denne ble det oppfordret til å opprette ”soldat- og arbeiderråd som [...] organ i kampen for freden.”⁷⁹ Samtidig var også dyrtiden og reaksjonen på den en påvirkende faktor. Dette har blitt belyst tidligere av Bjørgum, som har redegjort for opptakten til arbeiderrådsbevegelsen.⁸⁰

Arbeiderrådene ble til i to uavhengige episoder, ved årsskiftet 1917/1918. Et av tilfellene var en spontan aksjon, eller rettere sagt reaksjon, blant metallarbeiderne i Kristiania, der Sigurd Simensen (som satt i sentralstyret i NSU) tok initiativet til dannelsen av et arbeiderråd. Konteksten var helt klart dyrtiden. En side ved dette var frustrasjonen mange fagorganiserte følte over at ledelsen i både parti og fagbevegelse ikke tok deres krav om handling i møte med krisen alvorlig. Man hadde forsøkt å kalle sammen en arbeiderkongress gjennom brorparten av 1917 som skulle ta for seg de økonomiske utfordringene som dyrtiden førte med seg for arbeiderklassen. Noe senere, 2. juledag, 1917 var Olaussen på møte for Øvre Eiker Arbeiderparti, der han var med på å utforme et program for en arbeiderrådsbevegelse. Det

⁷⁹ ”Til alle lands proletarer.” i *KLK*, nr. 46, 17/11-1917: 2

⁸⁰ Bjørgum, Jorunn: ”Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918”, 1996: 404-553

første kravet om arbeiderråd i Norge kom faktisk så tidlig som juni, 1917, da Olaussen ville at fagkongressen måtte ”nedsætte et permanent arbeider-raad”.⁸¹ Av dette oppropets resultatløshet, er det ikke rart at det ikke har blitt tillagt noen særlig vekt i litteraturen om de norske arbeiderrådene, men det viser i alle fall at arbeiderråd ble påtenkt den norske arbeiderbevegelsen hos i alle fall en av aktørene før idéen modnet. At resultatene av dyrtidsdemonstrasjonen i 1917 var relativt små, kan ha ført til at Olaussens idé fikk større kredibilitet, ettersom den radikale løsningen kanskje ikke lenger virket like urealistisk. Nordvik har pekt på at det i juni 1917 var et skille mellom rådsideologien og Olaussens arbeiderråd.⁸² For ifølge Olaussen skulle proletariatet handle på ordre etter et slikt arbeiderråd.⁸³ At Olaussen, som ellers var godt versert i den internasjonale arbeiderbevegelsen, ikke kjente til rådsideologien, forekommer noe mystisk. Sovjetene fra den første russiske revolusjonen i 1905, var godt kjent i europeisk arbeiderbevegelse. Formuleringen er i tillegg såpass vag, at det er mulig man kan la tvilen komme Olaussen til gode i dette tilfellet.

Situasjonen under årsskiftet 1917-1918 viser at det var to tilfeller av rådskommunisme forsøkt praktisert, og begge var på initiativ av NSU-medlemmer. Det var en viss grad av spontanitet over Sigurd Simensen og jernmennesenes arbeiderråd. På den ene siden, var det metallarbeiderne i Oslo som representerte menigmennene i partiet, og på den andre Olaussen, som var den etablerte politiske stemmen med innflytelse (i alle fall innenfor visse kretser). Rent agitatorisk må rådsbevegelsens til dels rent spontane organisasjon ha vært verdt sin vekt i gull. Man kunne slå i bordet med at dette ikke bare var et initiativ fra håpløse kronisk opposisjonelle som Olaussen, men at det var en reaksjon på parti- og fagbevegelsesledelsens manglende evne til å ta arbeidernes krav på alvor. Rådsbevegelsen spredde seg raskt fra Oslo, mye takket være *Klassekampen* (og dens agitatorer), som var *det* organet som agiterte for, og spredde rådstanken, utover i distriktene.

Om man skal vurdere rådsbevegelsen ideologisk, er det noen forbehold som må tas. Man må med rimelighet anta at selv om rådsbevegelsen fikk mange tilsluttede, betyr ikke dette at alle de tilsluttede delte samme ideologiske utgangspunkt. Rådsbevegelsen hadde generelle mål som omhandlet hvordan bevegelsen skulle forholde seg til samfunn og økonomi i en revolusjonær kontekst, men også spesifikke mål som tok opp i seg mange av de samme kravene som den ikke fullt så vellykkede dyrtidsaksjonen fra året før. Det bør være åpenbart

⁸¹ Olaussen, Eugène: ”Arbeiderne har makten i Norge!” i *KLK*, nr. 24. 16/6-1917: 1

⁸² Nordvik, Jostein: ”Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19”, 1974: 12

⁸³ Olaussen, Eugene: ”Arbeiderne har makten i Norge!” i *KLK*, nr. 24. 16/6-1917: 1

at mange av de tilsluttede kun var interessert i de kravene som ville påvirke deres egne liv i et kortere tidsperspektiv. Men det betyr ikke at rådstanken ikke var et resultat av en radikal venstremarxistisk idéstrømning. Interessant nok var de to tidligere kampfellene Krogh og Olaussen klare motsetninger når det kom til rådernes formål.⁸⁴ Om man tar utgangspunkt i de mest radikale kravene til rådsbevegelsen, spesifikt de som går på arbeidernes kontroll over industrien og arbeiderrådene som konstitusjonell orden for det postrevolusjonære samfunn, var dette både konsistent med den nederlandske venstresosialismen idealer, **og** de russiske sovjetene (hvis opphav kom fra flere ideologiske strømninger, ikke utelukkende marxistiske) som bolsjevikene undertiden forsvarte. Knut Langfeldt vurderer Olaussens spesifikt som rådskommunist under rådsbevegelsesperioden 1917-1919:

Det var så å si et klassisk uttrykk for Olaussen og ville reise en rådsrepublikk i Norge. Tranmæl var også en helstøpt eksponent for den tanken, men jeg tror han i større grad ville ha det under partiets ledelse.⁸⁵

Dette er to interessante vurderinger. For det første at Olaussen i likhet med de nederlandske venstresosialistene ikke tilla partiet noen sentral rolle for omorganiseringen av samfunnet, og for det andre, at Tranmæl kanskje hadde mer til felles med bolsjevikene forhold til sovjetene enn han ante selv. Mot dette derimot hevder Langfeldt også at Tranmæl faktisk var den fremste eksponenten for rådsideologien i Norge per 1918.⁸⁶ Samtidig ser Langfeldt at Tranmæl var langt fra så radikal som Olaussen og Sigurd Simensen.⁸⁷

Sovjetforfatningen i det revolusjonære Russland er et interessant kapittel i seg selv, og visse trekk i den russiske ideologiske utviklingen må nevnes her. Før 1920 fantes det ingen åpenbare forskjeller mellom venstrekommunisme og bolsjevisme. Rosa Luxemburg anså selv den tyske venstrekommunismen for å være tysk bolsjevisme, noe som viser at hun skilte på bolsjevisme og leninisme.⁸⁸ Bolsjevisme var til dels et ukjent fenomen i vesteuropeisk sammenheng, og ble i stor grad et moteord i tiden, særlig etter den russiske revolusjonen tok til. Majoritetsretningen i Russlands sosialdemokratiske parti (bolsjevikene) støttet arbeiderrådene (sovjetene) da de ankom Russland i løpet av året 1917. Men det var et ganske stort problem mellom bolsjevikene og sovjetene da det kom til ideologi, og da særlig Lenins

⁸⁴ Nordvik, Jostein: "Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19", 1974: 104-5

⁸⁵ Langfeldt, Knut: *[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965* 1965:56

⁸⁶ Langfeldt, Knut: *Det direkte demokrati. Rådsrepublikk eller parlamentarisme?*, Oslo, 1966: 42-3

⁸⁷ Langfeldt, Knut: *Det direkte demokrati. Rådsrepublikk eller parlamentarisme?*, Oslo, 1966: 49

⁸⁸ Rosa Luxemburg, "Tysk 'bolsjevisme'", *KLK* nr. 2, 11/01-1919: 2

partiteori. Den er uforenelig med rådstanken, skulle man tro. Eller er den det? Partiteorien man kjenner fra *Hva må gjøres?* lider av at den i boken ikke sjelden er blitt dårlig oversatt, selv den norske 1974-utgaven bærer tydelig preg av dette. I tillegg til dette må det tas med at Lenins partiideer ikke alltid var like fremtredende blant bolsjevikene, og for den tidlige revolusjonsperioden var divergerende oppfatninger vanlige. Selv Anton Pannekoek trodde Lenin ville forsvare rådskommunismen helt fram til utgivelsen av *Radikalismen* i 1920, en pamflett som til dels var myntet på ham selv.⁸⁹ Det kan ha mye å gjøre med Lenins pamflett *Staten og revolusjonen*, det sentrale verket der han forsvaret idéen om rådsrepublikken. *Staten og Revolutionen* forsvarte Pannekoek i polemikken mot Kautsky, men fant det også slik at Pannekoeks slutninger var gale, uten at han utdypet dette nærmere.⁹⁰ Det er likevel nærliggende å anta at Lenin mente statens opphørelse som ble presentert som idé under denne polemikken. Men om man vurderer *Staten og revolusjonen* opp mot både *Hva må gjøres* og *Radikalismen* er det tydelig at førstnevnte ikke er representativ for Lenins tenkning. Til syvende og sist er ikke Lenins ulike syn på rådskommunisme så viktig i for de norske forholdene, annet enn at han nøy en enorm prestisje nettopp som disse rådenes forsvare.

Men teori og praksis er som kjent to forskjellige størrelser. Det har blitt påvist at det var langt mellom rådskommunistisk ideologi og den norske bevegelsen som tok inspirasjon fra den. Nordvik hevder at Simensen ikke nødvendigvis var så opptatt av rådsideologien, men heller så på rådene som situasjonsorganer skapt i møte med krisen.⁹¹ Et sentralt element i rådskommunismen er at den er fristilt fra andre organisasjoner som partier eller fagforeninger, det vil si at medlemmene velges på bakgrunn av den arbeidsplassen de tilhører. Dette ble i veldig liten grad praktisert innenfor den norske rådsbevegelsen der medlemmene i rådene hovedsaklig ble valgt på bakgrunn av fagforeningsmedlemskap.⁹² Men at Sigurd Simensen ikke hadde den klassiske rådsideologien som ideal faller på sin egen urimelighet om man ser på et intervju i *Klassekampen*, der en av de viktigere forutsetningene for denne ideologien oppfylles da Simensen hevdet at rådsbevegelsen bygget ”mest mulig på representasjon direkte fra arbeidsplassene.”⁹³ Kristiansen hevder at Simensen skulle ha vært direkte inspirert av Pannekoek, slik han forekom i *Klassekampens* oversettelser av hans artikler.⁹⁴ I tillegg til

⁸⁹ ” Lenin, V.I: ”*Radikalismen*”. *Kommunismens barnesykdom*, 1969, Oslo: Ny Dag

⁹⁰ Lenin: *Staten og revolutionen*, 1970: 145

⁹¹ Nordvik, Jostein: ”Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19”, 1974

⁹² Nordvik, Jostein: ”Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19”, 1974: 100-1

⁹³ Simensen, Sigurd intervjuet i *KLK*, nr. 8, 23/02-1918:4

⁹⁴ Kristiansen, Gunnar E: ”Sigurd Simensen. Kommunist og presseemann. En framstilling av redaktøren av partiavisene Folkeviljen (DNA) og Dagens Nyheter (NKP) i Harstad fra 1922 til 1931”, masteroppgave UiT, 2006: 13

dette kommer også beretninger om Simensen rolle under Hammerfestkommunen i 1921, mens storstreiken raste.⁹⁵

Rådsbevegelsens konstituerende kongress som landsdekkende organ skulle også vise seg å ikke oppfylle de ønskene for bevegelsen som Olaussen tidligere hadde uttrykt. Rent spesifikt kan en si at det fantes tre forskjellige fraksjoner innenfor rådsbevegelsen: De som ønsket at bevegelsen skulle være en interesseorganisasjon, de som ønsket at den skulle ta form som en kamporganisasjon, og de som ønsket at den skulle ta form som et amalgam av de to foregående.⁹⁶ Man skulle kanskje ha forventet å finne Olaussen blant dem som ønsket å gjøre bevegelsen om til en kamporganisasjon, men det noe tynne kildegrunnet peker på at Olaussen tok avstand fra dette og heller støttet en mer blandet linje. Det var *Klassekampen*-skribenten Hans Heggum som representerte denne linjen. Dette er et faktum en kan stille spørsmål ved. Det virker ikke helt som det var helt Olaussens karakter å forholde seg til bevegelsen med en slik vilje til å inngå kompromiss. I de fleste spørsmål var jo Olaussen å finne på den ytterste venstre fløy. Kan det tenkes at Olaussen spilte et politisk spill der han modererte sine egne meninger for å gi bevegelsen mer legitimitet i alle involverte parter øyne, og la ansvaret for de ekstreme synspunkter over på en som var mindre prominent i bevegelsen? Dette er ikke helt umulig. Arvid G. Hansen bekrefter at Heggum og Olaussen var nære, også mot slutten av deres liv.⁹⁷ Det er kanskje en mulighet at dette er tilfelle, men Olaussen var verken flink eller glad i slikt politisk spill.⁹⁸ I så fall må Olaussens standpunkt vurderes ut fra hva han følte var riktig for arbeiderrådsbevegelsen. Det kan i stor grad bekreftes om man vurderer

I dette tilfellet viser Olaussen at han stod helt på venstrekommunistisk grunn i spørsmålet om arbeiderrådene. I en leder, *Arbeiderraadene er massens organisation. De vil bli det nye samfunds grundlag*, publisert i forkant av rådsbevegelsens konferanse i Kristiania, uttalte Olaussen den samtidig situasjon hadde skapt ”behov for *masseorganisasjon og masseaksjon*.”⁹⁹ Lengre ned i lederen heter det: ”Det at bevegelsens høieste myndigheter består **av folk fra arbeidsplassene** sikrer den fulstendigste og mest direkte kontrol av de

⁹⁵ Maurseth, Per: ”Gjennom kriser til makt(1920-1935)”, 1987, i Edvard Bull, et.al. (red.): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, 1985-90, Oslo: Tiden: 210-1

⁹⁶ Nordvik, Jostein: ”Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19”, 1974: 104-5; hvis beretning om arbeiderkongressen bygger på Georg Svendsens *Beretning fra Arbeiderraadskonferansen i Kristiania*, 1918, Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek

⁹⁷ Langfeldt, Knut: ”[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965”, 1965: 66

⁹⁸ Hilt, Christian: ”Militærstreik-vernepliktsarmé” i *KLK*, nr. 38, 21/09-1918: 2; Olaussen, Eugène: ”Et svar til Chr. Hilt” i *KLK*, nr. 38, 21/09-1918: 4

⁹⁹ Olaussen, Eugène: ”Arbeiderraadene er massens organisation. De vil bli det nye samfunds grundlag” i *KLK* nr.7, 16/2-1918: 1 (Olaussens kursivering)

arbeidende masser selv.”¹⁰⁰ Fra Nordvik vet vi at det ikke var slik rådene endte opp med å konstituere seg, men det er tydelig at Olaussen har prøvd å påvirke bevegelsen etter hvert som ulike råd dukket opp rundt om i landet. I overnevnte leder ”innrømmer” han at rådene skulle ”dannes kombinert av arbeidsplassens og organisationernes arbeidere”, der han bare en uke tidligere kompromissløst hadde hevdet at ”[d]en nye bevegelse skal ledes av folk fra arbeidsplassene der har sine kameraters fulde tillid, og den skal til enhver tid kunne kontrolleres og bestemmes i sin gang av masserne selv”.¹⁰¹

Arbeiderrådenes politiske betydning skulle også vise seg å være minimal. De to konkrete målene som ble jobbet mot, åttetimersdagen og kontrollen på produksjonen av nødvendige varer, ble skutt i senk utenfra og innenfra. Når arbeiderrådsbevegelsen i Norge fikk den formen som den fikk, hvor rådets medlemmer ble valgt på bakgrunn av fagforeningstilhørighet, ble dens relevans for arbeiderbevegelsen generelt begrenset. Hvis rådene skulle fungere som situasjonsorganer som skulle dannes når det trengtes, var skillet mellom tradisjonell fagforening og arbeiderråd noe utydelig. Men hovedårsaken til arbeiderrådsbevegelsens kortlivethet var DNAs landsmøte i 1918 der den nye retningen fikk sitt gjennombrudd. Både Fagopposisjonen, NSU og arbeiderrådsbevegelsen dannet i fellesskap en opposisjon til partiet som i større grad hadde beveget seg mot høyre etter 1911.

Under landsmøtedebatten i 1918 ble arbeiderrådsbevegelsen nøye diskutert, og sett i sammenheng med partiets utvikling. Under innledende innlegg forklarte Olaussen noe av bakgrunnen, kanskje for hele sin stilling til arbeiderbevegelsen: ”Også de tyske socialister snakket om revolutionær masseaksjon. Men det blev bare snakket.”¹⁰² Man kan kanskje forstå Olaussen slik at arbeiderrådsbevegelsen var kulminasjonen av den revolusjonære sosialismen, masseaksjonens fullbyrdelse. Også andre innenfor den radikale fløyen framhevet masseaksjonens tradisjon i det europeiske sosialdemokratiet. For Hansen var det ikke slik de norske arbeiderrådene var dannet bare på grunn av de russiske sovjetene, ettersom: ”i 1905 var der arbeiderraad i Rusland; men vi fik dem ikke her, fordi det da ikke var behov for dem i Norge.”¹⁰³ Det er verdt å merke seg at Krogh, som under arbeiderrådskonferansen hadde stilt seg blant den fraksjonen som ville begrense rådernes innflytelse, under landsmøtedebatten om

¹⁰⁰ Olaussen, Eugène: ”Arbeiderraadene er massens organisation. De vil bli det nye samfunds grundlag” i *KLK* nr.7, 16/2-1918: 1 (Olaussens utheving)

¹⁰¹ Olaussen, Eugène: ”Arbeiderraadene er massens organisation. De vil bli det nye samfunds grundlag” i *KLK* nr.7, 16/2-1918: 1; Olaussen, Eugène: ”Arbeiderraadene og de gamle organisationer” i *KLK* nr.6, 9/2-1918: 1 (Olaussens utheving)

¹⁰² *Protokol over Det norske arbeiderpartis 23de landsmøte i Kristiania fra 29. mars til 1. april 1918*, 1918, Oslo, Det norske arbeiderpartis forlag: 61

¹⁰³ *Protokol over Det norske arbeiderpartis 23de landsmøte i Kristiania fra 29. mars til 1. april 1918*, 1918: 81

rådene forsvarte deres berettigelse, noe varmere enn før. Hans innlegg har et tydelig ekko fra sin egen oversettelse av Pannekoeks *Reform eller omvæltning*, i det han uttalte ”at arbeiderbevvægelsens oppgave var at opphæve enhver utbytning av arbeiderne”.¹⁰⁴

Alle disse er interessante uttalelser, ettersom de nedspiller den russiske revolusjonens betydning for arbeiderrådsbevegelsen. Det er tydelig at den sentrale norske forståelsen av arbeiderrådsbevegelsen lå utenfor de russiske erfaringene. Det var de tysk-nederlandske teorier om masseaksjonen som inspirerte bevegelsen, selv om den russiske revolusjonen definitivt fungerte som en utløsende årsak. At Norge fikk en arbeiderrådsbevegelse, mens land som Danmark og Sverige ikke fikk det, kan til syvende og sist tillegges *Klassekampen* og NSUs iherdige innsats for denne bevegelsen.

4.3 Proletariatets diktatur

Eugene Olausson, som verken var strategiens eller taktikkens mester, klarte å unngå å lage særlig oppstyr rundt seg selv og *Klassekampen* i et par måneder før han startet debatten om partiets militanse under sommermånedene i 1918 (se eget kapittel). Men det var senhøstes og våren 1919 han virkelig begynte å komme på kant med sin egen radikale fløy. Olausson, definitivt en av de mer revolusjonsromantiske i den radikale fløyen, var utålmodig da det kom til revolusjonen. Mens Tranmæl, Scheflo og Grepp spilte det politiske spillet med å holde et ideologisk splittet parti samlet, var Olausson mest opptatt av å agitere for flere arbeiderkongresser, streiker og aksjoner med revolusjonen som mål. Utover høsten brukte han enhver anledning til å mane til revolusjon, med tanke på at verdensrevolusjonen var under oppseiling, solid plantet i bevisstheten. Olausson, som var internasjonalt orientert gjennom blant annet Ungdomsinternasjonalen, tok i bruk paroler om revolusjonære streiker fra den gryende tredje internasjonale.

Hans redaktørrolle i *Klassekampen* var nærmest en fast post på programmet under årsmøtene til NSU. Protestene mot redaktørrollen var i liten grad knyttet til det ideologiske innholdet. Det var heller Olaussons mangel på takt og tone i kritiske øyeblikk som høstet kritikk. Lederen i *Klassekampen* brukte han til å angripe politiske meningsmotstandere, på en måte som selv i våre dager hadde vært regnet som uegnet redaksjonell stil. Han angrep tidvis sine egne venner, noe som førte også til mange sinte leserbrev. Den faste spalten ”Gnister” (som utgikk kort tid etter Olausson gikk av som redaktør i 1921), var redaktørens plass for å

¹⁰⁴ *Protokol over Det norske arbeiderpartis 23de landsmøte i Kristiania fra 29. mars til 1. april 1918*, 1918: 83

svare på leserbrev, men også for å svare på kritikk av ham som var kommet på trykk i andre aviser.

Da Olaussen i løpet av senåret 1918 tok i bruk lignende midler mot sine tidligere kampfelle Tranmæl, forsurte dette til dels forholdet mellom NSU og partiets ferske sentralstyre. Det *Klassekampen*-redaktørens ikke hadde regnet med, var at arbeiderrådsbevegelsen avtok i volum, militanse og styrke etter at den radikale fløyen i DNA seiret i 1918, og at deler av bevegelsens krav fikk gjennomslag.¹⁰⁵ Olaussens var dog ikke den eneste innenfor bevegelsens radikale fløy som manglet tålmodighet. Det er klart, som redaktør utøvde Olaussen enorm innflytelse på NSU, og i sin tid som redaktør hadde han nok like mange tilhengere som motstandere i forbundet. Allikevel ser det ut til at han fremmedgjorde seg selv stadig mer overfor partiet som sådan, spesielt dens radikale fløy som han hadde hjulpet med å bære fram.

En debatt som de faste *Klassekampen*-skribentene merkelig nok ikke var opphavet til, eller spesielt engasjert i, var debatten om proletariatets diktatur som ble ført i 1918-19. Olaussen, deltok ikke nevneverdig i denne debatten, men gjorde rede for deler av sitt syn under DNAs landsmøte i 1918:

*Det er ikke bolschevikerne i Rusland som har oppfunnet arbeiderklassens diktatur. Den teoretiske anerkjendelse av arbeiderklassen som eneherre og tyran finder vi hos Karl Marx. Det diktatur som imøtekommer arbeiderklassens interesser er berettiget.*¹⁰⁶

Om ikke annet er dette sitatet med på å kontekstualisere spørsmålet. Med bolsjevikrevolusjonen i november året før hadde dette spørsmålet, som Marx tok opp, fått en praktisk dimensjon. Det var ikke særlig mye debatt rundt dette spørsmålet innad i venstrefløyen, og heller ikke i kretsen rundt forbundsorganet. Opphavet til meningsutvekslingene om proletariatets diktatur er å finne i den nye retnings overtagelse av partiet i 1918, og partiets høyreside sin reaksjon på hva de antok var den nye retnings agenda. Samtidig kan man ikke underkjenne at i Olaussens rolle som redaktør var det visse handlingsmuligheter, utover det å skrive eksplisitt, som også kunne regnes som opinionsdannende. I denne konteksten er verdt å nevne Anton Pannekoeks siste bidrag i *Klassekampen* med tittelen *Bolsjevisme og demokrati*. For Pannekoek var ikke spørsmålet om

¹⁰⁵ Nordvik, Jostein: "Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19", 1974: 122-32

¹⁰⁶ *Protokol over Det norske arbeiderpartis 23de landsmøte i Kristiania fra 29. mars til 1. april 1918*, 1918: 61

diktatur eller demokrati i den borgerlige forstanden av særlig interesse. For ham dreide det seg ikke om å legalt innskrenke borgelige friheter, siden ”borgerskapet utelukkes ikke paa nogen kunstig maate fra styret ved at avskjæres fra stemmeret, der findes ganske enkelt ingen plass til det i denne organisation.”¹⁰⁷ Han så heller ingen prinsipielle problemer med at de som hadde vært kapitalister før revolusjonen kunne ”likeberettiget med de øvrige arbeidere utøve sin stemmeret”, såfremt de var ”villig[e] til at delta i arbeidet [...] under arbeiderrådets kontrol”.¹⁰⁸

En man kan finne på ytterste venstre fløy, dog noe senere, var Arvid G. Hansen. Han deltok aktivt i debatten, men hadde ellers lite å gjøre med NSU på sentralt plan og dets organ i disse årene. Han fungerte som redaktør for *Akershus Social-Demokraten*, ledet det russiske telegrambyrået *Rostas* kontorer i Norge, og var ellers opptatt med andre skriverier. Av andre sentrale deltakere i debatten var blant andre Edvard Bull (d.e.). Man kunne kanskje ha antatt at debatten var en skinndebatt om definisjoner rundt spørsmål man i utgangspunktet var enige om. Det hadde vært lett for Hansen og Bull å finne hverandre i en definisjon av begrepet proletariat som inkluderte majoriteten av den norske befolkningen. Det har dog vist seg at dette spørsmålet har vært et yndet debatttema i en rekke marxistiske bevegelser. Skal man se strengt på ordet proletariat og kun anse industriarbeiderklassen for å tilhøre denne gruppen, eller skal man åpne for en videre tolkning der dynamikken arbeidsgiver versus arbeidstaker er det sentrale for definisjonen av proletariatets diktatur? Bull tok opp spørsmålet i et foredrag i 1919. Da var han svært tvetydig, og innlegget kan kanskje anses for å være et nølende i forhold til hva spørsmålet gjaldt, ettersom det ikke kommer til så tydelige konklusjoner. I foredraget tok Bull en posisjon som var noe lik Pannekoek sin, da han forsøkte å se tradisjonelle arbeidsgrupper i lys av kapitalismen: ”Bonden [...] er blitt kapitalist selv, eller kapitalens slave [...] og fiskeren [...]; også for ham er kapitalen blitt en nødvendighet, han er blitt lønsslave eller selv kapitalist”.¹⁰⁹ Samtidig så Bull på proletariatets diktatur som noe vesentlig forskjellig fra selve sosialismen, nemlig som en overgangsform. ”Opgaven for det klassebevisste proletariat [...] blir derfor å lede denne utviklingen slik at den kan foregå på best mulig måte, det vil si så *raskt* og så *fullstendig* som mulig”.¹¹⁰ Det er en snedighet i Bulls logikk. Det klassebevisste proletariat (det vil si partiet) var ikke i seg selv en majoritet, men

¹⁰⁷ Pannekoek, Anton: ”Bolsjevisme og demokrati” i *KLK*, nr. 8, 22/02-1919: 2

¹⁰⁸ Pannekoek, Anton: ”Bolsjevisme og demokrati” i *KLK*, nr. 8, 22/02-1919: 2

¹⁰⁹ Bull, Edvard ”Proletariatets diktatur” i *Historie og politikk*, 1932: 63

¹¹⁰ Bull, Edvard ”Proletariatets diktatur” i *Historie og politikk*, 1932: 65

på grunn av kapitalismens gjennomtrengning i samfunnet som helhet, representerte dette klassebevisste proletariatet alle som befant seg i en ”lønsslaverelasjon”.

Man skulle kanskje tro, på bakgrunn av de venstrekommunistiske aspektene ved den radikale fløyen i DNA, at Hansen ville valgt sistnevnte. Men Hansen benytter seg av både Ibsens Dr. Stockmann og bolsjevikene utsagn, der førstnevnte hevder at ”[m]inoriteten har alltid rett” og sistnevnte at ”menneskelige fremskritt er en høit organisert minoritets verk” for å redegjøre for sitt eget syn.¹¹¹ Hansen er tydeligere på den strenge definisjonen av proletariatets diktatur. Hansen hadde vært i Russland i forbindelse med revolusjonen, og hans artikler etter sin gjenkomst vitner om at han hadde tilegnet seg en del av det vokabularet som bolsjevikene brukte, men tidvis også deres ideologiske posisjon.

4.4 Venstrekommunismen

I 1919 gikk både Pannekoek og Gorter i ytterligere venstre retning, ideologisk. Den tyske revolusjonen og Spartakistoppstanden, radikaliserde begge to, og den fraksjonen av tyske kommunister de følte tilhørighet til. Fra 1919 av avviste de parlamentarismen som arbeidsmetode og gikk imot de tradisjonelle fagforeningene. I stedet for gikk de inn for arbeiderforeninger, der man bedriftsvis skulle organisere seg. Arbeiderforeningene skulle være kimen til det nye samfunns fundament, arbeiderrådene.¹¹² Det var denne taktikken Lenin kritiserte i *Radikalismen*, og det var med denne pamfletten at begrepet venstrekommunisme først entret den vesteuropeiske arbeiderbevegelsen.

Selv om rådene rent reelt forsvant som organisasjoner, skulle de fortsette å være viktige som idé for både Ungdomsbevegelsen og DNA. Men det var kretsen rundt *Klassekampen*, menn som Olaussen og Hansen, som fortsatt holdt ideen om arbeiderråd relevante innenfor arbeiderbevegelsen. Etter at militærspørsmålet var avgjort (se eget kapittel) gikk Olaussen tilbake til å agitere for revolusjonær masseaksjon i Norge. Om han hadde latt seg inspirere av Pannekoek tidligere, skulle året 1919 for alvor bringe den nederlandske venstresosialismen til den norske ungdom, i ren form. Avvisningen av parlamentarismen som Pannekoek kom fram til under krigen, ble til dels tatt opp av Olaussen i forbindelse med kravene om nyvalg tidlig i 1919. Tranmæl foreslo å demonstrere mot den urettferdige valglovgivningen, med den brekkstang at arbeiderklassen måtte ”med masseaksjonens middel tilkjæmpe sig

¹¹¹ Hansen, Arvid G. *Proletariatets diktatur*, 1919, Oslo: Norges socialdemokratiske ungdomsforbunds forlag: 8

¹¹² Smart, D.A.(red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978: 33

socialismen.”¹¹³ For Olausen var dette en uhørt tanke. Selv om han ikke var uenig i middelet eller målet, var premisset for ham falskt, ”naar man gjorde spørsmålet om nye valg til kampens objekt.”¹¹⁴ Olausen foreslo, som et motsvar til Tranmæl at man heller burde organisere bedriftsråd. Hans Heggum tok også til orde for en slik avvisning av parlamentarismen i en artikkel der han hevdet at enhver som trodde arbeiderklassen kunne ”opdrages og frigjøres gjennom demokratiske, politiske valgordninger og parlamentarisk kretinisme” ville han stemple som en ”latterlig nar.”¹¹⁵ I oktober samme år, etter at Olausen hadde lagt verdensrevolusjonen litt på hyllen, tok han opp temaet igjen. Olausens syn på rådene sammenfalte her helt med Pannekoeks syn, uten noen tilpassninger til den norske situasjonen:

*Raadenes opprettelse og virke vil tvert imot meget snart skjærpe klassekampen og utvide dens kampobjekt paa en langt virkningsfuldere maate end fagforeningerne har kunnet.[...] I kraft av sine historiske forutsætninger og det begrænsede virkeomraade som disse har git, er fagforeningerne inderst i margen reformistiske apparater.*¹¹⁶

Pannekoeks teorier om hvordan masseaksjonens opplysende og forberedende karakter forent med hans idéer om de eksisterende fagforeningers karakter, blir her sammenflettet.¹¹⁷ Før den nye retningens gjennombrudd hadde man til dels tilpasset den nederlandske venstresosialismen til de eksisterende organisasjonsformer. Samtidig gikk Pannekoek og Gorter betydelig mot venstre etter krigens utbrudd, noe også Olausen gjorde, både under påvirkning av utenlandsk sosialisme og til dels av seg selv. Det var naturlig at Olausen også fulgte Pannekoek i sin ideologiske utvikling. Men som tidligere antydte, og som man skal se senere, vaklet Olausen mellom teoriene om arbeidernes egenhendige frigjøring og katastrofeteoriene som var prominente blant annet i bolsjevikpartiet (i hvert fall fram til 1920). Forslaget til taktikkuttalelse fra partiets landsstyre i forkant av det andre ekstraordinære landsmøtet i 1919, bar også et tydelig preg av Olausens innblanding, da det

¹¹³ Olausen, Eugene: ”Fagkonferansen og dens beslutninger” i *KLK*, nr. 11, 15/03-1919: 1

¹¹⁴ Olausen, Eugene: ”Fagkonferansen og dens beslutninger” i *KLK*, nr. 11, 15/03-1919: 1

¹¹⁵ Heggum, Hans: ”Demokrati og revolutionær masseaksjon” i *KLK* nr. 17, 26/4-1919: 2

¹¹⁶ Olausen, Eugene: ”Bedriftsraadene” i *KLK*, nr. 42, 18/10-1919

¹¹⁷ Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989: 38; Pannekoek, Anton: ”Marxist Theory and Revolutionary Tactics” i Smart, D.A(red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978

krevde partiets parlamentariske arbeide kun skulle ha ”destruktive hensigter” og at ”enhver samrøre med borgerlige partier om regjeringsdannelse e.l.” skulle være utelukket.¹¹⁸

I 1920 knesatte DNA rådssystemet som et element i sin visjon av det sosialistiske samfunn, nå under navnet bedriftsråd, som en del av partiets revolusjonære politikk. I forkant skrev Arvid G. Hansen følgende i *Det 20. aarhundrede*:

*For os staar det slik at, arbeiderklassen [...] er nødt til at fortsætte og forcere klassekampen, utbygge raadssystemet som det samlede uttrykk for det produktive arbeide og for den revolutionære arbeiderklassens vilje til selvhævdelse og magt [...] Vil man trække den fulde konsekvens av klassekampen for socialismen, [...] vil man for alvor gjøre det principielle program til en ledestjerne for den socialistiske arbeiderbevægelse[...]*¹¹⁹

Artikkelen som helhet er en polemikk mot de reformistiske i partiet, som mente at for å rettferdiggjøre partiets politikk ”maa[te] det en bibel til.”¹²⁰ Det prinsipielle programmet ble dog ikke i utstrakt grad endret på, men taktikkuttalelsen til partiet hadde et tydelig radikalt preg. I *Klassekampens* dekning av landsmøtet aner man en selvtilfreds Olaussen der han hevder: ”den taktik som ’Klassekampen’ for 2-3 år siden var alene om og som vakte den sterkeste motstand er nu ophøiet til fundament for hele partiets politik.”¹²¹ Rolf Hofmo, som senere skulle bli en del av *Motdag*-kretsen, var derimot ikke enig i denne karakteristikken. I motsetning til Olaussen, så han partiets taktikkuttalelse som nok en seier for reformismen.¹²² *Klassekampens* redaksjonssekretær Sven Svensson hevdet at: ”Det flertal som i øieblikket har magten i partiet bestaar bare for en liten minoritets vedkommende av kommunister.”¹²³ Dette sa ikke Olaussen seg enig i ettersom partiets enighet var nådd på ”kommunistisk grundlag”.¹²⁴ Hofmo og Svensson tok her et standpunkt som var til venstre for Olaussen. Gjennom anerkjennelsen av bedriftsrådene som en del av veien til det nye samfunn, hadde partiet i teorien godtatt rådsideologien, men praktisk sett hadde det liten betydning. Samtidig som partiet godtok rådene, ble det av viktigere aktører, som Tranmæl, jobbet for å omforme fagbevegelsen i en mer radikal retning.

¹¹⁸ Olaussen, Eugene: ”Partiets taktik.” i *KLK*, nr. 20, 17/05-1919: 1

¹¹⁹ Hansen, Arvid G.: ”Det prinsipielle program” i *Det 20. aarhundrede*, 1920: 56-57

¹²⁰ Buen, Anders, sitert i Hansen, Arvid G.: ”Det prinsipielle program” i *Det 20. aarhundrede*, 1920: 52-3

¹²¹ Olaussen, Eugene: ”Arbeiderpartiets landsmøte” i *KLK*, nr. 22, 05/06-1920: 1

¹²² Maurseth, Per: ”Gjennom kriser til makt” i *Arbeiderbevegelsens historie*, 1987: 135

¹²³ Svensson, Sven: ”Ungdomsbevægelsen og partiet” i *KLK*, nr. 25, 26/06-1920: 4

¹²⁴ Olaussen, Eugene: ”Ungdomsbevægelsen og partiet” i *KLK*, nr. 25, 26/06-1920: 4

Odd-Bjørn Fure, som man har sett, pekt på at også Olaussen, bare et år tidligere, hadde tilhørt den samme venstreopposisjonen som Hofmo og Svenson bestod av, selv om Maurseth i sin redegjørelse av arbeiderbevegelsen i årene 1920-1935 ikke nevner dette. Kildene tyder dog på at dette stemmer, selv om en kan si at venstreopposisjonen ikke nødvendigvis kan kalles for en konstituert gruppe, men heller en løs tilknytning av revolusjonære strømninger. Olaussen tok til orde for en antiparlamentarisk politikk i 1919, og det er i dette lyset man må se hans artikler om fagkongressen samme år. Om man også vurderer Olaussens syn på bedriftsrådene, er det tydelig at han fortsatt tilhørte ytterste venstre, selv etter at han ifølge Fure skal ha reintegrert seg med forbundsflertallet igjen. Det er derfor ikke hensiktsmessig å benytte begrepet venstrekommunisme på den fløyen av NSU som blir belyst her. Selv om det ser ut som Olaussen forkastet parlamentarismen i 1919, tok han ikke Pannekoeks og Gorters venstredreining til sin fulle konsekvens. Han var fortsatt villig til å jobbe både innenfor parti og fagforening. Rolf Hofmo som ifølge Fure tilhørte den venstre kommunistiske opposisjonen i partiet, og som også skulle være en av opphavsmennene bak DNAs Venstre kommunistiske ungdomsfylking, kan heller ikke karakteriseres som en venstre kommunist i streng forstand. Heller ikke han tok avstand fra hverken parti eller fagforeninger.

Fure undersøker verken opphavet til denne opposisjonsgruppen, eller om det var noen særlig kontinuitet videre etter tesenes inntog, og ser heller ikke den eksplisitte ideologiske sammenhengen mellom kretsen rundt *Klassekampen*, Pannekoek og Gorter. Han velger heller å se på opposisjonen som et typisk uttrykk for perioden, og velger å fokusere på bolsjevistisk innflytelse, særlig på Olaussen. Dessverre velger Fure å ignorere den innflytelsen den tysk-nederlandske venstresosialismen hadde på både Olaussen og NSU, som man her har sett var betraktelig. Fure velger heller å ta Hansens vurdering av epoken, skrevet noen år etter splittelsene, for god fisk:

*Den andre retning med basis i NSU og partiets venstre fløy representerte en marxistisk-leninistisk ideologi (bolsjevikisk) hvor teorien om den politisk revolusjon som forutsetning for den sosiale revolusjon, teorien om nødvendigheten av den væpnede kamp og den leninistiske partiteori utgjorde de mest sentrale ideologiske karakteristika. [...] For Arvid Hansen framsto bruddet mellom de to retninger i november 1923 som et naturlig resultat av de indre motsetninger som eksisterte allerede i 1918*¹²⁵

¹²⁵ Fure, Odd-Bjørn: "Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis", 1983: 166

Formuleringen her er noe vag, men det er rimelig å anta at Fure forsøker å hevde at venstretningen med NSU tilhørte en marxist-leninistisk tradisjon så tidlig som fra 1918 av. For ordens skyld må det sies at Fure ser på perioden 1918-1920, og finner selv bare en referanse til Lenins partiteori før dette, i forbindelse med den *Klassekampen*-oversettelsen av *Socialisme og krig*.¹²⁶ At Hansen var bolsjevikisk-inspirert fra et tidlig stadium er hevet over enhver tvil, det samme kan også sies om Stang, Friis, Scheflo og Egede-Nissen, men man må ikke dra den slutningen at denne orienteringen resulterte i en leninistisk forståelse hos noen av disse i 1918. Selvfølgelig var de inspirert av den russiske revolusjonen, men det må jo nærmest ses på som naturlig, gitt deres revolusjonære marxistiske grunnsyn. For NSU sin del, der Olaussen var en av de førende ideologer gjennom sin posisjon i bevegelsen, kan man ikke si at leninismen i noen grad hadde slått rot før 1920, på bakgrunn av det som har blitt vist her. Videre skal man se at selv ikke tesenes inntog, som hadde dyptpløyende effekt på norsk arbeiderbevegelse, umiddelbart skulle føre til at man begynte å se norsk politikk i leninistisk lys.

4.5 Sosialiseringen

En side ved den rådsideologien DNA utviklet i årene etter 1918, var bedriftsrådene, som på sett og vis fulgte av den videre sosialiseringsdebatten i partiet i samme periode. En faktor i dette var selve konteksten rundt bedriftsrådene. Denne var den regjeringsoppnevnte Arbeiderkommisjonen av 1918, med representanter fra forskjellige partier, og da med hovedsakelig reformistiske representanter fra DNA. Kommisjonens oppgave var blant annet å utrede arbeidernes andel i bedriftens ledelse, noe som også var et krav fra fagorganisasjonene.¹²⁷ Rådsideologiens mer overordnede natur, i relasjon til stat, fagforeninger og parti har allerede blitt behandlet, men det vil i dette underkapitlet fokuseres mer på de rent organisatorisk-politiske sidene ved bedriftsrådene og deres plass innenfor rådssystemet. Etter venstresiden i partiets seier på landsmøtet i påsken 1918, ble det nedsatt ulike komiteer som skulle ta for seg sosialiseringen av samfunnet, primært sett økonomien. Blant medlemmene av programkomitéen og sosialiseringskomitéen fant man prominente medlemmer som blant andre Lian, Tranmæl, Olaussen, Grepp, Bull og Arvid G. Hansen.

¹²⁶ Fure, Odd-Bjørn: "Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis", 1983: 202

¹²⁷ Falkum, Eivind; Inger Marie Hagen og Sissel C Trygstad: "Bedriftsdemokrati, medvirkning og medbestemmelse. Notat 1.", 2009, Oslo, FAFO: 13

Arbeidsbyrden Hansen må ha hatt i denne komiteen må ha påvirket hans fritid betraktelig, om man ser på det de ulike brosjyrer og bøker som han var ansvarlig for, enten som redaktør eller forfatter. Disse kom i tillegg til en redaktørstilling og andre skriveoppdrag, inkludert stillingen som Rostas ansvarlige medarbeider i Norge. Betydelig vekt ble lagt på arbeiderkontroll i industrien og dette skulle gjennomføres ved hjelp av de såkalte bedriftsrådene. Tatt raskt i øyesyn kan disse ligne litt på arbeiderrådene, men ser man nærmere er det visse faktorer som skiller dem fra hverandre. Mens arbeiderrådene, i Olaussons tankesett, skulle fungere som det nye samfunns demokratiske byggeklosser, skulle bedriftsrådene fungere ved siden av fagforeningene.¹²⁸

Resultatene til kommisjonen og komiteen bygget på erfaringene fra arbeiderrådene i 1918, men satte disse i et nytt perspektiv, og ga de en ny samfunnsmessig kontekst. Gjennom to etapper, i 1919 og 1920 ble denne noe særegent norske rådsideologien utviklet. Bedriftsråd ble det nye navnet på de organer som skulle stå for demokratiseringen av økonomien. I motsetning til arbeiderrådene ble de ikke tillagt en spesifikk politisk rolle, men heller en utelukkende økonomiske rolle, som forberedende for revolusjonen. Det er vanskelig å beskrive rådernes praksis i et teoretisk perspektiv presist, men hovedtrekkene gikk ut på at man for hver bedrift skulle ha et råd bestående av hovedsakelig arbeidere, men også representanter som var funksjonærer og bedriftseiere. Rådene skulle primært ta for seg de saker som oppsto i bedriftene, fra hygieniske forhold til spørsmål som dreide seg av styringen av bedriften og fordelingen av det økonomiske utbyttet. Valgene innenfor rådene skulle være enstemmige, noe som i praksis betød at bedriftseieren ville ha det siste ordet. I en slik forstand var det et visst preg av korporatisme over bedriftsrådene, og Odd-Bjørn Fure har pekt på de syndikalistiske sidene ved rådene.¹²⁹ Fure hevder også at bedriftsrådernes mål var urealistiske, ettersom ”DNAs taktikk var basert på den forutsetning at bedriftseierne ville medvirke i og anerkjenne organer med det uttalte siktemål å eliminere dem som klasse.”¹³⁰ Det ser ut som Fure savner en reell makterobringsidé bak rådstanken til DNA i perioden 1919-1920. Om man derimot ser på partiprogrammet i perioden, holder ikke et slikt syn helt mål. I forhold til sosialiseringen av økonomien heter det i programmet av 1920 at:

¹²⁸ Hansen, Arvid G.(red):, *En liten økonomisk haandbok med særlig sigte paa arbeiderkontrol i industrien*, 1923, Oslo, Det norske arbeiderpartis forlag: 221

¹²⁹ Fure, Odd-Bjørn: ”Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis”, 1983: 144

¹³⁰ Fure, Odd-Bjørn: ”Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis”, 1983: 131

*Arbeiderbevægelsen- den politiske som den faglige- maa [...] sætte all magt ind paa gennemførelse av bedriftraadssystemet. [...] Socialiseringen vil dog ikke kunne gennemføres uten den sterkeste motstand fra den organiserte kapitalistklasse. Den vil verge med alle midler sin særfordele og søke at opretholde sin stilling som herskende klasse. [...] I en revolutionær epoke blir det nødvendig for arbeiderklassen at skape sine egne organer for overtagelsen av den økonomiske og politiske makt.*¹³¹

Olaussen var for øvrig med på å utforme programmet. Taktikken i forhold til rådssystemet virker ikke nødvendigvis åpenbar, med det er en form for makterobringstanke i dette. Hensikten var etter alt å dømme at bedriftsrådene skulle være med på å frambringe en revolusjonær epoke, som i tur skulle frembringe arbeiderråd og en ny rådsforfatning. Slik kan man da vurdere bedriftsrådene som en måte å provosere fram revolusjonen, og ikke nødvendigvis eksistere side om side med det borgerlige politiske og økonomiske system. Partiet var ganske fraværende i denne makterobringsteorien, med unntak av selve etableringen av bedriftsrådene, noe som peker på en betydelig venstrelinje i denne taktikken. At Hansens, som satt i Socialiseringskomitéen, var inspirert av Pannekoeks og Gorters masseaksjonsidéer blir tydeligere om man ser på hans vurdering av bedriftsrådene: ”Det er ikke sikkert at bedriftsraadene slik vi i dag tenker os dem vil bli produktionens endelige form.”¹³² Dette kan kobles opp mot de nederlandske idéene om at arbeidernes organisasjoner utviklet seg it tråd med klassekampens natur.

At man utredet dette fra 1918 og utover må ses i lys av den russiske revolusjonen, og de oppstandene som forekom ellers på kontinentet. Det var ikke slik at Stortinget eller regjeringen var spesielt progressive. Denne konteksten er ikke så tydelig hos Fure, så om han tillegger den noe vekt er vanskelig å si. Resultatet av denne kommisjonen ble loven om arbeiderutvalg i bedrifter (1922), som gav betydelig mindre medbestemmelsesrett til arbeiderne enn hva den radikale fløyen kunne tenkt seg. Viktigere, for utviklingen i forholdet mellom høyre- og venstresiden i partiet, var det at høyreelementene, som hadde de fleste stortingssetene, gikk inn for loven, noe som ble sett som av et svik av de mer venstreorienterte. Arvid G. Hansen brukte dette som argument under partistriden, det at man i Stortinget hadde stemt for ”misfosterloven om arbeiderutvalg.”¹³³ Det følte kanskje mer sårt for Hansen da denne loven ble gikk gjennom med partiets støtte, ettersom han satt i komiteen

¹³¹ *Det norske arbeiderparti. Love, program og retningslinjer: 1921: 17*

¹³² Hansen, Arvid G: ”Dagens løsen- og fremtidens.” i *KLK*, nr. 31, 07/08-1920: 1

¹³³ Hansen, Arvid G: ”Landsmøtebeslutninger”, i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 217

som skrev innstillingen om bedriftsrådene. Slik innstillingen var skrevet (se sitat over), var det mye rom for tolkning. Dette kan man anta var med hensikt. Ettersom dette var før bruddet med sosialdemokratene i 1921, var det viktig å være diplomatisk i utformingen av en slik innstilling.

Viktigere her er hvordan man så på bedriftsrådene i den radikale fløyen av NSU i perioden. Dette synet samsvarer til dels med den ideologiske utviklingen av bedriftsrådstanken. Da arbeiderkommisjonen kom med sin innstilling høsten 1919, var Olaussen begeistret. Han så på rådene som aksjonsorganer, slik som han til dels hadde tenkt seg arbeiderrådene, ettersom han så for seg at de skulle: ”opta kampen mot selve lønsprincippet, om kapitalens eneherredømme over industrien, m.a.o. opta den revolutionære krig for at styrte kapitalismen og indføre det økonomiske demokrati.”¹³⁴ I dette hadde han anerkjent økonomiens primat over politikken, altså inntatt et syndikalistisk standpunkt. Som man har sett, tilhørte Olaussen venstreopposisjonen i partiet noe før denne artikkelen, og det er tydelig at sider av denne ikke var helt forlatt. Man må også huske Kautskys kritikk av Pannekoeks teorier om masseaksjonen, som førstnevnte hevdet var syndikalistiske. Samtidig, i tråd med den taktikken partiet kom med i forbindelse med bedriftsrådene ved landsmøtet i 1920, (se over), hadde Olaussen klart den politiske revolusjon for øyet. Olaussen satt for øvrig i programkomiteen som kom med denne taktikkuttalelsen i forhold til rådssystemet. Artikkelen som siteres over var Olaussens reaksjon på Arbeiderkommisjonens av 1918 innstilling om bedriftsråd, som igjen viser at han tenkte i tråd med programmet han selv var med på å utforme. Hans reaksjon på flertallet i Sosialiseringskomiteens taktikkforslag, med tanke på rådssystemet i forkant av landsmøtet i 1920, var like revolusjonært entusiastisk. For Olaussen ville resultatet av å vedta flertallets forslag bety at ”den enige, revolutionære platform for den norske arbeiderbevegelse [være] bygget færdig.”¹³⁵ Som sett over hevder Fure at det var et brudd i Olaussens ideologi i midten av 1919, og selv om det med tanke på den rene antiparlamentarisme var det, kan denne idéen om brudd strekkes for langt. Olaussen, slik han uttrykker seg helt fram mot 1921, tilskriver ikke parlamentarisk handling noe særlig vekt, men det er heller den revolusjonære masseaksjon som er veien til sosialismen. Da Rolf Hofmo kritiserte innstillingen fra Sosialiseringskomiteen, er det mulig han overså den makterobringsideologien som lå i rådstanken slik den ble uttrykket der.

¹³⁴ Olaussen, Eugene: ”Bedriftsraadene” i *Klassekampen*, nr. 42, 18/10-1919: 1

¹³⁵ Olaussen, Eugène: ”Socialiseringen og raadssystemet” i *KLK*, nr. 17, 24/04-1920: 4

Selv om rådsideologien til DNA stadig skulle komme i bakgrunnen for partiets ideologiske utvikling etter 1921, valgte man fortsatt å beholde rådstanken i partiets taktikk for gjennomføring av revolusjonen. Det var ikke nødvendigvis noen konflikt med rådstanken og den bolsjevikiske ideologien så lenge partiet kom først, og om man ser på den ideologiske utviklingen etter 1920, kom partiet stadig mer i fokus. Det kan se ut til at Hansen og resten av sosialiseringskomiteen forsøkte å samle alle de ulike synene på økonomisk organisering som da fantes innenfor DNA, selvfølgelig med hovedvekt på venstremajoritetens syn, selv om det var ulike og divergerende syn selv innenfor dette. Hansen, redaktøren for *En liten økonomisk haandbok*, ser ut til å dekke alle ideologiske kriterier innenfor DNA per 1922, og bidragene til boken kommer fra sentrister som Lian, til den mer radikale Madsen. Det som er verdt å merke seg er at boken er utgitt i 1923, noe som også gjør at den forholder seg til Moskva-tesenes betydning for DNAs politikk, samtidig som den forsøker å representere partiets egenutviklede ideologi. Ifølge Bølviken var det faktum at representanter fra vidt forskjellige fløyer var representert i boken et tegn på en utbredt enighet i spørsmålet om bedriftsråd. Samtidig ignorerer Bølviken sin egen argumentasjon ved å hevde dette, i det han skriver at ”sammenlignet med situasjonen i 1920 var forholdene i 1922 vesentlig endret.”¹³⁶ Det er da snakk om de økonomiske og politiske forholdene som raskt endret seg mot det verre for arbeiderbevegelsens kjernetropper, arbeiderne. De revolusjonsutsikter som var tilstede bare et par år før, var som en følge av den økonomiske krisen og en voksende politisk reaksjon, svært svinnende. Altså var det ikke lenger en stridssak, og det var heller ikke farlig å være uenig i spørsmålet om bedriftsråd. Om rådsideologien fortsatt figurerte i partiets offisielle ideologi, var den Hansen-redigerte håndboken det siste krampestøtet av ideologisk videreutvikling av samme ideologi. Det som er tydelig i håndboken, ifølge Bølviken, er at de leninistiske impulsene hadde farget Hansens syn langt mer siden 1920. Selve venstreaspektet, det at arbeiderne selv skulle ha styringen i bedriftene gjennom rådene var sterkt tonet ned: ”Bedriftsrådene var fremdeles arbeiderklassens sosialiseringsorganer[, m]en de sosialiserte bedriftene skulle ledes av et styre der arbeiderrepresentantene var i mindretall.”¹³⁷ Disse skulle igjen styres av sentrale økonomiske råd. Bølviken ser en kontinuitet fra Hansens tanker om at bedriftsrådenes struktur og oppgaver slik det var tiltenkt i 1920 til rådsideologien sent i

¹³⁶ Bølviken, Bernt O: ”Arbeidsfred eller revolusjon. Arbeiderkommisjonen av 1918 og diskusjonen om bedriftsråd og utbyttedeling”, 1981, Oslo, Hovedoppgave, UiO: 67

¹³⁷ Hansen, Arvid G.(red):, *En liten økonomisk haandbok med særlig sigte paa arbeiderkontrol i industrien*, 1923: 172-3

1922.¹³⁸ Dette er fullt mulig, men det kan også tenkes at det var et kontinuitetsbrudd i Hansens ideologi. Som man har sett over er det en mulighet at Hansens idéer i 1920 var preget av den tysk-nederlandske masseaksjonsideologien. I 1922 var han utpreget Komintern-orientert, og hadde muligvis et annet syn på masseaksjonen og sosialiseringen. Som man har sett var det en sentral idé hos Pannekoek før 1918 at klassekampens former utviklet seg i forhold til de utfordringene den sto overfor.¹³⁹ Da Hansen i 1920 mente at bedriftsrådene slik man tenkte seg dem da, ikke nødvendigvis skulle være sosialiseringens endelige form, kan han ha tenkt seg at klassekampens form ville endre seg over tid.

4.6 Oppsummering

Rådsbevegelsen som vokste fram i Norge i løpet av året 1918 var svært inspirert av Pannekoeks og Gorters masseaksjon. Selv om dette ikke nødvendigvis var tydelig for alle de som deltok i rådsbevegelsen, var rådenes ubestridte, ideologiske leder, Olaussen, den fremste eksponenten for denne masseaksjonsidéen.

I kjølvannet av debatten om rådsbevegelsen fulgte en debatt om proletariatets diktatur. Den fulgte også utviklingen i Russland. På den radikale fløyen av NSU fantes det ulike holdninger til dette, der Olaussen sannsynligvis var mer frihetlig orientert, mens Hansen var mer i tråd med bolsjevikene.

Man kan vurdere DNAs sosialiseringsideologi, eller rettere sagt forsøk på en slik, som en til dels selvstendig utvikling av egen ideologi, inspirert av ulike sosialistiske strømninger. Men det var en kontinuitet fra den norskutviklede venstresosialismen til sosialiseringarbeidet. Samtidig var ikke sosialiseringarbeidet et entydig politisk prosjekt, som nevnt over. Likevel var det et radikalt makterobringsprosjekt som lå bak ideologien. Det var en indre spenning i denne om hvorvidt rådsmakten skulle ligge i hendene på arbeiderne eller mer sentrale organer.

¹³⁸ Bølviken, Bernt O: ”Arbeidsfred eller revolusjon. Arbeiderkommisjonen av 1918 og diskusjonen om bedriftsraad og utbyttedeling”, 1981:68-9

¹³⁹ Smart, D.A(red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978: 16

5 Militærspørsmålet

5.1 Innledning

”Himmeln stormes må i dag!”¹⁴⁰ var et tidlig kamprop for NSU. I poesien man finner i *Klassekampen* kan det ofte flyte over av rødfarger. Men selv om det var mange kontroverser mellom den radikale fløyen og hovedstrømmen i DNA før 1917, var militærspørsmålet ikke blant dem. Debatten om APs militærpolitikk ble løst så tidlig som 1909, og det var relativt få opposisjonelle stemmer før 1918. Men utviklingen i borgerkrigens Russland skulle komme til å prege den militære tenkningen innenfor AP.

5.2 Militansedebatter før 1918

Selv før NSU kom på kant med partiet i årene før 1909 var det stor enighet om militærspørsmålet innenfor den radikale fløyen. Dette hadde nok til dels mye å gjøre med de syndikalistiske og anarkistiske strømningene innenfor bevegelsen. Disse påvirket marxistene i NSU også. Etter forsoningen mellom NSU og AP klarte man i 1912 å få programfestet i partiet at når det gjaldt militærsaken, var standpunktet antimilitarisme og nedrustning. Militærstreiken skulle være det eneste gyldige middelet i kampen mot militarismen.¹⁴¹ Men allerede i 1914, før verdenskrigens utbrudd, vedtok NSU, for det første, å redusere militærstreiken til en av flere mulige aksjonsformer og, for det andre, å agitere blant arbeideklasserekrutten på moene.¹⁴²

Selv om det ut fra det overnevnte kan se ut som det var få divergerende oppfatninger innenfor partiet som helhet mellom 1909 og 1918, gikk det en debatt i *Klassekampen* i 1914 om hvorvidt arbeiderbevegelsen skulle bevæpne seg for å forsvare en eventuell revolusjon. Den direkte konteksten var en episode der en arbeider hadde blitt skutt av en streikebryter. Likevel viser debatten at spørsmålet gikk på en endring av NSUs offisielle linje i militærspørsmålet. I artikkelen ”Bør vi bevæpne os?” svarte Johan Dahl positivt på sitt innledende spørsmål, og ville at man skulle oprette egne sosialistiske skytterlag.¹⁴³ Olaussen uttrykte ikke sine egne meninger i noen retning men at temaet hadde ”overordentlig stor

¹⁴⁰ Wessel, Ellisif, ”Nei, himlen stormes maa idag.” i *Det 20. århundre*, nr. 2, 1903: 19

¹⁴¹ Halvorsen, Terje: *Partiets salt. AUFs historie*, 2003: 72

¹⁴² Fure, Odd-Bjørn: ”Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis”, 1983: 169

¹⁴³ Dahl, Johan: ”Bør vi bevæpne os?” i *KLK*, nr. 17, 25/04-1914: 5

interesse” og var villig til å slippe til flere synspunkter i spørsmålet.¹⁴⁴ Dahl fikk støtte fra Oskar Hella, dog noe forbeholdent. Han mente at skytterlag var urealistisk, men at man burde henstille ”alle partifæller og kamerater om at skaffe sig den fornødne kjendskap til behandling av vaaben- enten ad privat eller anden vei”.¹⁴⁵ John Nilson mente derimot at generalstreiken var ”det vaaben kapitalen mest frygte[t]”.¹⁴⁶ Alfred Madsen tok sterkest avstand fra en aktiv linje i militærspørsmålet i denne debatten i et innlegg der han avviste enhver idé om å organisere seg militært.¹⁴⁷

Om man skal vurdere debatten, må man gjøre det ut fra to distinkte perspektiver. Man må vurdere hvorvidt konteksten for debatten var en forlengelse av DNAs gamle programpost, folkebevæpningen, eller man kan se debatten som uttrykk for samtidige militante holdninger innenfor den NSU. Det er tydelig at det i utgangspunktet dreide seg om en ny strømning av idéer om militanse, ettersom Dahl foreslo skytterlag, altså organiserte militante grupper. Men Hella kan jo ses på som en eksponent for den mer klassiske folkevæpningstanken, siden han legger ansvaret over på de enkelte partimedlemmer. Det som er verdt å legge merke til, er at mange av de som deltok i debatten ikke nødvendigvis tilhørte toppsjiktet i NSU. Dette kan tolkes dit hen at det fantes mer militante strømninger blant Forbundets øvrige medlemmer på et tidlig stadium, faktisk før verdenskrigens utbrudd. Men konteksten kan ha vært med på å påvirke standpunktene til deltakerne i debatten. Det er ikke uvanlig at drap utløser ekstreme og ikke fullt så gjennomtenkte reaksjoner, spesielt om de dekkes av media. Om debattantene modererte seg da den utløsende situasjonen roet seg, eller da verdenskrigen brøt ut, vites ikke. Likevel, viser viljen til å diskutere spørsmålet på prinsipielt grunnlag, selv innenfor konteksten, at det var alternativer til de mer pasifistiske verdier. Det at de forekom før den russiske revolusjonen viser at disse idéene sannsynligvis ikke hentet impulser fra Russland, men heller andre steder.

5.3 NSU i bresjen for antimilitarismen

I april 1915 reiste Olaussen som representant for Ungdomsforbundet til Ungdomsinternasjonalens rekonstituerende konferanse i Bern i Sveits. Hovedfokuset for de ulike lands delegater var kampen mot verdenskrigen, eller fredsarbeidet, alt ettersom hvordan de så på krigen. Resolusjonen de kom fram til, som blant annet var utarbeidet av Olaussen,

¹⁴⁴ Olaussen, Eugène: ”Bør vi bevæbne os?” i *KLK*, nr. 17, 25/04-1914: 6

¹⁴⁵ Hella, Oskar: ”Bør vi bevæbne os” i *KLK*, nr. 19, 09/05-1914: 8

¹⁴⁶ Nilson, John: ”Bør vi bevæbne os” i *KLK*, nr. 19, 09/05-1914: 9

¹⁴⁷ Madsen, Alfred: ”Vold eller magt?” i *KLK*, nr. 21, 23/05-1914:11-2

samsvarte hovedsakelig med det norske ungdomsforbundets stilling i saken. Avvæpning sto sterkt i framgrunnen, men det direkte arbeidet gikk på å virke for krigens avslutning og arbeide mot den eldre garde av sosialisters borgfredspolitik. ¹⁴⁸ Olausen fikk inn følgende tillegg i resolusjonen:

*Die internationale Konferenz der sozialistischen Jugendorganisation fordert die Jugendorganisationen Aller Länder auf, innerhalb der Arbeiterbewegung ihrer Länder dahin zu wirken, dass die Forderung der völliger Entwaffnung als Programmpunkt erklärt wird.*¹⁴⁹

Men avvæpningskravet og fredstanken til den internasjonale arbeiderbevegelsen skulle snart møte utfordringer.

Krigen fungerte radikaliserende på organiserte arbeidere i alle land, særlig i de deltakende land. Dette var i og for seg en logisk utvikling. Ettersom store deler av de stridenes lands arbeiderklasser også deltok i kamphandlingene er det ikke noen overraskelse at krigens særdeles brutale natur påvirket dem. Overgangen fra en tradisjonell avvæpningsparole til en borgerkrigsparole har en grei indre logikk. Å snu våpnene mot førkrigstidens svorne fiender, borgerskapet, måtte være bedre enn å begå brodermord på slagfeltene over hele Europa, uttrykt noe svart-hvitt her. Dette er en delforklaring på hvordan bolsjevikenes militanse, som var gjennomgående i deres ideologi, kunne få en viss appell i den vesteuropeiske arbeiderbevegelsen. Men, det forklarer ikke hvordan bolsjevikisk militærdeologi kom inn i denne bevegelsen, og NSU sitt forhold til dette. At man i det nøytrale Norge skulle radikaliseres som en følge av verdenskrigen var kanskje ikke like åpenbart. Likevel skjedde det en sakte dreining i militærspørsmålet hos NSU i løpet av årene 1915-1918 som skulle blomstre ut i en lite krise. Radikaliseringen i militærspørsmålet må tilskrives hovedsakelig to ytre momenter. Det første og åpenbare var verdenskrigen, en krig som fikk bred dekning av datidens norske aviser. Det andre, og sentrale momentet, var ledende bolsjevikers intervensjon i det militærspørsmålet i den norske arbeiderbevegelsen.

Alexandra Kollontai, var den første av de sentrale bolsjevikpartimedlemmene som ankom Oslo. En av hennes oppgaver var å samle støtte i den norske arbeiderbevegelsen for Lenins resolusjon til Zimmerwald, en resolusjon som var revolusjonær og åpnet for borgerkrig med

¹⁴⁸ Bjørgum, Jorunn: "Veien til Komintern. Martin Tranmæl og det internasjonale spørsmål 1914-19" i *Arbeiderhistorie*, 2010: 190

¹⁴⁹ Olausen Eugene sitert i Fure, Odd-Bjørn: "Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis", 1983: 179

sine eksplisitte oppfordringer til arbeiderne om å bruke alle tilgjengelige midler i kampen mot militarismen.¹⁵⁰ Hun utarbeidet en erklæring som Olaussen signerte på vegne av NSU. I denne erklæringen het det blant annet: ”Die Konferenz soll sich klar aussprechen: 1. Dass der Friede nur durch revolutionäre Aktivität der Arbeiter in allen kämpfenden Ländern sich erreichen lässt, bei Ersetzung der Burgfriedens durch der Bürgerkrieg.”¹⁵¹ Videre fokuserte erklæringen på masseaksjonen som arbeiderklassens viktigste middel i kampen mot militarismen. Det som ved første øyekast kan se ut som en erklæring som bryter med alle NSUs prinsipper i militærspørsmålet, gjør nødvendigvis ikke det. Man må legge merke til formuleringen om arbeiderne i alle *kjempende land*, noe som i så måte ikke inkluderte Norge. En annen årsak til at Olaussen godtok Kollontais erklæring kan ha hatt vel så mye å gjøre med masseaksjonsvinklingen, ettersom Olaussen allerede på dette tidspunktet var sterkt orientert i retning av denne. Erklæringen var for øvrig, i all hovedsak, svært lik Lenins resolusjon på Zimmerwaldkonferansen.

Lenins resolusjonsforslag, som de radikale elementene i den norske arbeiderbevegelsen ga sin tilslutning til, i alle fall Olaussen, betød i praksis at man i deler av den vesteuropeiske arbeiderbevegelsen hadde tilsluttet seg et program som ikke vek fra å bruke væpnet makt om det kom til stykket. Dette var ikke nødvendigvis åpenbart for alle, men Olaussen begynte fra dette tidspunktet å bevege seg i retning av å godta linjen om benyttelsen av alle tilgjengelige midler i klassekampen.¹⁵² Arvid Hansen som hadde de nærmeste kontaktene til eksilbolsjevikene som da holdt til i Oslo, orienterte seg generelt ytterligere mot venstre. Han var ikke klar over at slik han presenterte Zimmerwald *Klassekampen* faktisk var venstrefløyen i Zimmerwald-bevegelsen og ikke hovedstrømmen. Men dette var, ifølge Fure, en misforståelse ettersom Hansen samtidig tviholdt på avvæpningsparolen (fram til 1918, som man skal se under). Både Olaussen og Hansen skrev i løpet av 1916 artikler for *Jugend-Internationale* som støttet avvæpningsparolen, selv om tidsskriftets redaktør, Willi Münzenberg i løpet av 1916 selv skulle gå inn for bevæpningslinjen. Kientahlkonferansen i samme år skulle også bekrefte avvæpningsparolen. Selv om NSU ble nærmere tilknyttet bolsjevikene gjennom Arvid G. Hansens misforståelser, beholdt forbundet hovedsaklig den ideologien de hadde programfestet i 1912.

¹⁵⁰ Lenin, V.I: *The Imperialist War: The Struggle Against Social Chauvinism and Social Pacifism*, 1930, New York, International Publishers: 477-8

¹⁵¹ NSUs erklæring til Zimmerwald sitert i Fure, Odd-Bjørn: *Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis*. 1983: 187

¹⁵² Fure, Odd-Bjørn: ”Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis”, 1983: 166

5.4 Militanse og borgerkrig

En kronikk av Harald Langhelle våren 1918 diskuterte de ulike fløyene innenfor antimilitarismen. Slik han vurderte dem i kronikken, er ingen av dem i direkte konflikt med hverandre, ettersom de alle kan eksistere innenfor samme parti. For den videre utviklingens skyld er det verdt å få med seg Langhelles sitering av Olaussen, som han i denne sammenhengen forsiktig støtter: ”At kan vi ikke bevare freden uten *at gi slip på socialismen, saa tar vi krigen.*”¹⁵³ Dette var en litt krassere holdning enn Kyrre Grepps standpunkt om at klassekampen måtte utkjempe på borgerskapets premisser. Lignende uttalelser fra Olaussen finnes også blant hans egne ledere i *Klassekampen*, blant annet: ”Heller tusen ganger døden for revolutionen end for kapitalisternes krig!”¹⁵⁴ Begge disse sitatene inneholder en dobbelthet, idet de implisitt tar avstand fra en aktiv militærrolle. Samtidig utelukker de ikke bruken av militær makt, men kun som en respons på utenforliggende omstendigheter. I marxistisk teori er dette langt fra en ukjent tanke. Slik tok den radikale fløyen i arbeiderbevegelsen per 1917 et standpunkt som paradoksalt nok var et ja-takk-begge-deler til antimilitarisme og borgerkrig. Dette ser ut til å ha vært et akseptabelt standpunkt blant moderate deler av venstrefløyen i partiet, ettersom både Kyrre Grepp og Harald Langhelle, som begge hadde versjoner av dette synet.

Som man har sett over var det både internasjonale og nasjonale omstendigheter som påvirket Olaussen i retning av borgerkrigstanken. Olaussens møte med Lenin og Kollontai, hans vennskap med Ungdomsinternasjonalens Willi Münzenberg og verdenskrigens generelle radikaliserende effekt må ha påvirket han mot et borgerkrigsstandpunkt, slik han uttrykte det i 1918. I juni 1918, bare noen måneder etter at den nye retningen hadde gjort seg gjeldende, slapp Olaussen en bombe i *Klassekampen*. Antimilitarismen måtte forlates til fordel for borgerkrigen. I artikkelen ”Militærspørsmålet og høstens valg” uttrykte Olaussen sin støtte til en potensiell borgerkrig som ifølge han var: ”den uundgaaelige overgang til det nye regime.”¹⁵⁵ Han, som på den internasjonale scenen hadde forsvart kampen mot krigen, ville nå erstatte den med en annen en. I sine memoarer hevder Olaussen at møtet med Lenin i 1915 sådde tvil om antimilitarismens fortreffelighet.¹⁵⁶ Hvorvidt dette stemmer vites ikke, Olaussen pynter notorisk på sannheten i sine memoarer, og det man vet konkret er at han fortsatte med

¹⁵³ Langhelle, Harald: ”Antimilitarismen” i *Klassekampen*, nr. 3, 19/1-1918 s2: kursiveringen er Langhelles, sitatet fra Arbeiderpartiets landsmøte i Trondheim 1917.

¹⁵⁴ Olaussen, Eugene: ”Revolusjon på dagsorden” i *KLK*, nr. 17, 28/4-1917 s1

¹⁵⁵ Olaussen, Eugène: ”Militærspørsmålet og høstens valg” i *KLK* nr 25, 22/6-1918, s1

¹⁵⁶ Olaussen, Eugene: *Fra Kreml til Youngstorvet*, 1945: 125

det antimilitaristiske arbeidet i lang tid etter møtet med Lenin. Tvilen kan altså ikke ha vært gnagende, i alle fall ikke før den russiske borgerkrigen gjorde seg gjeldende. For troende revolusjonære sosialister må den russiske revolusjon ha artet seg som selve endetiden. Nå skal det sies at Olaussen i en rekke sammenhenger etter den russiske revolusjonen fortsatt anså sitt ståsted for å være antimilitaristisk, samtidig som det ståstedet man leser ut fra Langhelles kronikk ovenfor, stadig ble mer militant. Det ser i alle fall ut til at Olaussen gikk gjennom noen stadier av tvil og usikkerhet før han endte opp med å forsvare borgerkrigstanken.

”Militærspørsmålet og høstens valg” forårsaket furore i NSU og i partiet for øvrig, og var en av de utløsende årsakene til at Olaussen og Tranmæl utviklet antipatier overfor hverandres politiske syn. Bare to uker i forveien, mens Tranmæl satt 20 dager på vann og brød for noen uttalelser om militærstreiken, hadde Olaussen hyllet ham som den norske arbeiderbevegelsens viktigste martyr og leder.¹⁵⁷ I begynnelsen av debatten om militærspørsmålet var ikke polemikken mellom Olaussen og Tranmæl særlig opphetet, men etter hvert som høsten gikk ble angrepene deres på hverandre stadig mer personlige, samtidig som den generelle redaktørmessige takt og tone forsvant. Faktisk brukte Tranmæl god tid på å svare Olaussen i første omgang. Det saken rent konkret dreide seg om var at sosialistene skulle infiltrere den bestående vernepliktsarméen og ved hjelp av den gjennomføre revolusjonen. De første utgavene etter Olaussens brannfakkelt om militærspørsmålet, var fylt med politiske og poetiske forsvar av hans standpunkt. Et eksempel er Arne Paasche Aasens poetiske essay *Røde riddere...* der borgerkrigstanken sammenlignes med middelalderens korstog:

*En forfatter fra riddertiden skriver: ”I gudshusene lyder ikke længer salmesang og Guds pris, - men vaabengny og jagtkoblenes glam”. I ”Folkets hus” lyder ikke længer frasen: du skal ikke slaa ihjel. Nu skingrer kampropet: Fremad for friheten! Kræves der menneskeblod – saa lad det ofres paa fredens og menneskekjærlighetens alter*¹⁵⁸

Olaussen var ikke alene om sitt nye standpunkt. En annen sentral aktør på venstresiden i partiet, Jacob Friis, forsvarte fra tidlig av Olaussens standpunkt. Han forfatteren av et foredrag som var det eneste innlegget i denne striden partiets hovedorgan, *Social-Demokraten*. Friis tok et standpunkt som var svært likt Lenin sitt når han proklamerte: ”[J]eg haaber og tror, at de millioner tropper, som kommer tilbake fra krigen, vil med vaaben i haand kræve

¹⁵⁷ Olaussen, Eugène: ”Tranmæl” i *KLK*, nr 23, 8/6-1918 s1

¹⁵⁸ Aasen, Arne Paasche, ”Røde Riddere” i *KLK*, nr. 28, 13/7-1918: 1

fuldstendig kontrol over det land, som de og deres døde har kjæmpet for”.¹⁵⁹ Foredraget, titulert *Krigen og fædrelandet* gikk over to nummer bare et par snaue uker etter at Olaussen hadde tatt sin snuoperasjon i militærspørålet i sitt eget blad. I del to av foredraget forsvarte Friis sitt eget standpunkt ved å sitere et utsagn fra datidens generalkrigskommissæren:

*”Vi vil motsætte os ethvert forsøk paa at forstyrre og ødelægge hvad vore tædre [sic!] har bygget op ved aarhundreders arbeide, og hvad de har elsket av religion, av kultur, av eiendom og av lovbunden samfundsorden i vort land. Blir det nødvendig, gaar vi mand av huse for at verne om alt dette, som borgere og bønder gjorde det side ved side i Finland, da lovbrytere nys bragte deres fædreland i den yterste nød.”*¹⁶⁰

Friis konkluderer på bakgrunn av dette med at ”militærstreikens tid er forbi!”¹⁶¹

Dette foredraget, holdt på Lillehammer den 7. juli 1918, er interessant av flere årsaker. For det første var den som nevnt det eneste bidraget i denne debatten som er publisert i *Social-Demokraten*. Olav Scheflo var ”den nye retningens” redaktør, og selv om forholdet til Tranmæl var ikke alltid det beste, kan det se ut til at han vurderte som politisk usmart å bruke partiets hovedorgan for å fasilitere denne debatten. Rent spesifikt knyttet til dette tilfellet kan man bare spekulere, men det kan tenkes at Scheflo så hvordan debatten utviklet seg etter å ha publisert Friis sitt foredrag, og fant ut at det var under avisens verdighet å tone flagg i denne debatten, uansett hva han selv måtte mene om saken. Scheflos skikkelighet som redaktør bekreftes av en senere kilde, så det kan tenkes at dette var et karaktertrekk hos ham.¹⁶²

For det andre peker Friis sitt foredrag også på et viktig punkt ved borgerkrigstanken, slik den ble presentert i Norge: Som et tilsvarende til reaksjonære borgerlige krefter som ønsket å bekjempe en potensiell revolusjon. Man må være klar over at den russiske revolusjonen, og det påfølgende maktskiftet i DNA helt klart skremte borgerlige samfunnssegmenter, særlig offiserskorps og byborgerskap.

Tranmæl var den som gikk hardest ut når det gjaldt å forsvare sitt eget standpunkt. Polemikken mellom ham og Olaussen viser at han, en høyt aktet radikal arbeiderpartifører, ikke gikk av veien for å bruke lignende metoder som *Klassekampen*-redaktøren. I et av de mer

¹⁵⁹ Friis, Jakob: ”Krigen og fædrelandet” i *SD*, nr. 157, 11/7-1918: 3

¹⁶⁰ Friis, Jakob: ”Krigen og fædrelandet” i *SD*, nr. 158, 12/7-1918: 5: Generalkrigskommissær var en tittel innfor forsvarsadminstrasjonen som har utgått i nyere tid.

¹⁶¹ Friis, Jakob: ”Krigen og fædrelandet” i *SD*, nr. 158, 12/7-1918: 5

¹⁶² Brunvad, Olav: ”Redaktøren og Anti-stalinisten”, i Inge Scheflo, Olav Scheflo og Willy Brandt (red.): *Olav Scheflo som politiker og menneske*, 1974, Oslo, Tiden: 21-3

interessante tilfellene under debatten, hevdet Tranmæl at militærspørsmålet hadde vært avklart og avgjort i lang periode, og at Olaussen skiftet kappe etter vinden.¹⁶³ Dette hevdet han dog på et sviktende kildegrunnlag. Allerede i april 1917 ville Olaussen ha en revolusjonær oppstand i Norge. I frykt for at landet kunne trekkes inn i krigen på kontinentet skulle **”borgerkrigen reises mot disse hallunker, der vil[le] ofre folkets liv på krigens alter”**.¹⁶⁴ Tranmæl mente at det berømte påskelandsmøtet for DNA i 1918 hadde knesatt militærstreiken som aksjonsform. Dessuten, ”trods den russiske bolsjevismens enestående indsats, maa vi vel kunne bevare fatningen”.¹⁶⁵ Det første viser seg å være en forskjønning av sannheten. Militærstreiken ble nevnt av landsmøtet som en mulig aksjonsform, men til syvende og sist ble den nedstemt som partiets taktikk i spørsmålet.¹⁶⁶ Man beholdt de vante, vage formuleringene hvor man åpnet for ulike tilnærminger og aksjonsformer, men dette landsmøtets vedtak fikk en mer radikal Schefflo-vri på militærspørsmålet. Selv om ”landsorganisasjonens kongres [...] forkastet forslaget om militærstreik” fant man fortsatt at den var ”fuldt overensstemmende med de socialistiske prinsipper”.¹⁶⁷ Vagheten i dette utsagnet var uheldig, ettersom den i større grad åpnet for en debatt som kunne være skadelig for partiets enhet i en tid da den seirende radikale linjen i partiet kunne trengt å konsolidere seg og finne et felles meningsgrunnlag. Olaussen ble, til en viss grad med rette, lite begeistret over Tranmæls beskyldninger om blind etterapning etter bolsjevikene og fant dem ”smakløse”.¹⁶⁸ Viktigere for debatten var hans uenighet i Tranmæls påstand om at det måtte være opp til soldatrådene selv å utforme den militærpolitikken de skulle stå for. Dette var igjen en av de uklarhetene som fantes i Schefflo-forslaget, ettersom det ifølge forslaget ikke lenger var noe behov for ”en samlet organisationsmessig optræden i denne sak fra hovedorganisationernes side”.¹⁶⁹ For Olaussen betød ikke dette det samme som at interesserte parter ikke kunne diskutere spørsmålet, og når man ser på engasjementet fra alle parter i debatten er det tydelig at han ikke var den eneste som oppfattet det slik. Mange av NSU sine medlemmer, også på grasrotnivå, engasjerte seg i debatten. Sigurd Simensen (se kapittel 4) som på mange måter var Olaussens støttespiller i arbeiderrådsbevegelsen valgte å følge

¹⁶³ Tranmæl, Martin ”Militærstreik- vernepligtsarmé” i *KLK* nr 31. 3/8-1918: 1

¹⁶⁴ Olaussen, Eugene ”Næste punkt paa dagsorden” i *KLK* nr. 17, 28/4/1917: 1

¹⁶⁵ Tranmæl, Martin ”Militærstreik- vernepligtsarmé” i *KLK* nr 31. 3/8-1918: 1

¹⁶⁶ *Protokol over Det norske arbeiderpartis 23de landsmøte i Kristiania fra 29. mars til 1. april 1918*, 1918: 98-9

¹⁶⁷ Schefflo, Olav i Olaussen, Eugene, ”Realpolitikk eller utopisme i militærspørsmålet” i *KLK*, nr. 31, 3/8-1918: 1

¹⁶⁸ Olaussen, Eugene, ”Realpolitikk eller utopisme i militærspørsmålet” i *KLK*, nr. 31, 3/8-1918: 2

¹⁶⁹ Schefflo, Olav i Olaussen, Eugene, ”Realpolitikk eller utopisme i militærspørsmålet” i *KLK*, nr. 31, 3/8-1918:

Grepp-linjen, nemlig at revolusjon skulle kjempes ”eftersom omstendighetene tilsier os”.¹⁷⁰ Georg Svendsen (se kapittel 4) var mer nesegrus i sin Olaussen-begeistring, men peker på at Olaussen faktisk hadde tatt lignende standpunkt i debatten før. Han referer blant annet til en artikkel Olaussen skrev i 1914, hvor Olaussen forsvarer en linje i militærspørsmålet som er forbusende lik den han inntok i 1917.¹⁷¹ Kanskje man kan se Olaussens vingling i lys av konteksten, krigsårene 1914-18. Selv om ikke Norge deltok i krigen, er det nærliggende å tro at en avisleser (også av utenlandske) som *Klassekampen*-redaktøren ble politisk, og til en viss grad også emosjonelt påvirket av de brutale krigshandlingene som innenlandsk og utenlandsk presse refererte fra i tidvis morbide detalj. Det er også et av de karaktertrekkene som kjennetegner Olaussen, nemlig hans evne til å la seg rive med, spesielt i oppildnede debatter, for deretter ta et tilbakesteget. Men i denne saken sto han på sitt over lengre tid, noe som kan tyde på at dette ikke bare var ord i kampens hete, men at Olaussen i dette tilfellet var svært alvorlig i sitt syn på militærspørsmålet.

Arvid G. Hansen startet debatten et sted i sentrum, sammen med Langhelle, men skulle senere ende opp sammen med Olaussen på ytterste venstre fløy i dette spørsmålet. I august 1918 anså han militærstreiken som ”et av midlerne” for ”at desorganisere den bestaaende kapitalistiske vernepligtsarmé” og mente derfor at den burde ”fastholdes og forceres”.¹⁷² Videre hevdet Hansen at Olaussens forståelse av bolsjevikenes militærpolitikk var begrenset, i og med at bolsjevikerne oppløste den bestående hæren og erstattet den med røde garder. Senere samme høst, nærmere bestemt 2. november publiserte *Klassekampen* et intervju med Bukharin av Hansen som kan karakteriseres som sympatisk til førstnevntes standpunkter. I dette intervjuet dukker det opp en liste over bolsjevikenes militærideologi. I mellomtiden hadde Hansens foretatt sin andre reise til Russland der han igjen møtte Bukharin som han hadde stiftet bekjentskap til da han var fungerende redaktør for *Klassekampen* i 1916. På dette tidspunktet oppholdt Bukharin seg i Oslo. Ved siden av verkstedsjobbing skrev han for NSU-organet. Det er tydelig at Hansen så opp til den noe eldre Bukharin, spesielt når man ser på omfanget av artikler signert Nota Bene (Bukharins pseudonym). Denne beundringen skulle vedvare. Intervjuet med Bukharin må også leses som kritikk av norske forhold, og Bukharin var definitivt ikke en tilhenger av militærstreiken. For han var avæpningsparolen ”det skadeligst tænkelige løsen”.¹⁷³ Ifølge Bukharin var det revolusjonære sosialisters ”positive

¹⁷⁰ Simensen, Sigurd ”Militærstreik eller vernepligtsarme” i *KLK* nr. 40 5/10-18: 2

¹⁷¹ Svendsen, Georg ”Militærstreik-vernepligtsarmé. Er det en ny- eller gammel idé” i *KLK*, nr 40, 05/10-1918: 5

¹⁷² Hansen, Arvid G. ”Tønsberg-resolutionen” i *KLK* nr. 33 17/8-1918: 6

¹⁷³ Hansen, Arvid G. ”Bolsjevikerne og militærtaktikken” i *KLK* nr. 44 2/11-1918: 5

oppgave [...] at organisere kræfter blandt soldaterne, at skape vore egne militære organisationer indenfor den saakaldte nationale armé, det vil si at forberede revolutionen”.¹⁷⁴

Resultatet i militærspørsmålsdebatten kan synes merkverdig. Man fant fram til et kompromiss som var av ja-takk-begge-deler-varianten. Som man har sett over var det mange som argumenterte for en slik linje, men det merkverdige ved denne var at både Olaussen og Tranmæl hadde signert oppropet for militærspørsmålet av 12. november 1918.¹⁷⁵ I denne fellesuttalelsen heter det at ”[s]oldaterraadenes oppgave maa være at hindre militærmagtens anvendelse imot arbeiderklassen”.¹⁷⁶ Dette er kanskje det vageste utsagnet fra hele oppropet, men gir et ellers greit bilde over kompromissløsningen som hadde funnet sted. En annen side ved kompromisset var den grad av autonomi som ble gitt soldatrådene, som kan karakteriseres som høy. Dette var en av årsakene til at spørsmålet ble liggende noe dødt i et par år, i alle fall offisielt. En kan oppsummere resultatet av debatten som en halvseier eller et halvtap til begge de to ytterpunktene, Tranmæl og Olaussen. Olaussen fikk viljen sin på at militærstreiken ikke skulle være den gjeldende offisielle taktikken til soldatrådene, mens Tranmæl knesatte soldatrådenes autonomi til å velge selv hvilken taktikk de ønsket å benytte seg av.

Partiformannen og hans sekretær, Grepp og Tranmæl, kom med sitt eget opprop dagen etter at det første var på trykk. Dette oppropet kom fra partiet og ikke NSU. Det omfatter mer enn bare militærspørsmålet, og tar for seg hele DNAs revolusjonære linje. I militærspørsmålet var det soldatrådenes ”oppgave at *forebygge* militærmagtens anvendelse mot arbeiderne”, men et lite stikk til borgerkrigstilhengerne om hvordan en norsk sosial omveltning kunne ”faa samme imponerende og diciplinerte forløp som den tyske revolution” viser kanskje hvordan forfatterne egentlig så på militærspørsmålet.¹⁷⁷ Men med datoen 13. november kunne de ikke vite hvor ironisk denne formuleringen skulle bli for ettertiden. Selv om ikke den tyske revolusjonen gikk ned i historien som den desidert blodigste revolusjonen, var det likevel en del episoder fram mot spartakistenes fall i begynnelsen av 1919 som må anses for å være belastende for et aspirerende demokrati, som den nyetablerte Weimarrepublikken da var. Enda mer ironisk var det kanskje at en av Tranmæls desidert viktigste forbilder for antimilitarisme, Liebknecht, skulle støtte den væpnede oppstanden kjent som spartakistopprøret.

¹⁷⁴ Hansen, Arvid G. ”Bolsjevikerne og militærtaktikken” i *KLK* nr. 44 2/11-1918: 5

¹⁷⁵ ”Taktikken i militærspørsmålet” i *KLK*, nr. 47, 12/11-1918: 4

¹⁷⁶ ”Taktikken i militærspørsmålet” i *KLK*, nr. 47, 12/11-1918: 4

¹⁷⁷ ”Til Den norske arbeiderklasse” i *KLK*, nr. 47, 23/11-1918: 5

Selv om de ulike polemikkene hadde tidvis hadde sterkt personlig tilsnitt, betydde ikke dette at man ikke kunne komme til en slags enighet. Dette var et par år før Komintern-medlemskapet, så spørsmålet om partiets indre disiplin var ikke like prekært som det senere skulle bli. Med denne løsningen på militærspørsmålet i 1918 hadde man ikke kommet stort lengre enn hva man hadde tidligere. Det er dog verdt å merke seg at det ikke var et tydelig vannskille mellom dem som støttet borgerkrigstankegangen og dem som heller ville ha militærstreik. Standpunktet i dette spørsmålet hadde lite å si for hvilket parti de i 1923 endte opp i, selv om det er en tendens til at de færreste av de som støttet borgerkrigstanken endte opp i DNA og at det var få av militærstreikere som endte opp i NKP. Men det er viktig å se at borgerkrigen, i sin norske utgave, hovedsaklig var ment som forsvarskrig og ikke forstått som en verdensomfattende krig for å spre revolusjonen, slik Det revolusjonære Russlands herjinger i Polen kan sees som på. Russlands revolusjonære krig mot Polen tilhørte interessant nok til en venstrestrømning i bolsjevikpartiet, spesifikt representert av Bukharin, som norske lesere hadde kjennskap til fra før av. Altså fantes det to måter å se den revolusjonære borgerkrigen på. Enten som en defensiv handling i forsvar av en sosial revolusjon, eller som en offensiv handling for å spre en slik revolusjon. Samtidig nevnes dette for å illustrere de forskjellene det var på ulike kommunistiske venstrestrømninger, ettersom Bukharin ideologi ikke nødvendigvis går overens med Pannekoeks og Gorters venstrekommunisme, som i svært liten grad vektla militære aksjoner, men heller så på alternative organisasjonsformer til de tradisjonelle fagforeningene og partiene. For øvrig må det påpekes at en av Bukharins russiske biografier, som har skrevet om hans tid i Norge, hevder at Olaussen kom fram til sin borgerkrigstanke på egenhånd.¹⁷⁸ Dette er nok tvilsomt gitt de tidligere opplysningene om Olaussens møte med Lenin. Det man derimot kan legge merke til hos Olaussen er at tanken om borgerkrigen kom før den var ferdig utviklet hos Komintern, men ikke hos bolsjevikpartiet, som allerede praktiserte borgerkrigen. Det er i så fall interessant å spørre seg hvordan Olaussen så en slik militarisme som kompatibel med den nederlandsk-inspirerte arbeiderrådsbevegelsen han også forkjempet. Det er dog ikke nødvendigvis noen selvmotsigelse i Olaussens standpunkt. Rådsbevegelsen bestod både av arbeiderråd og soldatråd. Dessuten stakk i Olaussens borgerkrigstanke i denne debatten ikke dypere enn som en defensiv borgerkrig mot borgerskapet. Forskjellen mellom Olaussens og Grepps synspunkt var at førstnevnte ønsket en større grad av beredskap for å møte en borgerkrigssituasjon. På

¹⁷⁸ Kan, Alexandr: "Fra Olaussen til Colbjørnsen. Den norske arbeiderbevegelsen og Nikolaj Bukharin." i *Arbeiderhistorie* 1989, 1989: 126

mange måter var det bare en videreutvikling av tidligere standpunkt. Men det nye standpunktet må ses i lys av verdenskrigen, bolsjevikrevolusjonen og utviklingen i Russland etter 1917.

5.5 Verdensrevolusjonen på trappene

Den russiske revolusjonen skulle ikke bli den siste revolusjonære oppstanden i Europa etter den første verdenskrigs avslutning. Spådommen om verdensrevolusjonen så ut som den holdt stikk i en stund, i alle fall frem mot 1921. Et sentralt ledd for verdensrevolusjonens suksess var at en sosialistisk revolusjon hadde lyktes i Tyskland. Som et av Europas mest industrialiserte land, med Europas mest utviklede og største arbeiderparti hadde det tyske sosialdemokratiet en enorm prestisje før Den russiske revolusjonen. Revolusjonens seier i Tyskland ville spre revolusjonen videre i Europa. I alle fall var dette tanken til blant andre Lenin, men også forventningene blant de norske, ideologisk skolerte sosialdemokratene var av samme natur. Den tyske revolusjonen i begynnelsen av november 1918, som hadde sitt opphav blant marinesoldatene i Nord-Tyskland, felte keiseren, imperiet og autokratiet, men tilløpene til en sosial revolusjon skulle til syvende og sist skuffe den radikale venstresiden i Tyskland og ellers i Europa. Revolusjonene i Finland, Ungarn og Bayern skulle alle bli slått ned med repressiv militærmakt. Resultatet skulle bli en endring i den internasjonalistiske tenkningen utover de tidlige 1920-årene.

Både Olaussen og Arvid G. Hansen var begeistret over utviklingen på kontinentet. De brukte ulike fora for å spre nyheter og innsikter om revolusjonære bevegelser i utlandet. Revolusjonære sosialister i Tyskland var i 1918-19 dem som fikk mest dekning i *Klassekampen*, ved siden av Den russiske revolusjon, selvsagt. Luxemburg og spesielt Liebkecht, som hadde spilt en viktig rolle i organiseringen av ungdomsinternasjonalen ble referert til, oversatt og dyrket etter deres død. Den tyske spartakistoppstanden fikk utstrakt dekning i *Klassekampens* spalter, med nesten religiøs tilbedelse av "martyrene" Luxembourg og Liebkecht. I en artikkel etter deres død oppfordres leserne til å ta vare på et par reproduksjoner av Luxembourgs og Liebkechts kanskje siste håndskrifter som "bør [...] være dyrebare og kjære relikvier".¹⁷⁹ Dette skulle bare være begynnelsen på den martyrdyrkelse som disse to spartakistlederne posthumt skulle bli utsatt for. Noe som de muligens selv ville funnet betenkelig, ettersom de ikke var av de proponerte sterkest for lederkultus. Rosa Luxemburg er kanskje mest kjent for sine teorier om massenes spontanitet.

¹⁷⁹ "Liebkechts og Luxembourgs haandskrifter" i *KLK*, nr. 7, 15/2/1919: 2

Dødsdagen deres ble markert av NSU hvert år, og denne helgendyrkingen var ikke nødvendigvis Olaussens verk. Det er tydelig fordi *Klassekampen* fortsatt var fylt med samme type hyllest til Luxemburg og Liebknecht, selv etter at han sluttet som redaktør i 1921. På en annen side fantes det andre politiske grunner til en slik hyllest da, ettersom flere etterlatte skrifter etter Luxemburg, som kritiserer bolsjevismen i Russland da var blitt offentliggjort. Likevel må det til syvende og sist ses på som et uttrykk for bolsjeviseringen av deres minne.

1919 var året for verdensrevolusjonen. I hvertfall trodde Olaussen dette. I en serie artikler som hovedsakelig fokuserte på utenlandsk nyhetsstoff om diverse oppstander rundt om i Europa, spådde han kapitalismens sammenbrudd og verdensrevolusjonens seiersgang. Den mest sentrale av disse artiklene, *Verdensrevolutionens nødvendighet*, tok for seg den konkrete situasjonen slik Olaussen så den. Det var primært den økonomiske krisen som rammet de europeiske land etter krigen, som var en følge av de enorme ressursene krigen hadde konsumert, samt omlegging til sivil økonomi som preget synet hans på revolusjonens utsikter.¹⁸⁰

Kapitalismens sammenbrudd var en tanke som gikk igjen i mye av bolsjevistisk ideologi. Dette var en tradisjonell tanke blant marxister som stammet fra før verdenskrigen. Kautsky satset på kapitalismens sammenbrudd i sine teorier om sosialismens minimums- og maksimumsprogram. Partiet og fagbevegelsens oppgave var å søke reformer for å bedre arbeidernes dag-til-dag-situasjon (Minimumsprogrammet), for så å sosialisere økonomien etter den uunngåelige økonomiske krise (Maksimumsprogrammet). Opprinnelig kom tanken fra Marx, det at fortrustningen av selskaper til slutt ville lede til en revolusjonær krise. Dette representerer det mekaniske synet på økonomi i marxismen. Slik Lenin fortolket Marx sin kriseteori, var imperialismen kapitalismens høyeste form. Imperialismen hadde ført til økt levestandard blant arbeiderne i Europa, og dette førte til at de politisk sett støttet opp om det imperialistiske prosjektet i sin nasjonalistiske form. Men kampen om herredømmet over kolonier og interessesfærer, ville føre stormaktene i krig mot hverandre, og krigen ville tydeliggjøre klasseforskjeller og lede til borgerkrig.¹⁸¹

Dette synet er ikke helt forenelig med hverken Pannekoeks, Gorters eller Luxemburgs marxisme, særlig ikke de førstnevnte. De vektla ikke i noen særlig grad kapitalismens mekaniske utvikling. Som man har sett tidligere var det et større fokus hos Pannekoek og Gorter på menneskelig aktivitet som forutsetningen for revolusjonen. Det er ikke

¹⁸⁰ Olaussen, Eugène: "Verdensrevolutionens nødvendighet", i *KLK*, nr. 39, 07/09-1919: 1

¹⁸¹ Lenin, I.V: *Imperialismen*, 1969, Oslo: Ny Dag: 86

nødvendigvis noe motsetningsforhold mellom menneskelig aktivitet og økonomiens sykliske karakter mellom 'boom and bust', ettersom økonomien til syvende og sist er et resultat av menneskers handling. Men for Pannekoek og Gorter var det ikke noe uunngåelig ved verdensrevolusjonen, og Pannekoek så ikke på imperialismen som et eget steg for kapitalismen. For han var imperialismen bare kapitalismens samtidige kulturelle og spirituelle uttrykk.¹⁸² Det hang sammen med hans syn på marxismen som myk vitenskap, i motsetning til mange av samtidens marxistiske teoretikere, deriblant Lenin, som hadde et mer positivistisk syn på vitenskapen. Det forsterkes om man leser *Imperialismen*, da den er full av statistikker og økonomiske opplysninger.

5.6 Borgerkrigens epoke

Kompromisset i militærspørsmålet skulle bli det gjeldende paradigmet for DNAs militærpolitikk fram mot 1923. Etter tesenes inntog i 1920 ble spørsmålet heller ikke videre konkretisert utover det standpunkt at "[p]artiet vil støtte soldatrådene for derved at hindre militærmagtens anvendelse mot arbeiderklassen og for at fremtvinge militarismens avvikling."¹⁸³ Dette var en av faktorene som gjorde Komintern-samarbeidet vanskelig, og dette programpunktet skulle komme opp til debatt i partiet ved flere anledninger, dog ikke så intenst som i debatten i 1918.

Men innenfor NSU skulle man benytte seg av borgerkrigstanken både agitatorisk og som analyse i årene som kom. Om man vurderer situasjonen slik den artet seg etter den første verdenskrigen i Norge, var det mye som skulle begrense den revolusjonære gløden som den russiske revolusjonen hadde skapt rundt om i landet. Noen organisasjoner og visse regioner var mer tydelig revolusjonære enn andre, men i det store og det hele var den økonomiske situasjonen etter verdenskrigen av en slik art at revolusjonære utskeielser ikke lenger hadde noe særlig for seg. Samtidig var det nok av reelle konflikter i samfunnet i denne perioden. Revolusjonen i Russland førte til en frykt blant de borgerlige partiene om hva arbeiderne kunne finne på. Militæret var i høy beredskap og overvåket arbeiderbevegelsen, noe som blant annet resulterte i at Tranmæl ble arrestert for et brev som beskrev våpenlagre i detalj. Påtalemyndighetene måtte dessverre gi seg med noe uforrettet sak, da det viste seg at brevet var fabrikkert av Tranmæl for å bevise at posten ble sensurert.¹⁸⁴ En annen side av saken var

¹⁸² Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989: XXXX

¹⁸³ *Protokol over forhandlingerne paa Det norske arbeiderpartis 2. ekstraordinære landsmøte i Kristiania 7.-10. juni 1919*, 1919, Oslo, Det norske arbeiderpartis forlag: 45

¹⁸⁴ Halvorsen, Terje: *Partiets salt.AUFs Historie*, 2003: 118

arbeidsgivernes organisering mot arbeiderne, som for eksempel gjennom organisasjonen Samfundshjælpen, en halvmilitant organisasjon som tok i bruk streikebryting som aksjonsform.

På tross av at soldatrådenes utvikling ble tatt opp i diverse artikler, var det ikke noen eksplisitt utvikling i militærspørsmålet før ytre omstendigheter framtvang det. De ytre omstendighetene i dette tilfellet var DNAs tilknytning til Komintern rundt 1920. I forkant av dette eksisterte fortsatt spenningen mellom total avvæpning og borgerkrig, og stadig var forutsetningen for borgerkrig at det var opp til borgerskapet hvordan revolusjonen skulle gjennomføres.¹⁸⁵ Men i *Klassekampen* skulle borgerkrigen snart bli et sentralt spørsmål, ikke minst i forhold til hvordan man så samfunnsutviklingen. Ideen om at enhver revolusjon vil medføre en periode med reaksjon, var sterkt sementert i denne fløyen av arbeiderbevegelsen, og i forbundsorganet fant man tegn på at dette var et ubestridelig faktum. I forbindelse med opprettelsen av Samfundshjælpen dro Olaussen på nytt fram borgerkrigstanken, i alle fall i sin norske setting. Dette gjorde han med henvisning til partiorganet og dets redaktør Scheflos behandling av spørsmålet. Selv om dette var i en periode med tydelige konflikter mellom kapital og arbeid i Norge, overdrev begge betydningen av organisasjonen, særlig når den ble karakterisert som ”den svarte bøddelgarde”.¹⁸⁶ Nå kan det tenkes at en slik karakteristik var av en polemisk natur, men i så fall viser dette at Olaussen manet til en militant konflikt. Dette poenget blir utvetydig når Olaussen runder av artikkelen med en advarsel til borgerskapet om at arbeiderne så visst ville ”møte motstanderen paa hens[sic!] eget felt, hvis intet annet stod tilbake.”¹⁸⁷

Så slik sto det til rett i forkant av Kominterns andre verdenskongress. Borgerkrigen som mulig middel i revolusjonen ble forsvart, men fortsatt ut fra tanken om at det var borgerskapet som skulle få det første stikk. Men da Olaussen som støttet seg på *Social-Demokraten*, rent polemisk svartmalte situasjonen i en grad som nærmest forsvarte et preemptivt angrep på den besittende klasse, var det tydelig at han forsøkte å unngå å vekke til live en debatt som det var lagt lokk på. Når man på forhånd vet at Olaussen var borgerkrigstankens varmeste forsvarer er det nærliggende å anta at dette var en del av hensikten. Uten å vekke til live en debatt han ikke hadde mandat til å vekke til live, kunne han fortsatt argumentere for en av sine hjertesaker, som han følte tidens realiteter gjorde nødvendig. Debatten ble også fraværende denne gangen. Først senhøstes 1920 kom debatten om militærspørsmålet ordentlig på banen

¹⁸⁵ ”Soldatkonferansen” i *KLK*, nr. 7, 17/02-1920: 3

¹⁸⁶ Olaussen, Eugene ”Borgerkrigen forberedes i Norge.” i *KLK* nr. 24, 19/06-1920: 1

¹⁸⁷ Olaussen, Eugene ”Borgerkrigen forberedes i Norge.” i *KLK* nr. 24, 19/06-1920: 1

igjen og var, som nevnt over, direkte knyttet til DNAs Komintern-dreining. Tesenes inntog i Norge via Olav Scheflo sin kampanje for dem i *Social-Demokraten* var den direkte bakgrunnen til den fornyede interessen. Gitt partiet antimilitaristiske holdning, var det vanskelig å selge idéen om revolusjon med våpen i hånd. I sin presentasjon av tesene endret ikke Scheflo sin stillingtagen i militærspørsmålet, men presenterte det fortsatt som en defensiv kamp mot borgerskapets aggresjon.¹⁸⁸ Men kretsen rundt Klassekampen skulle argumentere langt mer offensivt enn Scheflo i dette spørsmålet.

Omleggingen av partiet til et rent kommunistisk parti, førte til at ulike lag i partiet fant det nærliggende å ta spørsmålet opp igjen. For den reformistiske delen av partiet var det viktig å argumentere mot hva de anså for å være russiske tilstander innen den norske arbeiderbevegelsen, mens for de mer revolusjonært orienterte i partiet var det viktigere å sementere kommunistisk politikk i alle ideologiske spørsmål for alvor. For den sistnevnte gruppen hadde dette også en dobbel angrepsform. På den ene siden angrep man reformistene, som man ifølge tesene skulle bryte helt med, men på den annen side var det også viktig å argumentere mot den delen av arbeiderbevegelsen som mente militærstreiken var det beste middelet i kampen mot militarismen. I oktober 1920 tok Olaussen nok en gang til orde for borgerkrigsidéen, og for første gang ble borgerkrigen sett i lys av Kominterns vedtak. I artikkelen "Borgerkrigen." avvises enhver fredelig overgang til sosialismen kategorisk, med henvisning til at borgerskapet predeterminert måtte gå til angrep på arbeiderklassen.¹⁸⁹ Debatten hadde ikke like stort omfang som i 1918, men *Klassekampen* trykket de innlegg som kom. I et avisinnlegg rettet mot en navngitt offiser, gjengitt fra *Fremtiden*, blir det synet om den predeterminerte borgerkrigen gjentatt av redaktør Aksel Olsen (Jeanette Olsens ektemann): "Et folks reisning mot sine undertrykkere er alltid blitt møtt med vaabenmagt fra undertrykkernes side."¹⁹⁰ For Evald O. Solbakken (senere NKP-medlem) skulle hæren være "rygrad" for den revolusjonære arbeiderbevegelsen: "Det maa bankes fast for enhver kommunist, at nu gjælder det at vinde hæren for socialismen, vaaben for socialismens tropper[...] Soldatene skal ikke staa som en truende masse for os paa opgjørets dag."¹⁹¹ Olaussen var med andre ord ikke alene i spørsmålet om borgerkrigen, et spørsmål som hadde

¹⁸⁸ Bjørgum, Jorunn: "Olav Scheflo og Moskvatesene" (ss31- 50) i Kopperud, Øyvind; Moe, Vibeke og Banik, Vibeke Kieding (red.): *Utenfor det etablerte. Aspekter ved Einhart Lorenz' forskning*, 2011, Oslo, HL-Senteret: 35

¹⁸⁹ Olaussen, Eugene "Borgerkrigen." i *KLK* nr. 43, 30/10-1920: 1

¹⁹⁰ Olsen, Aksel: "Borgerkrig og militarisme" i *KLK*, nr. 47, 27/11-1920

¹⁹¹ Solbakken, Evald O: "Fram til klarhet i militærspørsmålet" i *KLK*, nr. 1, 08/01-1921: 5

gjæret siden debatten i 1918, men som i 1920 så ut til å ha større relevans enn tidligere for den radikale fløyen av NSU.

Jernbanestreiken skulle blåse ytterligere liv i borgerkrigstanken i denne fløyen av ungdomsbevegelsen. Som en av de hardeste arbeidskonfliktene Norge hadde vært vitne til på dette tidspunktet, med stort ordensoppbud og Samfundshjælpens mobilisering, var det ikke til å unngå at den ellers gryende debatten om militærspørsmålet blusset opp. Denne gangen var dog ikke frontene så steile innad i arbeiderbevegelsen, nettopp på grunn av kampens natur. Det var spredte tendenser til våpenervervelse- og lagring, selv blant personer som Einar Gerhardsen, som for øvrig vaklet mellom Tranmæl og Olaussen i dette spørsmålet.¹⁹² Kampene mellom politi og streikende under storkampen (som streiken skulle bli kommende til å hete) gikk også hardt for seg, og påvirket nok synet på borgerkrigsidéen ytterligere. Forbausende nok tok den senere profilerte DNA-veteranen Aksel Zachariassen til orde for borgerkrigen etter tumultene under storkampen. ”Den teoretiske strid” i partiet om militærspørsmålet burde være tilendebrakt, da kapitaliststaten tydelig hadde vist at den ”med vaaben i haand” ville forsvare ”ikke bare streikebrytere, men ogsaa sig selv.”¹⁹³ En svært ung Henry W. Kristiansen ville at man skulle stille seg i et ”kampforhold til borgermobben.”¹⁹⁴

Tesene i møte med den norske virkeligheten anno 1921 førte til en fornyet interesse for militærspørsmålet. Den taktikk Olaussen, Torgeirson, Hansen og Langhelle staket ut i 1918, fikk nytt innhold med omleggingen av DNA til et kommunistisk parti. Frykten for bolsjevismen blant deler av borgerskapet i Norge i samtiden, framtvang på et vis en viss sannsigelse i borgerkrigsidéen til Olaussen. I og med at DNA hadde akseptert tesene, i alle fall slik det kunne se ut for observatører utenfra, hadde partiet også godtatt russiske tilstander i Norge.

5.7 Oppsummering

De foregående kapitlene har tatt opp spenningene mellom det frihetlige sosialistiske utgangspunktet som den radikale fløyen i NSU til dels beholdt fram til cirka 1921. Om man vil forstå overgangen til en mer leninistisk ideologi i denne delen av bevegelsen, er det kanskje nærliggende å se på militærspørsmålet som en inngangsport for å forstå det ideologiske skiftet i den radikale fløyen av NSU. I dette spørsmålet var denne fløyen nærmest

¹⁹² Halvorsen, Terje: *Partiets salt. AUFs historie*, 2003: 120-1; Gerhardsen, Einar: *Unge år: Erindringer fra århundreskiftet fram til 1940*, 1974, Oslo, Tiden: 90-1

¹⁹³ Zachariassen, Aksel: ”Borgerkrigens epoke” i *KLK*, nr. 22, 04/06-1921: 1

¹⁹⁴ Kristiansen, Henry W: ”Det skulle være liddeli moro” i *KLK*, nr 22, 04/06-1921: 8

bolsjevikene rent ideologisk. Olausen, Hansen delte denne ideologien før Komintern eksisterte offisielt. Fra 1920 av, ble det argumentert for en offensiv militærpolitikk, i tråd med Kominterns vedtak.

6 Skoleringsarbeidet

6.1 Innledning:

Skoleringsarbeidet var en av NSUs viktigste oppgaver. Tidligere behandlinger av dette emnet har sett forbundets og partiets skoleringsarbeid i forbindelse med bolsjevikisk påvirkning. Denne fremstillingen tar utgangspunkt i Rønning sin behandling av spørsmålet. Rønning ser hovedsaklig bolsjevikiske inspirasjoner på studieideologien i DNA og NSU.¹⁹⁵ Dette kapitlet vil vurdere om det var andre ideologiske påvirkninger på denne studievirksomheten.

6.2 Skoleringsarbeidet

En av idéene bak NSU var den rent utdannende rollen for arbeiderungdommen. Primært sett skulle *Det 20. århundrede* (inntil partiet overtok redigeringen av det) og *Klassekampen* fungere agiterende, men også opplysende for denne ungdommen. Hvorvidt forbundsorganet oppfylte denne rollen kan sies å ha vært i en svært varierende grad. På den ene siden hadde man enkle innføringer i de sentrale marxistiske begreper, som den historiske materialismen og merverdi-teorien, men på den annen side var det internasjonale stoffet, som skulle opplyse om sosialistiske bevegelser internasjonalt, lite treffende på det publikum det var beregnet. Mye av dette stoffet dekket ikke de større utenlandske debattene, og dette var en av klagen som ofte ble fremsatt mot redaktøren under NSUs landsmøter. Likevel kan man se at *Klassekampen* fungerte opplysende i forhold til spørsmål om ideologi og dens relasjon til arbeiderbevegelsen, ettersom den skapte et ideologisk grunnlag for ungdomsbevegelsen, men også drev det videre.

Den første ordentlig ideologiske behandlingen av skoleringsspørsmålet kom før den nye retningens gjennombrudd, allerede i 1916. Reinert Torgeirsons og Arvid Hansens (som begge endte opp i NKP) *Haandbok. Lagsarbeidet. Studiearbeidet*, tok for seg målet bak ungdomsforbundets studiearbeid. Denne håndboken kom i flere utgaver, den mest ideologisk utførte, i 1920. 1916-utgaven var derimot en tynn lefse som gav råd og vink i hvordan man best skulle kunne utføre lags- og studiearbeidet. Studiesirkelens forskjellige former var dette arbeidets mest påtagelige form. Tonen som innledningen til studiearbeidskapitlet har i 1916-

¹⁹⁵ Rønning, Ole Martin: ”Stalins norske elever. Kominterns kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti. 1926-1949”, 2010

utgaven bærer preg av et ønske om å nå ut til flest mulig organiserte arbeidere ved hjelp av studiesirkelene:

Det er den grundige kundskap om det industrielle og kapitalistiske samfunds bygning og grundforhold som sterkest vil øke hammerslagenes træfsikkerhet og virkekraft i klassekampen. Det er derfor, først og sidst, den sociale kundskap, hentet- ikke bare hos socialistiske forfattere, men hvorsomhelst hvor sociale kjendsgjæringer paapekes og belyses av paalidelige forskere som vil gi de frihetskjæmpende arbeidere øket magt og lysere seiersutsigter.¹⁹⁶

Hansen, anno 1916, så altså bevisstgjøringen av den organiserte arbeiderklassen som en forutsetning for sosialismens gjennomførelse. I forhold til hans senere syn på saken, kan man se på hans ståsted i denne utgaven som representativt for hva man kan kalle hans ungdommelige, naive periode. Mens Torgeirsons dekning av lagspørsmålet var kort, konsist og informativt, var Hansens redegjørelse altfor kort og upresist til å dekke et såpass stort emne som studiearbeidet var, særlig med tanke på hvilken vekt han tillot det. Det var spesielt i denne perioden at Hansen overvurderte potensielle deltakere i studiesirkelene, som skulle være det sentrale leddet i skoleringsarbeidet. Han forutsatte at leseren allerede hadde nær kjennskap til studiesirkelen som form, og litteraturlisten som han foreslo hadde en stor overvekt av teoretiske, som regel socialistiske forfattere. De praktiske utslagene denne skoleringsideologien kan ikke sies å ha vært betydelige. Det er vanskelig å måle presist hvilken nærhet det var mellom teori og praksis. Dette hadde mye å gjøre med hva som var realistisk for partiet å få gjennomført, versus særdeles ambisiøse ideologiske målsetninger. Men det er jo ikke noe feil i å sette seg mål som ikke er gjennomførbare i praksis. Da partiets venstreopposisjon fikk et gjennombrudd i 1918, endret de organisatoriske formene bak skoleringsarbeidet seg. Den tradisjonelle skoleringsformen innenfor NSU, som hadde mye av ansvaret for studievirksomheten før 1918, var studiesirkelen. Gitt forbundets økonomi var en slik skoleringsform potensielt kostnadseffektiv. I realiteten var en slik organisasjonsform bare effektiv i de lokale organisasjonene som var så heldige å ha aktive medlemmer som med innsikt og pågangsmot kunne drive et slikt arbeid. Begge utgavene av studiehandboken som

¹⁹⁶ Hansen, Arvid G. og Torgeirson, Reinert: *Lags- og studiearbeidet*, 1916, Oslo, Norges socialdemokratiske ungdomsforbunds forlag: 16

NSU ga ut forsøkte å gi gode råd til hvordan best å få gjennomført slike studiesirkler, med forskjellige pedagogiske former.

Som en følge av venstresidens seier innad i partiet under årsmøtet i påsken 1918, måtte partiets arbeide få et annet fokus enn hva det tidligere hadde hatt. Skoleringsarbeidet hadde aldri vært et kontroversielt tema mellom høyre og venstrefløyen i partiet, men utviklingen etter 1918 viser helt klart hvilken fløy i partiet som hadde klareste fokus på skoleringsarbeidet. Det var rundt dette tidspunktet at skoleringsarbeidet virkelig skjød fart. Erfaringene som Arvid G. Hansen og Reinert Torgeirson hadde gjort seg under deres studiearbeid i NSU ble nå tatt opp i partiet som helhet. En egen komité for studiearbeidet ble nedsatt, og i denne satt mange av de radikale i partiet, også fra *Klassekampen*-kretsen, primært Olaussen og Hansen.

6.3 Den nye retningen og skoleringsspørsmålet

Skoleringsarbeidet tok virkelig til rundt 1919-1920, men et viktig ideologisk spørsmål er hvorvidt man søkte å utdanne partikadrer eller søkte å utdanne bredden i den organiserte arbeiderbevegelsen. Det er vanskelig å se en entydig linje på venstresiden i NSU. Man må vurdere hva slags ideologisk fundament som lå til grunn for skoleringsarbeidet. Hvilket formål skulle det tjene innenfor arbeiderbevegelsen? Igjen kan man vurdere den norske arbeiderbevegelsen i lys av nederlandske venstrestrømninger. I *Sandheten om den røde uke*, var det ifølge Pannekoek ”partiets første oppgave at opplyse masserne om kapitalismen og socialismen.”¹⁹⁷ Formålet hos Pannekoek har to sider. For det første er det snakk om en politisk opplysning, og for det andre er skal denne ut til massene, så det er altså tenkt som folkeopplysning. Pannekoek jobbet også i en periode som lærer ved SPDs partiskole i Berlin. For enkelhets skyld kan man si, i henhold til Pannekoeks ideologi, at arbeiderbevegelsens viktigste oppgave var å støtte opp under proletariatets klassebevissthet og være med på å utvikle den til en revolusjonær bevissthet.¹⁹⁸ Disse idéene formet Pannekoek tidlig i sin ideologiske utvikling, før verdenskrigen. Olaussen lå tett opp mot Pannekoeks syn da han argumenterte for at:

Vi maa komme dithen, at alle de organiserte arbeidere tar fat med et energisk studium av alle de ting som hænger sammen med den politiske og økonomiske krise og som

¹⁹⁷ Pannekoek, Anton: ”Sandheten om den røde uke” i *KLK*, nr. 20 16/05/-1914: 4

¹⁹⁸ Gerber, John: *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989: 59- 60

*konsentreres i spørsmålet om socialismens taktiske problemer, om sosialiseringen og bedriftsraadene, deres organisation og opgaver.*¹⁹⁹

Det er ikke store forskjellen mellom dette synet og Pannekoeks ideer, rent bortsett fra at Olaussen er mer konkret, noe som ligger i sakens natur. Men noen måneder senere igjen, holdt ikke bare at organiserte arbeidere skulle utdannes, skulle ”arbeidernes frigjørelse bli deres eget verk- da maa[tte] arbeiderne skaffes systematisk og grundig kunnskap paa de viktigste omraader.”²⁰⁰

En av Arvid G. Hansen roller var landsstudieleder. I kraft av denne posisjonen ble han også bestyrer over DNAs dagskole, en skoleringsordning som la vekt på å dyrke fram dyktige ledere og organisatorer i partiet.²⁰¹ Om man ser på de partimedlemmene som skulle fungere som lærere for skolen, blir det tydelig at det ble lagt stor prestisje i utdanningen. Navn som Jakob Friis, Olaf Scheflo, Trygve Lie samt flere andre av datidens ledende DNA-politikere viser nettopp dette.²⁰² Dette kan sammenlignes med elitetenkningen som man kjenner fra leninismen. Som man ser over var ikke denne så gjeldende i 1920 for venstresiden i partiet generelt. På den annen side var Hansen en av de mest sovjetvennlige fra NSU fra ganske tidlig av. Samtidig som han hadde et godt forhold til både Tranmæl og Grepp (som han tidvis hjalp under dennes sykeopphold på Geilo), hadde han også nære venner innenfor det russiske bolsjevikpartiet.²⁰³ Om man ser på alle de ulike rollene G. Hansen hadde innenfor arbeiderbevegelsen, samt tiltroen fra Tranmæl og Grepp, er det mulig å vurdere det slik at han, per 1920, i sitt politiske virke var teknokrat. Med dette menes han ikke lot sine egne meninger og verdier farge sine praktiske politiske handlinger. Det ser ikke ut til å ha vært en konflikt for han å både støtte en masseorientert studieideologi, som kveldsskolene, og en mer eliteorientert variant, som dagskolen. Men ettersom G. Hansen var en av hovedarkitektene bak NSUs studieframstøt i 1920, og ettersom såpass mye vekt ble lagt på massesiden ved dette framstøtet, viser det i alle fall at han holdt seg innenfor NSUs ideologiske rammer.

Det ser ut til å ha skjedd et skifte i Hansens ideologi mellom første- og tredjeutgaven av studiehandboken. For Hansens egne meninger rundt studieideologien mellom 1918-1920,

¹⁹⁹ ”Oplysningsarbeidet” i *KLK*, nr. 8 21/2-1920: 2. Artikkelen er ikke kreditert, men basert på språkprøver veid opp mot Olaussens artikler er det særdeles nærliggende å anta at det er han som er forfatteren. Blant annet hans vante bruk av imperative formaninger av typen ”Forstaa dette og skrid til handling”, samt et annet uttrykk som går igjen, ”Tidens løsen...” er med på å forsterke denne antagelsen.

²⁰⁰ Olaussen, Eugène: ”Det revolutionære opplysningsarbeide” i *KLK*, nr. 21, 29/05-1920: 1

²⁰¹ ”Partiskolen igang. En historisk begivenhet i vor bevægelse.” i *KLK*, nr. 9, 28/02-1920: 2

²⁰² ”Socialistisk partiskole” i *KLK* nr. 5 31/1-1920: 5

²⁰³ Langfeldt, Knut: ”[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965”, upublisert 1965

finnes et megetsigende sitat fra hans og Reinert Torgeirsons studiehåndbok (1920-utgaven): “Om den litteratur som er medtat i nævnte bokliste, virkelig ble læst og studert av arbeiderne, vilde det bety en enorm berikelse av hele vor klasses aandindhold og kampkraft.”²⁰⁴ Man bør legge merke til ”om”-formuleringen hos Hansen, som indikerer at det var et sprik mellom ønsker og hva han anså for å være sannsynlig å oppnå. Det virker som om Hansen i utgangspunktet trodde på en slags folkeopplysningstanke med sosialistiske fortegn. Denne tanken hadde utviklet seg noe fra den opprinnelige utgaven i 1916, hvor folkeopplysningsaspektet stod sterkere. Her uttrykte han noe av det samme som Olaussen gjorde i sitatet ovenfor, men man må anta at han hadde utviklet tankesettet noe i møte med bolsjeviker som Bukharin og Kollontai. Samtidig hadde han jo fått en del erfaring med det praktiske studiearbeidet, noe han hadde i mindre grad før 1916. Noen av disse erfaringene kan ha ført til en endring i ideologi. Studiesirkelene innenfor NSU fungerte ikke så godt som de burde, og man måtte tilpasse kartet mer etter terrenget. Det er mulig at Hansen, som Olaussen, holdt av den norske venstresosialismen, samtidig som den russiske revolusjonens prestisje gradvis førte til en ideologisk overgang til mer bolsjevikisk ideologi. Her kan man peke på en artikkel i *Det 20. aarhundrede* fra 1918 der Hansen så hovedoppgaven for Ungdomsforbundet studiearbeidet å ”lægge lagsarbeidet slik an at det litt efter litt kunne utdanne en elite av socialistiske propagandister.”²⁰⁵ Hva man vet om Hansen i 1918, var at han allerede hadde besøkt det revolusjonære Russland en gang, og skulle besøke landet en gang til før året var omme. Han hadde nær kontakt med ledende medlemmer av bolsjevikpartiet fra så tidlig som 1915 av, blant andre Bukharin og Kollontai. Det er tydelig at det har foregått en endring hos Hansen mellom 1916 og 1918, som kanskje kan tilskrives en bolsjevikisk påvirkning. På den annen side indikerer Hallas implisitt en tysk-nederlandsk innflytelse på dette utsagnet, spesifikt i forhold til tanken om ”en elite av socialistiske propagandister” som lett kan forstås med ”raw militant workers, essentially propagandistic in nature.”²⁰⁶ Dog, det er to sider ved denne kilden som gjør at den vanskelig lar seg anvende i denne sammenhengen. For det første refererer den til bakgrunnen for *Radikalismen* to år senere. For det andre ser den ut til å stille seg på Kominterns side i spørsmålet om *Radikalismen* og vurderer den tysk-nederlandske, venstrekommunistiske taktikken som

²⁰⁴ Hansen, Arvid G. og Torgeirson, Reinert: *Haandbok. Lagsarbeidet. Studiearbeidet*, 1920, Oslo: Norges sosialdemokratiske ungdomsforbunds forlag: 48

²⁰⁵ Hansen, Arvid G. ”Ungdomsforbundets studiearbeide”, *Det 20. århundrede*, 1918:15

²⁰⁶ Hallas, Duncan: *The Comintern*, 2008:41

”absurdities”.²⁰⁷ Mye skjedde mellom 1918 og 1920, blant annet endret det russiske synet på revolusjonen i Europa seg, i alle fall om man tar i vurdering de 21 tesene. Samtidig, om man ser på ideologien innen KAPD, så var det visse likhetstrekk mellom Hansens studieideologi og KAPD. Det interessante ved dette sitatet er at det ble resirkulert i tredjeutgaven av studiehåndboken i 1920, noe som betød at det ideologiske innholdet i utsagnet på dette tidspunktet var en del av en større debatt om partiets forhold til massene. Det var i 1920 at KAPD gjorde seg bemerket innenfor Komintern. I motsetning til bolsjevikene, så KAPD på seg selv som et propagandistisk parti, ikke et aktivistisk parti. Målet var ikke å gjennomføre revolusjonen som parti, men å utdanne og på annet vis forberede massene til handling slik at de kunne skape sine egne styringsorganer. Denne ideologien var tilstede hos Pannekoek før 1920, sin spede begynnelse fikk den fra 1912 av, ettersom han allerede under debatten med Kautsky forkastet partiets sentrale rolle i masseaksjonen og gjennomføringen av revolusjonen.²⁰⁸ Men ettersom Hansen ikke sa noe om partiets karakter i forhold til denne ideologien for opplysningsarbeidet, er det vanskelig å si om Hansen så for seg et kaderparti, eller et parti etter modell av Pannekoeks teorier, som for eksempel KAPD. Men et propagandistisk parti er den logiske konklusjonen av masseaksjonsideologien, og hvis målet var å utdanne propagandister, er det er mulig dette var en helhetlig ideologi hos Hansen. Olaussens syn passer godt med Pannekoeks idé om å bygge opp under proletariatets klasse- og revolusjonære bevissthet. Likevel var Hansens ideologi i denne sammenheng mer raffinert enn Olaussens. Førstnevntes syn endret seg noe med årene mellom 1916 og 1920. Ser man på 1920-utgaven av studiehåndboken vil man blant annet legge merke til at ren skjønnlitteratur hadde fått større plass i skoleringsarbeidet.

Olaussen delte så sent som i 1921 Hansens syn i utdanningsspørsmålet. I en leder fra februar 1921 mente han at skoleringsvirksomhetens ”maal er utdannelsen av hundre, ja tusen flinke og bevisste propagandister som spredt over det hele land kan gjøre befolkningen fortrolig med vort arbeide og vor bevegelses formaal.”²⁰⁹ Så i løpet av et år hadde Olaussen gått fra ”alle organiserte arbeidere” eller arbeiderne generelt, til ”tusen” som målgruppen for det organiserte skoleringsarbeidet. Om han forstod dette med ”en elite av propagandister” på samme vis som Hansen, er det mulig at det også underbygger argumentet om hans overgang fra venstrekommunisme kom så sent som i mai, 1921. Dette er med forbeholdet om at NSUs

²⁰⁷ Hallas, Duncan: *The Comintern*, 2008:41

²⁰⁸ Pannekoek, Anton: ”Marxist Theory and Revolutionary Tactics” i Smart, D.A: *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978: 50-73

²⁰⁹ Olaussen, Eugène: ”Fra erkjendelse til agitation.” i *KLK*, nr. 7, 19/02-1921: 1

studieideologi slik Hansen og Olaussen formulerte den, hadde utgangspunkt i den nederlandske venstresosialismen. I og med at NSU hadde gått i bresjen for masseaksjonslinjen, med tydelig henvisning til Pannekoek og Gorter, er dette svært sannsynlig. Samtidig henviste Olaussen til ”vort arbeide” og vor bevegelses formaal”. Dette kan peke på at han skilte mellom parti og masse.

Idéen om en sosialistisk høyskole hadde gått igjen på partiets landsmøter før 1918, og dette var et krav som kom fra ungdomsbevegelsen. Selv etter 1918 skulle det ta et og et halvt år før dagskolen kom i gang, som en noe redusert utgave av høyskoleønsket. Dagskolen fungerte som eliteskole for framtidige partiførere, som blant andre Einar Gerhardsen. Elitepreget ved denne skolen ble forsterket av at foreleserne var sentrale personer i partiapparatet, som for eksempel Arvid G. Hansen, Tranmæl, Jacob Friis, Edvard Bull med flere. Skolens formål var å utdanne partifunksjonærer og journalister.²¹⁰ Det kan jo diskuteres hvorvidt journalister kan kalles propagandister. Men tusen av dem, slik Olaussen så for seg, kunne aldri skolen oppnå ettersom den tok opp få elever.

Selv om det ble lagt mye prestisje i denne dagskolen, var det viktigste skolingstilbudet aftenskolene. Selv om målet i 1920 var å få gjennomført kurs ved 40-50 slike kveldsskoler, klarte ikke sentralkomiteen for skolevirksomhet å organisere mer enn 29.²¹¹ Ved landsmøtet i mars 1921 ble disse aftenskolene knesatt som ”partiets grunnenhet for opplysningsarbeidet.”²¹² Denne formen for skoling passer noe bedre overens med ideologien som fantes innad i NSU/NKU, enn hva partiets dagskole gjorde, ettersom den forsøkte å nå ut til et større publikum. Men også i dette arbeidet var formålet det samme som ved partiets dagskole, å utdanne partifunksjonærer og ikke en elite av propagandister.²¹³ Man kan påpeke en ideologisk spenning innad i den radikale fløyen av NSU/NKU, mellom tysk-nederlandsk marxisme og bolsjevisme. Selv om Olaussen og Hansen delte en studieideologi som var i tråd med masseaksjonslinjen, var ikke det praktiske studiearbeidet nødvendigvis preget av denne ideologien.

6.4 Studielitteraturen:

Hva var det konkrete studiematerialet NSU/NKU produserte i denne perioden? Det kan hevdes at Hansen overvurderte arbeiderungdommens teoretiske evner da det kom til ideologi,

²¹⁰ ”Partiskolen i gang. En historisk begivenhet i vor bevægelse” i *KLK*, nr. 9, 28/02-1920: 2

²¹¹ ”De soc. Aftenskoler.” i *Klassekampen*, nr. 36, 11/09-1920: 1; Rønning, Ole Martin: *Stalins elever*, 2010:57

²¹² Rønning, Ole Martin: ”Stalins norske elever. Kominterns kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti. 1926-1949”, 2010:57

²¹³ ”De soc. Aftenskoler.” i *Klassekampen*, nr. 36, 11/09-1920: 2

for mye av litteraturen han anbefalte var tungt fordøyelig. Men han påpekte verdien av at man i det minste skulle begynne med tendenslitteratur, som for eksempel Jack Londons *Jernhælen* i skoleringsarbeidet.²¹⁴ Mer interessant blir det i så fall når man ser på hvilke bøker Arvid G. Hansen anbefalte som god, teoretisk, sosialistisk litteratur for den studerende arbeiderungdommen. Her forsvinner all Hansens revolusjonære kredibilitet i løpet av noen få ord. Det ramses opp med (innenfor partiet) høyresosialistisk litteratur som blant annet Michael Puntervolds *Klassekampen* og *Arbeidernes sosialøkonomi*, og Bebels *Socialismen*.²¹⁵ Olausens oversettelse av Gorters *Den historiske materialisme*, var ifølge Hansen et viktig ledd i ungdomsbevegelsens studieoffensiv.²¹⁶ Den ble publisert som egen pamflett i 1918, da arbeiderrådsbevegelsen i Norge begynte, og var tilgjengelig fram til slutten av den perioden som belyses i denne oppgaven. Med tanke på at Gorter, Pannekoek og det tyske KAPD på dette tidspunkt var ute av Komintern, kan det virke noe merkelig at NKU valgte å selge pamfletten som anbefalt litteratur. Dette er dog ikke det eneste tilfellet hvor NKUs offisielle ideologi var i strid med den litteraturen de solgte i opplysningsøyemed.

Ser man på øvrige litteraturoversikter fra NSU i årene 1918-1922 vil man hovedsaklig finne ymse revolusjonært orienterte pamfletter og bøker, men man vil også se at flere av disse pamflettene utmerket seg med et venstrepreg.²¹⁷ Bukharins venstreorienterte *Imperialismen og proletariatet*, var å finne i Ungdomsforbundets utsalgslistene gjennom hele perioden, uten at det var det mest kontroversielle gitt forbundets Moskva-tilknytning. Av andre titler kan nevnes *Direkte aksjon* av Sigurd Simensen, *Sosialistisk beskatning og Samfundsordning* av Ludvig Meyer, *Revolutionær fagbevegelse* av Martin Tranmæl og *Veien frem* av Ole Øisang.²¹⁸ Det ser sådan ut til å ha vært et fokus på bredden av venstreorientert sosialistisk litteratur. At noe av denne litteraturen til dels var i strid med forbundets ideologi, i alle fall etter dets aksept av Kominterns teser og vedtak, kan ha flere årsaker, og trenger ikke å være særskilt kontroversielt. For det første, det at litteraturen som var i strid med tesene figurerte på NSUs/NKUs salgslister, kan ha vært fordi de solgte dårlig. Da er det mulig man trengte å holde denne litteraturen tilgjengelig for å få inn pengene man hadde brukt på utgivelsene. For det andre, bare fordi man ikke er helt ut enig med noe, betyr ikke at man ikke skal ha kjennskap til det. Grundig kjennskap til standpunkter man ikke er enig i betyr som regel bare

²¹⁴ Hansen, Arvid G. "Ungdomsforbundets studiearbeide", *Det 20. århundrede*, 1918:15

²¹⁵ Hansen, Arvid G. "Ungdomsforbundets studiearbeide", *Det 20. århundrede*, 1918:17

²¹⁶ Langfeldt, Knut: "[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965", upublisert 1965: 12

²¹⁷ "Boklisten" i *KLK*, nr 30, 31/08-1920: 8

²¹⁸ "Boklisten" i *KLK*, nr 30, 31/08-1920: 8; "Kjæmpeboksalg" i *KLK*, nr. 49 17/12-1921: 8

at man har bedre motargumenter. Man kan jamføre et slikt perspektiv mot Hansens syn på hvorfor man skulle drive et aktivt skoleringsarbeid, slik det har blitt presentert over, for å utdanne propagandister for bevegelsen. På den annen side trenger et slikt mål for skoleringsarbeidet at man gir inngående veiledning ved siden av litteraturen. Det som er tydelig når man ser på både produksjon og anbefaling av litteratur, er at det ikke var snakk om noen form for indoktrinering. Man ønsket å gi en bred innføring i sosialismens problemer.

6.5 Massen og eliten

Vedtaket om ungdomsorganisasjoner og partier fra Komintern hadde en interessant effekt på NSU som organisasjon, om enn ikke så ideologisk relevant. For det første skulle NSU bli en reell ungdomsorganisasjon. En annen side ved vedtaket var at ungdomsorganisasjonen skulle satse på å bli en masseorganisasjon. Samtidig skulle den ikke nødvendigvis være like politisk som før. Rollen den skulle ha var å tiltrekke seg flest mulig ungdommer, for så å sjalte ut de beste elementene og gi disse en kaderutdanning. I utgangspunktet skulle man ikke tro at dette skulle kunne føre til noen større problemer, i alle fall ikke ideen om NKU som masseorganisasjon, men hva som utviklet seg var en tidvis amper debatt om dans på organisasjonstilstelninger, som degenererte helt til en debatt om hvilken dans som var best egnet for NKU som masseorganisasjon.

Debatten i seg selv er i utgangspunktet interessant, hvertfall med tanke på forholdet mellom masseorganisasjon versus kaderorganisasjon. Etter at Olaussen ble overgitt til partiet på høsten 1921, ble Zachariassen langt mer synlig i *Klassekampens* spalter. I tråd med forbundets omlegging til masseorganisasjon, ble også forbundets utdanningsideologi endret. Med NKUs nære tilknytning til Ungdomsinternasjonalen, fulgte forbundet en stadig mer Moskva-tro linje i organisasjonsspørsmål. Dette betød ikke at NKU ble bolsjevisert; det var rom for tolkning av disse spørsmålene. Forbundet forsøkte etter sin egne tolkning å etterfølge de kravene den 3. verdenskongressens vedtak om ungdomsorganisasjonene. I november 1921 da Olaussen ikke lenger var redaktør, og Trygve Lie hadde overtatt Hansens stilling som landstudieleder, kom det et skifte i formålet for utdanningen i NKU. Zachariassen argumenterte for en ungdomsorganisasjon etter russisk modell, da bevegelsen han beskrev bar preg av å fungere som en rekrutteringsbase for partiet. Ifølge Zachariassen var det ikke et mål at alle NKUs medlemmer skulle få teoretisk, marxistisk skolering, et slikt prosjekt ville ”nemlig aldrig lykkes”.²¹⁹ Hansen, da han var landsstudieleder, var nok kanskje enig at et slikt

²¹⁹ Zachariassen, Aksel: ”Kan vort forbund bli en masseorganisasjon” i *KLK*, nr. 45, 19/11-1921: 2

prosjekt aldri ville lykkes, men han holdt det som ideal for ungdomsbevegelsen. Man skulle ikke forsøke å gi alle muligheten til skolering engang, og forbundet skulle sørge for å trekke med seg massen av arbeiderungdom, ved å ”paa en smakfull kulturel maate [...] tilfredsstille ungdommens trang til livsglæde og fornøielser.”²²⁰

Det kan se ut som det var et totalt skifte i NKUs fokus, men nyorienteringen baserte på høyst reelle utfordringer for forbundet. Hansens forsiktige indikasjon på at ikke nødvendigvis alle i forbundet var like interesserte i det teoretiske innslaget, var et vedvarende trekk.²²¹ Forbundet skulle da altså ha en dobbel funksjon. I tråd med ”Til massene!”-parolen til Komintern, skulle man samle arbeiderungdommen i en bevegelse, samtidig som de beste elementene fikk kommunistisk skolering. Dette startet en debatt i *Klassekampen* som tidvis var god, men som også henfalte til intetsigende diskusjoner om teknikaliter som gikk på hvordan man skulle tilrettelegge denne masseorganisasjonen. Omleggingen av NKU fikk sine praktiske utslag i at nye aktiviteter som drama og idrett ble vektlagt i større grad av forbundet. Dansen, som var et populært innslag i mange lagsmøter, ble et av de større temaene i denne debatten. For selv om man ga etter til mindre teoretiske sysler, forsøkte man å politisere disse aktivitetene. Et vis å gi dansen et mer proletarisk preg var å gå over til norsk folkedans, ettersom datidens populære danser ”stamme[t] fra overklassen.”²²² Forsøket med å politisere folkedansen inntraff samtidig med NKUs forsøk på å tiltrekke seg arbeiderbøndene, altså det lavere klasse segmentet av datidens bønder, som for eksempel husmennene. Som en ren sidekommentar er det interessant å se at man forsøkte å inkorporere norsk folkekultur i den kommunistiske tankegangen. Man kan spørre seg om dette har ledet til den norske, ytterliggående venstresidens nære forhold til nynorsken opp mot vår egen tid.

6.6 Oppsummering

Det har her blitt forsøkt å utdype og nyansere Rønnings syn. Det tradisjonelle synet på ideologien i NSU/NKU, slik man kjenner det fra Langfeldt, Maurseth og spesielt Fure, er også gjeldende hos Rønning. Dette er forståelig at han velger et slikt perspektiv. Særlig partiets dagskole, som var en eliteskole for framtidige ledere i partiet forsterker en slik sammenligning med kaderutdanningen som fant sted i Russland. Skoleringsideologien i NSU var likevel preget av NSUs masseaksjonslinje. Formålet med utdanningen var å utdanne

²²⁰ Zachariassen, Aksel: ”Kan vort forbund bli en masseorganisasjon” i *KLK*, nr. 45, 19/11-1921: 2

²²¹ Halvorsen, Terje: *Partiets salt. AUFs historie*, 2003: 93-4

²²² Norstad, Ingjald: ”Bør ungdomslagene ta op kampen mot dansen? Og erstatte den med de norske folkeviseleke?” i *KLK*, nr. 16, 22/04-1922: 2

propagandister, ikke kadrer. Men denne ideologien fikk ikke noe særlig utslag rent praktisk, og det ser ut til at Rønnings fremstilling er gyldig når det kommer til det praktiske studiearbeidet. Det er tydelig at den rent eksplisitt bolsjevikiske studieideologien ble gjeldende i NKU etter at Hansen og Olaussen forlot organisasjonen.

7 Tesene

7.1 Innledning

Etter 1920 var det en endring innen den radikale fløyen av NSUs ideologiske retning. Det var fra dette året og fram mot 1923 at det vokste frem en tydelig Komintern-kommunistisk retning innenfor partiets venstreside. Det var opptakskravene fra Kominterns andre kongress, også kjent som tesene, som skulle være drivkraften og stridens eple i årene fram mot 1923, selv om det også var konflikter på andre områder. Rent ideologisk viste den teoretiske dreiningen seg i en stadig tydeligere ”russifisering” av venstresidens ideologi.

7.2 Tesenes inntog og arbeiderbevegelsens førsteinntrykk

Tesene ble introdusert for den norske arbeiderbevegelsen gjennom Scheflos kampanje for dem, etter hans hjemkomst fra Kominterns 2. verdenskongress. Gjennom en rekke artikler i *Social-Demokraten* ble tesene belyst, tidvis ved å trekke sammenligninger til den norske dagssituasjonen. Maurseth ser på denne kampanjen som et eksempel på ”glimrende politisk journalistikk”²²³. Bjørgum, derimot, vurderer kampanjens innhold som ”preget av ’fortegnende skjønning, bortforklaringer og utenomsnakk når det gjaldt tesenes innhold’.”²²⁴ Denne uenigheten kan i utgangspunktet virke som et smaks- og definisjonsspørsmål. Hvorvidt noe er god politisk journalistikk eller skjønning, kommer an på hvilken målestokk man har for journalistikken, både i nåtid og fortid. Men det som er verdt å merke seg, er at Bjørgums syn forutsetter at Scheflo med viten og vilje skal ha ført den norske arbeiderbevegelsen bak lyset, når det kom til tesene. Ettersom Bjørgum ikke drøfter denne fortsetningen, og siden denne oppgaven ikke dreier seg om Scheflos rolle, må dette spørsmålet stå ubesvart.

Det finnes ulike syn på hvilken rolle Moskvatesene spilte i den norske partikonflikten. Borkenau hevder at DNAs Komintern-medlemskap var en gjensidig misforståelse.²²⁵ Dette er det klassiske synet på forholdet mellom Komintern og Norge, og det er i all hovedsak et korrekt vurdering av situasjonen. Men det er sentrale problemer ved dette synet, ettersom

²²³ Maurseth, Per: ”Gjennom kriser til makt. 1920-1935” i *Arbeiderbevegelsens historie*, 1987: 156

²²⁴ Bjørgum, Jorunn sitert i Bjørgum, Jorunn: ”Olav Scheflo og Moskvatesene” (ss31- 50) i Kopperud, Øyvind; Moe, Vibeke og Banik, Vibeke Kieding (red.): *Utenfor det etablerte. Aspekter ved Einhart Lorenz’ forskning*, 2011:32

²²⁵ Borkenau, Franz: *World Communism*, 1962: 167

premissene for det ikke er historisk koherente. Man antar at begge organisasjonene ideologisk sett var statiske og at deres mål var enhetlige og fast bestemte ved innstillingen til en inngåelse av Komintern-medlemskap for DNA i 1919. Verken DNA eller Komintern var det i 1919, ettersom situasjonen, spesielt i forhold til det tyske spørsmålet, var langt fra avklart eller entydig. Det kan derimot hevdes at dette gjelder fra og med 18. oktober 1920, ettersom begge organisasjonene på dette tidspunktet hadde utviklet seg mer i forhold til hverandre, men verken DNA eller Komintern var så homogene organisasjoner at et slikt standpunkt kan ses på som allmenngyldig.

Det var først og fremst innenfor ungdomsforbundet at tesene ble mottatt med åpne armer. Olaussen var en av tesenes ivrigste forsvarere, men også andre medlemmer som Georg Svendsen, Henry W. Kristiansen, Hans Heggum, Arvid G. Hansen og til dels også Aksel Zachariassen var tilhengere av tesene da de ble presentert. Disse forholdt seg positivt også etter det ble klart hva tesene hadde å si for DNA rent praktisk, blant annet individuelt medlemskap, sentralisme og Kominterns overhøyhet i partianliggender. Men i en tidlig fase delte Olaussen den oppfatning som mange i partiet hadde knyttet til kravet om personlig medlemskap i partiet, et spørsmål som hadde kommet opp under Kominterns første verdenskongress i 1919. Han ønsket ”en lempning i spørsmålet om partiets organisasjonsform” noe han antok man med letthet kunne ”opnaa med forhandling med eksekutivkomiteen.”²²⁶ Hvorvidt det er av betydning at Olaussen hadde samme oppfatning som Tranmæl i dette spørsmålet på dette tidspunktet kan diskuteres. Denne innvendingen mot Kominterns teser var utbredt i partiet av den åpenbare grunnen at det ville føre til en enorm reorganisering av partiorganisasjonen i en usikker tid. Olaussen ville derimot ikke godta at det kom andre innvendinger mot tesene.²²⁷ I så fall ville det bli stiftet et nytt kommunistisk parti i Norge. Bjørgum hevder at dette var et fordekt angrep mot Tranmæl. Hun anerkjenner at han var skeptisk til tesene slik de ble forelagt i 1920. Grunnen til at Olaussen ikke nevnte Tranmæl ved navn var, ifølge Bjørgum, et taktisk trekk for å ikke presse ham til en slik spaltning av partiet.²²⁸ Det er mulig Bjørgum overvurderer Olaussens taktiske evner, og som man har sett tidligere gikk han ikke av veien for å kritisere Tranmæl, til dels skarpt, under militærdebatten to år tidligere. Dette er dog ikke et konklusivt punkt, men en merknad til Bjørgums fremstilling.

²²⁶ Olaussen, Eugene: ”Diskussionen om Moskva” i *KLK* nr.40, 09/10-1920:1

²²⁷ Olaussen, Eugene: ”Diskussionen om Moskva” i *KLK* nr.40, 09/10-1920:1

²²⁸ Bjørgum, Jorunn: ”Hvorfor ble arbeiderpartiet splittet i 1923. En kommentar til Åsmund Egge” (ss279-306) i *Historisk tidsskrift*, 2004:281-2

Artiklene i *Klassekampen* som kom direkte i kjølvannet av Kominterns 2. verdenskongress vitner om svak forståelse av tesenes egentlige innhold, både hos de radikale i NSU og i partiet som helhet. De første meddelelsene fra kongressen i forbundsorganet kom så sent som midten av september 1920, og det ser ut til at man fra svært tidlig av forsøkte å se tesenes praktiske betydning for partiet. Det som ser ut til å ha vært klarest for de fleste, var at tesene eksplisitt krevde en utrenskning av såkalte "høiresocialister", tatt i betraktning omfanget av artikler og debattinnlegg med nettopp dette som tema. For Olaussen må dette ha vært velklingende, og ville "høiresocialistene" ikke gå frivillig, "maa[te] de kastes ut." ²²⁹ To uker senere, under overskriften *Bruddet med reformistene*, ser Olaussen på tesene "som livselixer paa hele vort gamle partilegeme." ²³⁰ Arvid G. Hansen så mer på eksklusjonstesene i et pragmatisk lys, idet han ikke trodde på eksklusjoner som et "universalmiddel til at holde partiet og kraftig", men fordi det måtte være en "grænse for partiledelsens langmodighet" med partiets reformistiske elementer. ²³¹ Men også mer perifere medlemmer av NSU uttrykte at en slik splittelse av partiet var formålstjenlig. C. A.-G. betegner reformistene i partiet som "gelépersonligheter" hvis "timeglas rinder i ut løpet av disse tre maaneder", altså den tiden som var igjen til partiets ekstraordinære landsmøte. ²³² Når opposisjonen ble omtalt i et slikt ordelag ser man hvor langt fra hverandre hovedstrømmen og opposisjonen hadde glidd fra hverandre siden 1918, til den grad at man antagoniserte hverandre.

Betydningen av demokratisk sentralisme var tydeligvis noe som enten var vanskelig å forstå for kretsen rundt *Klassekampen*, eller så valgte de å misforstå på bakgrunn av egen ideologi og begeistring for den russiske revolusjonen. Som man har sett tidligere var Lenins partiteori mindre kjent i Norge da tesene gjorde sitt inntog i partidebatten. Mindre kjent var nok også de reelle interne russiske anliggender, som nok hadde druknet litt i iveren for å støtte verdens eneste kommunistiske stat. Sannheten er nok at de mer radikale lagene av NSU både valgte å misforstå, og faktisk misforsto tesene som omhandlet den demokratiske sentralismen og partidisciplinen. Idéen om sentralisme i partiet kan ikke ha virket gunstig på den mer fagopposisjonelle linjen innen partiet og deler av fagbevegelsen. Der hadde jo det sentrale kampordet vært føderalisme. Men også partiopposisjonen hadde innvendinger mot sentralismen. Olaussen forsøkte å forsvare sentralismen ved å hevde at de allerede var tilstedeværende i deler av partiet, nemlig i "Centralkomité[en] for partiets skolevirksomhet"

²²⁹ Olaussen, Eugene: "Moskva-kongressen og den norske arbeiderbevegelse" i *KLK*, nr 36, 11/09-1920: 1

²³⁰ Olaussen, Eugene: "Bruddet med reformistene" i *KLK*, nr 38, 25/09-1920: 1

²³¹ Hansen, Arvid G.: "Løs fra Moskva- eller løs fra Lian" i *KLK*, nr. 42, 23/10-1920: 3

²³² C.A.-G.: "Moskvamanifestet og dets konsekvenser" i *KLK*, nr 37, 18/09-1920: 2

hvor man hadde ”paalagt de lokale partier at gjøre sin fordømte pligt.”²³³ Videre, om partidisiplinen, het det at: ”Har et landsmøte vedtat praktiske og principielle beslutninger, saa skal alle partiets tillitsmænd i storting, kommune og organisation loyalt virke for disse.”²³⁴ Legg merke til at Olaussen snakker om landsmøtevedtak i overstående sitat. Det viser at han ikke hadde helt grep om hva demokratisk sentralisme var for noe, da han forutsetter en høy grad av demokrati i partiet.

Den første debatten om tesene munnet ut i forhandlingene mellom Komintern og DNA i Berlin, 17-18 oktober 1920, et nærmest mytisk møte mellom Zinovjev, Tranmæl, Scheflo, A. G. Hansen og Grepp. Dette møtet hadde som mål å finne hvilke kompromisser man kunne komme fram til i forholdet mellom de to organisasjonene. Grunnen til at møtet er blitt myteomspunnet er at den sentrale skikkelsen som gjenga forhandlingenes gang var Arvid G. Hansen, og at møtet ble brukt som et ledd i en svertekampanje mot Tranmæl fra både venstrefløyen i partiet før 1923, og av NKP etter splittelsen. ”Das ist 70 prosent Kautskyanismus” er svaret Zinovjev kom med til Tranmæls kompromissforslag, selv om andre og tidvis samme kilde av samme Hansen kan oppgi helt andre prosenttall, noe som svekker troverdigheten til utsagnet.²³⁵ Denne fortellingen dukker da også opp i flere NKP-kilder opp gjennom årene. I et noe sent intervju med Hansen varierer prosentgraden mellom 70 og 80 prosent.²³⁶ I mer DNA-orienterte kilder, som for eksempel begge de store Tranmæl-biografiene, finnes ikke dette sitatet, men heller et ”Njet!” eller ”Dies ist unmöglich!” til Tranmæls forslag.²³⁷ Sistnevnte sitat er for øvrig å finne sammen med prosentandels-sitatet. Mer forvirrende blir dette av at den viktigste oppgaven A. G. Hansen hadde på turen, var i oversettingsøyemed, noe som burde gi han høyest autoritet på Zinovjevs tyske uttalelser.²³⁸ Selvfølgelig var Grepp også tyskkyndig, men fra ham har man ikke noe detaljert skildring av forløpet i Berlin. Det som er viktig å ha med seg her er synet på Moskvatesene innenfor to ulike historietradisjoner, som begge legger seg opp mot enten DNAs eller NKPs egne syn på tesestriden. Disse tradisjonelle synene er i stor grad blitt reproduisert av historikere opp mot vår egen tid, ikke nødvendigvis på grunn av politisk tilhørighet, men av tilknytning til aktører. Et eksempel er Knut Langfeldts forhold til Arvid G. Hansen og Furubotn. Langfeldt meldte

²³³ Olaussen, Eugene: ”Centralisme og Demokrati” i *KLK*, nr. 40, 09/10-1920: 2

²³⁴ Olaussen, Eugene: ”Centralisme og Demokrati” i *KLK*, nr. 40, 09/10-1920: 2

²³⁵ Lorenz, Einhart: *Norwegische Arbeiterbewegung und Kommunistische Internationale 1919-1930*, 1978, Oslo, Pax: 117: Denne baserer seg igjen på en artikkel i proletaren, 1926.

²³⁶ Langfeldt, Knut: ”[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965”, upublisert 1965: 21, 73, 106

²³⁷ Lie, Håkon: ”Et bål av vilje”, 1988, Oslo, Tiden:319; Olsen, Bjørn Gunnar: ”Tranmæl og hans menn”, 1991, Oslo, Aschehoug:148; Helle, Egil: ”Kyrre Grepp”, 1995, Oslo, Tiden: 197

²³⁸ Langfeldt, Knut: *Moskvatesene i norsk politikk*, 1972: 51

seg inn i NKU etter krigen, og ble anbefalt av Furubotn til partiskolen i Øst-Tyskland.²³⁹ Han var aldri partimedlem, men hadde likevel et forhold til NKP-politikere som kan ha farget hans vurdering av saksforholdene.

7.3 Tesenes ideologiske innhold og betydning

Ettersom det var mye forvirring rundt tesenes innhold, hva var det konkrete innholdet i dem? Hvilke ideologiske føringer lå bak dem? Sett med norske øyne, hvilke forutsetninger var det for å forstå disse ideologiske føringene?

Noen av tesene var generelle og av liten betydning for organisasjonsspørsmålet, mens andre var sentrale for å forstå hvordan DNA forholdt seg til dem. Spesielt tese nummer to, hvis innhold gikk ut på å utrenke partiet for reformistiske elementer, var viktig i den norske sammenhengen. Det var en skjør fred i partiet etter den nye retningens seier i 1918, og å holde partiet samlet var ikke noe som kunne gjøres uten kompromisser. Tese nummer to betød i praksis at den sosialdemokratiske opposisjonen måtte forlate partiet. Hvis partiet ikke godtok tesene ”vil[le] det øieblikkelig bli dannet et kommunistisk parti her i landet.”²⁴⁰ For Olaussen må denne tesen ha vært som manna fra himmelen. *Klassekampen*-redaktøren hadde for vane å angripe dem han mente var reformister innen partiet. Med tesenes inntog kunne han gjøre det med ”velsignelse” fra Den tredje internasjonale som hadde som mål å utøve autoritet over de nasjonale partiene.

Det var tese 12 som var den viktigst for partiets del når det kom til hvilken effekt det skulle ha på partiet, ideologisk så vel som praktisk. I tese 12 heter det at: ”De partier som tilhører den kommunistiske internationale, maa bygges op paa grundlag av den demokratiske centralismes princip.”²⁴¹ Teorien om demokratisk sentralisme er sentral for Lenins partiteori, slik han tilkjennega den i *Hva må gjøres*. Utarbeidet under de særegne russiske forhold, med sitt mildt sagt restriktive juridiske og politiske system, vektlegger den ikke de demokratiske aspektene ved partiet noe særlig. Altså, partiets eksekutiv skulle velges av dets medlemmer, men eksekutiven skulle ha så utvidede fullmakter at medlemmenes rett til å være nettopp *medlemmer* ikke kunne garanteres. Det blir klart når man vurderer et annet aspekt ved partiteorien som også fant sin plass blant tesene: de jevnlig utrenskningene. De går som en rød tråd gjennom tesene, eksplisitt i tese 13, men også implisitt dratt fram i tese 21, som

²³⁹ Rønning, Ole Martin: ”Stalins norske elever. Kominterns kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti. 1926-1949”, 2010: 335

²⁴⁰ Olaussen, Eugene: ”Diskussionen om Moskva” i *KLK* nr. 40, 09/10-1920:1

²⁴¹ Langfeldt, Knut: *Moskvatesene i norsk politikk*, 1961: 114

hevder at alle medlemmer som ikke godtar tesene skal utmeldes av partiet.²⁴² Denne siste tesen forutsetter de foregående teser og sparker dermed i alle retninger; reformister, Amsterdam-internasjonale, sosialdemokrater, og så videre. Det er med andre ord ikke et særlig inkluderende parti Lenin så for seg. Kun den harde kjernen av kommunister skulle kunne være en del av partiet, noe som var en fremmed tanke for mange av de europeiske sosialistpartiene i tiden, særlig det engelske og det norske.

Den ideologiske bakgrunnen for tesene var i utstrakt grad Lenins partiteori, selv om noen av dem var situasjonsbestemte. Den demokratiske sentralismen er uhyre interessant når man ser på utviklingen av det internasjonale sosialdemokratiet. Interessant av den grunn at den ikke gjør seg gjeldende internasjonalt før etter revolusjonen i Russland, og selv etter dette brukte den tid på å trenge gjennom. Sentralt for teorien er det konspiratoriske kommunistiske partis forrang ovenfor proletariatet som sådan. Lenin utviste en forakt for arbeiderklassen i det han hevdet at den strengeste sentralisme var dens naturligste organisasjonsform. Kapitalismens produksjonsformer hadde gjort at proletariatet fant en slik streng sentralisme naturlig. Videre, hevdet Lenin at deklasserte deler av borgerskapet (som i dette tilfellet gjelder for Lenin selv) sin rolle innenfor det kommunistiske parti, var å veilede og rettlede massene til å utføre revolusjonen. Massenenes spontane handlinger ville uten et slikt lederskap feile, enten taktisk, eller i form av ideologisk utvanning (opportunisme). Partiet skulle bestå av proletariatets beste elementer, såkalte partikadrer, som handlet etter ordre fra sentralkomiteén. Om disse kadrene ikke oppfylte sentralkomiteéns krav, hadde sistnevnte rett og plikt til å utrenske førstnevnte. Ordet demokratisk i demokratisk sentralisme henspiller ikke på demokrati i normal forstand, men den tilliten som oppstår mellom medlemmene i en slik ultra-sentralistisk organisasjon.

Det kan virke noe rart at det først er her Lenins partiteori blir utstrakt behandlet, men rent kronologisk sett er dette det mest gavnlige for en god forståelse av den demokratiske sentralismens betydning i norsk arbeiderbevegelse. I kildematerialet som foreligger for denne teksten tilsier det meste at det først var under Komintern-tiden at DNA måtte forholde seg til dette spørsmålet, og at det var gjennom tesene at det jevne partimedlem fikk kjennskap til Lenins partiteori. Selv om man hadde publisert artikler av ledende bolsjeviker som Lenin, Bukharin og Zinovjev i *Klassekampen* selv før den russiske revolusjonen var disse av en mer "samfunnsanalytisk" karakter. Lenins idéer om verdenskrigen ble blant annet publisert så tidlig som 1916, i artikkelserien *Socialisme og krig*.²⁴³ Som vist i foregående kapitler var den

²⁴² Langfeldt, Knut: *Moskvatesene i norsk politikk*, 1961: 114-7

²⁴³ Lenin, V.I. og Grigori Zinovjev: "Socialisme og krig" i *KLK* nr. 1, 08/01-1916 til og med nr. 9, 04/03-1916

russiske ideologiske innflytelsen i norsk arbeiderbevegelse generelt, og i forhold til NSU spesifikt, begrenset i den forstand at man ikke i noen grad benyttet seg av russisk taktikk i organisasjonsspørsmål.

Samtidig har det også blitt vist at Rosa Luxemburg ikke i noen utstrakt grad var oversatt og utgitt på norsk i samtiden. Hadde hun vært det i større grad hadde det også vært større sannsynlighet for at flere norske partimedlemmer, i alle fall de med ideologiske kapasiteter, hadde kjent til hennes kritikk av den demokratiske sentralismen, *Leninism or Marxism*, utgitt på både tysk og russisk i 1904.²⁴⁴ Det vil være nærliggende å gjengi noen av hovedpunktene i denne kritikken her, ikke bare fordi den er velskrevet, men også fordi den peker på indre spenninger mellom revolusjonære sosialister. Den viser også at Lenins partiteori ble diskutert utenfor Russland, selv om Luxemburg var et unikt tilfelle, på grunn av sin oppvekst innenfor det russiske imperiet og hennes rolle innefor det tyske sosialdemokratiet. Massenes spontanitet og masseaksjon er to sentrale begreper for å forstå bakgrunnen for Luxemburgs kritikk. Hun avviste ikke sentralisme i organisasjonsøyemed kontant som en komponent i det sosialdemokratiske partiet. Slik sentralisme avviste syndikalismen, men det var graden av den i den demokratiske sentralisme som var problemet.²⁴⁵ At sentralkomiteén avkrevde full lydighet fra alle underordnede partiorganisasjoner, samt partiets atskillelse fra det øvrige proletariat, gjorde partiet lite fleksibelt i klassekampen, ifølge Luxemburg.²⁴⁶ Oppsummert mente hun at: ”[T]he errors committed by a truly revolutionary movement are infinitely more fruitful than the infallibility of the cleverest Central Committee.”²⁴⁷

Denne kritikken var trolig ikke kjent innenfor *Klassekampen*-kretsen, som heller hadde lagt seg på linjen til Pannekoek og Gorter, noe som kan fungere som en delforklaring på deres engasjement for Komintern. Rosa Luxemburg hadde sterke innvendinger mot en ny internasjonale, mens Pannekoek og Gorter (særlig førstnevnte) var dypt engasjert i å organisere den tredje internasjonale.

7.4 Farvel, venstrekommunisme

²⁴⁴ Luxemburg, Rosa “Leninism or Marxism” i Wolfram, Bertram D. (red): *The Russian Revolution and Leninism or Marxism*, 1961: 81

²⁴⁵ Luxemburg, Rosa “Leninism or Marxism” i Wolfram, Bertram D. (red): *The Russian Revolution and Leninism or Marxism*, 1961: 85

²⁴⁶ Luxemburg, Rosa “Leninism or Marxism” i Wolfram, Bertram D. (red): *The Russian Revolution and Leninism or Marxism*, 1961: 87-8

²⁴⁷ Luxemburg, Rosa “Leninism or Marxism” i Wolfram, Bertram D. (red): *The Russian Revolution and Leninism or Marxism*, 1961: 108

Som nevnt i foregående kapittel, kom Lenins vurdering av venstrekommunismen samtidig med Kominterns 2. kongress, i pamfletten *Radikalismen. Kommunismens barnesykdom*. Med kaustisk kritikk av KAPD, Gorter, Pannekoek og italienske venstrekommunister, ble enhver idé om at en organisasjon skulle bygges opp og styres fra bunnen, avfeid:

*[E]rfaringene fra proletariatets seierrike diktatur i Russland har tydelig vist den som ikke er i stand til å tenke eller som ikke har anledning til å tenke over disse spørsmål, at absolutt sentralisme og den strengeste disiplin er et av hovedvilkårene for å seire over borgerskapet.*²⁴⁸

I organisasjonsmodellen som Lenin foreslo var det ikke plass til massenes spontanitet, som eksplisitt uttrykt av Luxemburg, og som antydnet av Pannekoek. *Radikalismen* fremhevet ikke bare sentrale trekk ved bolsjevikene som allmenngyldige, men rettferdigjorde dem ettersom det russiske sosialdemokratiet var preget av ”en slik ypperlig orientering i alle den revolusjonære bevegelses internasjonale former og teorier at intet annet land kunne oppvise maken.”²⁴⁹ Ingen kan beskyldes Lenin for å ha vært for beskjeden, i alle fall. Pannekoek og Gorter, som begge hadde tiltro til den russiske revolusjonen, kanskje mest på grunn av sovjetene, reagerte med vantro. I Gorters høflige, men noe sarkastiske tilsvar til Lenins rabulisme, *Open Letter to Comrade Lenin*, påpeker han den russiske revolusjonens erfaringer som inkompatible med den europeiske situasjonen.

Man kunne kanskje forventet at den norske ungdomsbevegelsen som så tidlig som 1908 og fremover hadde publisert et vell av Pannekoeks artikler og Gorters brosjyre, *Den historiske materialismen*, skulle ha et unikt og balansert syn på Lenins pamflett. Dette skjedde dog ikke. Selv om NSUs forlag fortsatte å selge Gorters brosjyre, ble verken Pannekoek eller Gorter nevnt i noen sentrale artikler i *Klassekampen* før 1922, da Olaussen forkastet Pannekoek og Gorter.²⁵⁰ I mellomtiden finnes det ikke spesifikke kilder som knytter NSU eller *Klassekampen* til noen av disse teoretikerne. Det kan se ut som Lenins *Radikalismen* ikke var godt kjent på venstrefløyen, eller at det krevde en ideologisk omstilling hos dem som tidligere hadde forsvart disse "barnesykdommene". Begge deler er like fullt mulige før man ser nærmere på disse spørsmålene. Dessuten utelukker det ene synet ikke nødvendigvis det andre.

²⁴⁸ Lenin, Vladimir Ilitsj, ”*Radikalismen*”. *Kommunismens barnesykdom*, 1969: 12

²⁴⁹ Lenin, Vladimir Ilitsj, ”*Radikalismen*”. *Kommunismens barnesykdom*, 1969: 12

²⁵⁰ Olaussen, Eugène ”Tese-teologi” i *KLK*, nr 35, 9/09-1922: 7

Et interessant faktum er det at Gorters brosjyre om historisk materialisme, oversatt av Olausson, kom til å stå på alle litteraturlister og ble fortsatt solgt fra NSUs/NKUs eget forlag fram til 1923. Hvordan var dette mulig? Gorter var en av de som gikk hardest ut mot Lenins *Radikalismen*, noe som var kjent i DNA-kretser gjennom det da Bull-redigerte *Det 20. aarhundre*.²⁵¹ Pannekoeks vantro kommentarer til *Radikalismen* fikk ikke norske lesere noen kjennskap til, men det er uansett Gorter sin kommentar som er den interessante, ettersom det var den som var mest kjent i samtiden. Det er ikke nødvendigvis noe konfliktforhold mellom Gorters og Lenins analyser. Ideen om at all historie er menneskelig historie passer like godt for venstrekommunister som det gjør for leninister.²⁵² Siden denne sentrale tanken fokuserer på handlingsaspektet og ikke selve komposisjonen av de som utfører handlingene. Det som derimot skiller dem er ideene om massenes spontanitet, som underkjennes av Lenin, så tidlig som i 1902.²⁵³ Samtidig kan det tenkes at man ikke vurderte én brosjyre av mange Komintern-tro brosjyrer som ideologisk kjettersk. Det er allikevel rart at den har blitt stående, med tanke på hvor Komintern-tilknyttet NSU ble utover de tidlige tjueårene, og til hvilken grad Komintern var mot venstrekommunismen. Man kan også spørre seg om komposisjonen av sentralstyret i NSU etter Olaussons avgang i 1921 var en årsak til at brosjyren ble stående. Det kan jo tenkes at de mindre Komintern-innstilte av sentralstyrets medlemmer, som for eksempel Håkon Meyer, aktivt forsøkte å undergrave den bolsjevikiske ideologien. Ellers er det tegn på at det ikke var et kontant brudd med de nederlandske idéene fra midten av 1920. *Radikalismen* ble først oversatt til norsk etter DNAs endelige brudd med Komintern, og det later ikke til at den radikale fløyen i NSU, der arbeiderrådsbevegelsen hadde gjort seg gjeldende, hadde særlig kjennskap til Lenins pamflett.

1921 var året da en av de største faglige kampene skulle utkjempe i Norge. Storstreiken av 1921 hadde sitt opphav i sjømannsstreiken. Sjøfolkene førte i utgangspunktet en defensiv kamp mot arbeidsgivernes varslede lønnsnedslag. Lignende lønnsnedslag var forventet i flere industrier, så LO utlyste storstreik fra 26. mai. Det var hovedsakelig industrien som ble tatt ut i streik, mens en del offentlige ansatte ikke ble mobilisert, noe LO fikk kritikk for av de revolusjonære segmentene av arbeiderbevegelsen. At kampen ble gjort mer offensiv må ses i lys av det foregående årets mislykkede jernbanestreik. Samtidig benyttet ikke fagbevegelsen seg av alle mulige midler, og streiken var heller ikke utpreget revolusjonær, bortsett fra i et

²⁵¹ Bull (d.e.), Edvard: "Omkring Moskvatesene. Gorters brev til Lenin" i *Det 20. aarhundre* 1920:250

²⁵² Gorter, Herman: *Den historiske materialisme*, 1918; Smart, D.A(red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978: 12

²⁵³ Lenin V.I.: *Hva må gjøres? Brennende spørsmål i vår bevegelse*, 1970: 45-7

tilfelle. I Hammerfest tok streikeledelsen, med den tidligere omtalte Sigurd Simensen i spissen, over deler av byens stell og styre.²⁵⁴ Resultatet av streiken kan ikke sies å ha vært godt for arbeiderbevegelsens sin del. Man klarte ikke å forhindre lønnsnedslag over en bred linje, og fagbevegelsen fikk ikke styrket sin posisjon *vis-à-vis* arbeidsgiverne og deres organisasjoner. Den radikale fløyen i NSU, kretsen rund *Klassekampen*, argumenterte for revolusjonære streikemetoder i en periode der polariseringen av samfunnet, spesielt mellom ulike ideologier og deres sosioøkonomiske baser, var på et brennhett nivå. De kom også i tiltagende grad på kant med sitt eget parti og medlemmer innenfor ungdomsbevegelsen. Streiken begynte på vårparten av 1921. Gitt den økonomiske situasjonen etter krigen var kampen forventet å bli hard, noe den også ble. En borgelig reaksjon mot venstresidens radikalisme hadde manifestert seg som den halvmilitante streikebryterorganisasjonen *Samfundshjelpen*. Dens formål var å sette inn 'kjekk norsk ungdom' til å utføre de streikendes arbeide, og dermed undergrave streiken. Det kom til regulære gateslag mellom politi og streikende.

I vurderingen av streiken både underveis og etter dens avslutning angrep Olaussen, som da var på vei ut av *Klassekampen*, fagbevegelsen på ny. Streiken var ifølge ham, en "socialdemokratisk streik" og ikke verdig et kommunistisk parti.²⁵⁵ Det var den faglige ledelsens defensive holdning, og mangel på politisk innhold i den, initiert fra partiets side. Noe før kommenterte Martin Tranmæl i *Social-Demokraten* at "[s]treikens indhold bestemmes av de kjæpende arbeidere selv."²⁵⁶ Det er vanskelig å ikke lese denne lederen som en kommentar til streikeledelsen passivitet, men også som en motvekt til Olaussens angrep på streikeledelsen i *Klassekampen* noen uker tidligere, da streiken ble varslet.

I etterkamp av streiken, trykket *Klassekampen* en leder av Olaussen der han argumenterte for fabrikkbesettelser. Dette var en taktikk som var kjent fra sydeuropeisk sosialisme, særlig det italienske kommunistpartiet. Disse besettelsene skulle være et "normalt kampmiddel i de kommende kampe."²⁵⁷ Uken senere utdypet han på hvilket grunnlag man skulle besette fabrikkene:

Vi maa forutse en periode av skjærpet klassekamp, framkaldt og nødvendiggjort av den voksende krise og alle den følgesvende: arbeidsledighet, lønnsnedslag, prisstigning,

²⁵⁴ Maurseth, Per: "Gjennom kriser til makt. 1920-1935" i *Arbeiderbevegelsens historie*, 1987: 210-1

²⁵⁵ Olaussen, Eugene "En socialdemokratisk streik" i *KLK*, nr 20, 21/05-1921: 1

²⁵⁶ Tranmæl, Martin: "Storstreiken" i *SD*, nr 119, 26/05-1921: 4

²⁵⁷ Olaussen, Eugene "Partipressen og storstreiken" i *KLK*, nr. 28, 23/07-1921: 1

*politisk reaktion. I denne periode maa ogsaa den faglige kamp gjennemgaa en skjærping og flyte sammen med arbeiderklassens politiske kamp.*²⁵⁸

Olaussen var altså tilbake til kriseteorien, men mente fortsatt at det var arbeiderklassen som skulle ha ansvaret for revolusjonær handling. I det hele tatt var det en spenning mellom nederlandske og bolsjevikiske innflytelser i forbindelse med dekningen av og teoretiseringen rundt streiken, som til syvende og sist endte med en aksept av Kominterns politikk. Olaussen ga ordet til sin nære venn Hans Heggum som hevdet: "[a]rbeidernes kamp er en skapende og omskapende kamp. Idet den omskaper baade arbeiderne og deres organisationer skaper den betingelsene for kampens seier."²⁵⁹ Slik Gerber tolker Pannekoeks ideologi, ligger Heggum nærmest helt opp til Pannekoeks vektlegging av masseaksjonenes mål i å "educate, collectivize, and strengthen the proletariat for the coming struggle for power while simultaneously weakening the foundations of the capitalist state".²⁶⁰ Bare to uker senere, i artikkelen *Storkampen*, ble forutsetningen for det proletariske diktatur "et virkelig kommunistisk partis sentrale ledelse" mens arbeiderklassens modning ble overgitt partiets aktivistiske ansvar.²⁶¹ Fra sin forrige artikkel er det et stort skritt på veien mot en aksept av den demokratiske sentralisme som forutsetning for proletariatets diktatur. Olaussen hadde slått inn på samme spor uken i forveien, da han i en av sine artikler avviste masseaksjonens spontanitet: "Partiet maa selv utsende kampparoler og støtte disse paa den revolutionært aktive magt vi besitter i fagforeningerne."²⁶² Denne makten skulle sentralistisk underordnes partiet. Men det er tydelig at Olaussen vinglet på denne tiden. I samme nummer av avisen som Heggum påkalte kommunistiske partis sentrale ledelse, hadde Olaussen et innlegg om fabrikkbesettelser der han mente at måtte være opp til "de revolutionære arbeidere [...] at gi kampen et revolutionært præg."²⁶³ Her nevnes ikke disse revolutionære arbeideres forhold til partiet. Olaussen tok til orde for masseaksjonens forberedende karakter igjen, i slutten av juli. Denne gangen var fokuset rettet mot arbeiderne og ikke partiet, og klassekampens forberedende natur sto sentralt.²⁶⁴ Så spenningen mellom to uforenlige ideologier, den nederlandsk-tyske venstresosialismen og bolsjevismen, lå på overflaten uten at det er klare tegn på at aktørene, i dette tilfellet Olaussen og Heggum, var tilsynelatende klare over denne

²⁵⁸ Olaussen, Eugene "Fabrikkbesættelser" i *KLK*, nr. 29, 30/07-1921: 6

²⁵⁹ Heggum, Hans: "Kampen som seirens forutsætnig" i *KLK*, nr. 20, 21/05-1921: 4

²⁶⁰ Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989: 96

²⁶¹ Heggum, Hans: "Storkampen": i *KLK*, nr. 22, 04/06-1921: 2

²⁶² Olaussen, Eugène: "Den tredje kongres" i *KLK*, nr. 21, 28/05-1921: 1

²⁶³ Olaussen, Eugène: "Naar kampen kommer" i *KLK*, nr. 22, 04/06-1921: 4

²⁶⁴ Olaussen, Eugene "Gjennom nederlag til seier." i *KLK*, nr. 29, 30/07-1921: 1

spenningen selv. Man kan altså tidfeste Olaussen og Heggums overgang til leninismen relativt presist til slutten av mai måned, 1921. Som man har sett tidligere argumenterte Olaussen med masseaksjonen også i skoleringsspørsmålet fram til 1921. Man må vurdere om det var bare utenlandsk påvirkning som drev Olaussen og Heggum mot leninismen. Masseaksjonslinjen til NSU, som også partiet til en viss grad tok opp i seg, møtte veggen i forhold til hvem som praktisk sett skulle utføre politikken. Om det ikke var direkte motstand blant arbeiderne, organiserte så vel som uorganiserte, ble linjen møtt med en viss grad av likegyldighet.

Haakon Meyer, som innenfor NSU var en av de som tidligst skulle stille seg skeptisk til Komintern og som også hadde et anstrengt forhold til Olaussen, påpekte det paradoksale ved Olaussens anerkjennelse av de vedtak som ble fattet på Kominterns andre kongress, og hans mer venstrekommunistiske avvik. Noe særegent karakteriserte Meyer Olaussen og Heggums ønske om fabrikkbesettelser som potensielle ”individuelle anarkistiske aksjon[er]” eller ”bakunistiske framstøtsaksjon[er]”, men begge anså han for å være potensielle barnesykdommer i leninistisk forstand, i alle fall med tanke på partidisiplin og hierarki og Olaussens plass innenfor dette.²⁶⁵ Om ikke de rent anarkistiske karakteristikkene holder vann, har Meyer rett i at fabrikkbesettelser med opphav i arbeiderklassen (og ikke partiet) var i strid med Kominterns taktikk, og falt også under hva Lenin hadde kalt barnesykdommer. Det er også verdt å merke seg at i denne taktikkens hjemland, Italia, hadde kommunistpartiet en tydelig venstresjattering i denne perioden. Man kan spørre seg om Olaussen i det hele tatt hadde lest *Radikalismen* på dette tidspunktet. At han kjente til pamfletten, og deler av innholdet, er rimelig å anta på bakgrunn av hvordan han omtaler dem i sitt tilsvaret til Meyer.²⁶⁶ Det er mulig han hadde lest den, men det ser ut til at debatten med Meyer skulle lede til en fornyet interesse for *Radikalismen* for Olaussens del. I selvstendige artikler derimot, finnes det ikke tydelige tegn på at han hadde lest den grundig før senhøsten 1921, da i forbindelse med den parlamentariske politikken partiet skulle føre (se nedendfor). Man kan på bakgrunn av disse artiklene fastslå omtrent når Pannekoeks og Gorters innflytelse på kretsen rundt *Klassekampen* forsvant ut av bildet og når den demokratiske sentralismen ble til ledende prinsipp for denne fløyen. Det var altså et sted mellom våren og høsten 1921 at dette endelige skillet inntraff. Den inntraff også med Kominterns tredje verdenskongress, og dets vedtak om det parlamentariske arbeidet (en utdypning av den andre verdenskongressens vedtak), og det endelige bruddet med de venstrekommunistiske partiene. Verdt å nevne er at Olaussen også

²⁶⁵ Meyer, Haakon: ”Fabrikkbesettelse” i *KLK*, nr. 34, 03/09-1921: 3

²⁶⁶ Olaussen, Eugene ”Kritiken av Kritiken” i *KLK*, nr 35, 10/09-1921: 5

deltok på kongressen, noe som sikkert må ha hatt en dragnings effekt i leninistisk retning. Et annet skjæringspunkt som inntreffer samtidig var Olaussens fratreden som redaktør i *Klassekampen* og overgang til stortingspolitiker. Dette vil bli gjort rede for i følgende underkapitler.

Olaussens venstre kommunistiske avvik sto i motsetning til det Zachariassen uttrykte i juni, mens streiken fortsatt pågikk, der han i sin vurdering av streikens feil og mangler så at ” arbeidet forat [sic!] skape det virkelige, bevidste og handledyktige kommunistiske parti som maa være arbeiderklassens fører i den tid som kommer” var første ledd mot en revolusjonær bevegelse.²⁶⁷ Dette var tydelig mer i tråd med Kominterns teser enn Olaussens og Heggums fabling om fabrikkbesettelser. I etterkant av streiken høstet Olaussen kritikk for sitt angrep på fagbevegelsen, også innenfor NSU. Det interessante var at det var ikke var angrepet i seg selv, men tidspunktet for kritikken og språkbruken til Olaussen. Zachariassen uttrykte dette under en debatt i Ungdomsforbundets distriktformannsmøte under en post på programmet om forbundets forhold til partiet: ”Man har beklaget de sterke uttryk som er benyttet, men centralstyret har staat på Olaussens side.”²⁶⁸

Det var først høsten 1922 at Olaussen tok offentlig og direkte avstand fra ”Pannekock [sic!] og Guther[sic!]” i en polemikk mot Edvard Bull som Hans Heggum hadde startet i *Typografiske meddelelser*.²⁶⁹ Denne debatten kom i kjølvannet av Komintern-debatten i 1922. Bull ble anklaget av Olaussen for å stå i ledtog med venstre kommunistene, en slutning han kunne trekke på bakgrunn av ovennevnte artikkel av Gorter i *Det 20. aarhundrede*. Det forbausende er ikke at Olaussen anklaget Bull for noe han selv hadde gjort i årevis, men det er forbausende at ingen tok han på det. Med tanke på alle artiklene han hadde publisert av disse to i *Klassekampen* skulle det være nærliggende å tro at en oppvakt leser ville ha påpekt dette i et leserinnlegg. Noe slikt innlegg kan man ikke finne i noen av de etterfølgende numrene av forbundsorganet. I sitt tilsvaer, omtalte Bull Olaussens påkalling av Pannekoek og Gorter som ville fantasier.²⁷⁰ Avvisningen av de to nederlenderne kan muligens ha sittet langt inne for *Klassekampen*-redaktøren. Selv om det var noe sent, leste han antageligvis *Radikalismen* i etterkant av debatten med Meyer om fabrikkrådene, sensommeren 1921. Om det var debatten med Meyer eller om det var som en forberedelse til stortingspolitikken er vanskelig å si, men Olaussens første, både implisitte og eksplisitte, referanse til *Radikalismen* kom i form av et

²⁶⁷ Zachariassen, Aksel: ”Storstreikens lærdomme.” i *KLK* nr. 23, 18/06-1921: 1

²⁶⁸ ”Distriktformændenes konference” i *KLK*, nr. 40, 15/10-1921: 5

²⁶⁹ Olaussen, Eugene ”Tese-teologi” i *KLK*, nr 35, 9/09-1922: 7

²⁷⁰ Bull (d.e.), Edvard: ”Tese-teologi” i *KLK*, nr 37, 16/9-1922: 3

forsvar for DNAs krisepolitikk hvor han mot all presedens forsvarer dens kommunistiske parlamentarismen mot de rene revolusjonære linjen ved å sitere Lenins pamflett.²⁷¹ Fra dette tidspunkt kan man si at Olaussens ideologi hadde gjennomgått en betydelig transformasjon.

Men å stadfeste datoen forklarer ikke hvorfor både Heggum og Olaussen relativt brått inntok et nytt standpunkt. Her er det mange mulige fortolkninger som går utover det revolusjonære Russlands og Lenins prestisje. Selvfølgelig var disse sentrale faktorer, men man må også se på de lokale faktorene som kan ha påvirket. Forholdet til fagbevegelsen i årene etter 1918 er viktig å vektlegge. For Olaussen og Heggum, som begge var aktive i arbeiderrådsbevegelsen, må sviket av denne gjort at de etter hvert kan ha oppfattet fagbevegelsen i negativt lys. At fagbevegelsen ikke ble revolusjonær, på tross av Tranmæl og den nye retningens gjennombrudd, kan ha medvirket i denne retningen. For Olaussen og Heggum fungerte den leninistiske ideologien fungerte i så måte som en brekkstang mot fagbevegelsens uvilje mot å tenke nytt. Det er dog andre momenter i utviklingen mot en leninistisk ideologi. Verdt å peke på er utviklingen i RKP, spesielt dens tiende partikongress i 1921, som også sammenfalt med Den røde armés siste framstøt mot opprøret på marinefestningen Kronstadt. Den viktigste beslutningen som ble fattet på partimøtet var forbudet mot fraksjonisme innad i partiet. Dette markerte på mange måter det siste gjennombruddet for leninismen i bolsjevikpartiet, ettersom vedtaket på mange måter var en fullbyrdelsen av Lenins partiteori. Dette vedtaket skulle i teorien være midlertidig, for å skape ro under en indre konsolideringsfase etter bolsjevikenes militære seier i borgerkrigen. Komintern omstilte seg til dels også etter russiske partiet i forbindelse med dette, og spørsmål om absolutt disiplin til partiets ledelse blir stadig mer framtrøende også i de norske kildene etter 1921. Under tesestridene i 1922 ble spørsmålet om absolutt disiplin definitivt tolket i en slik retning fra begge de stridende partene, så det er tydelig at RKPs og Kominterns taktikkuttalelser må ha vært godt kjent på dette tidspunktet. Det var også en annen årsak til at venstrestrømningene ble skjøvet i bakgrunnen. Mangelen på suksess i den tyske revolusjonen kontra den seierrike russiske revolusjonen ble et tema i 1921. Året markerte et vannskille i kommunistisk historie, ettersom den uforberedte revolusjonære oppstanden i Tyskland ble slått ned i mars. Et av de større problemene for en slik oppstands suksess i Tyskland var de konkurrerende revolusjonære partier, KPD, KAPD og til del USPD. Olaussen var i Tyskland samtidig med marsaksjonen, og det han rapporterte tilbake var ikke positivt, noe som hadde å

²⁷¹ Olaussen, Eugene: "Kriseprogrammet" i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 315

gjøre med hvordan hans reisefølge forklarte ham situasjonen.²⁷² Komintern innså at slik situasjonen forelå i Tyskland per 1921, hadde ikke lenger proletariatet og dets avantgarde initiativet, derfor måtte man utvikle en taktikk som skulle samle arbeiderklassen om det kommunistiske parti. Den tredje verdenskongressens parole var: ”Til massene!”²⁷³ Men dette betød ikke at masseaksjonen kom i forgrunnen, men heller at de kommunistiske partier skulle samle arbeiderklassen og klasser med proletariske elementer. Samtidig som Kominterns tredje verdenskongress ble forberedt, var det en annen som gjorde det samme. Olausson reiste for første gang til Russland i 1921, og hans artikler i perioden før Russlands-reisen vitner om at han inngående studerte Kominterns vedtak i forkant av kongressen. Det er i denne sammenhengen man må forstå Olaussons overgang fra masseaksjonen: Skuffelsen over revolusjonen som ikke kom i Tyskland, masseaksjonens "hjemland", koblet opp mot et nytt sett ideologiske verktøy for å organisere revolusjonen.

At Arvid G. Hansen ikke er nevnt i denne utviklingen kan nok virke påfallende, men har sine årsaker. Hansen var, som man har sett tidligere (i kapittel 3) den mest Russlands-orienterte i NSU/NKU. Hans vei mot en mer leninistisk ideologi var en annen enn Olaussons og Heggums, ettersom hans internasjonale kontaktnett bestod av prominente bolsjeviker som Bukharin og Kollontai. Likevel er det vanskelig å fastslå når hans egen idéverden slo over i leninistisk retning. Som man har sett tidligere (i kapittel 4), var Hansen også en eksponent for masseaksjonsidéene. I sin egen skriftlige produksjon forsvaret han det revolusjonære Russland, men er ellers forsiktig med å gjøre rede for sitt eget standpunkt. I forhold til Olaussons kompromissløse, antagoniserende linje, kan det se ut til at Hansen var mer opptatt av å være ukontroversiell i sitt politiske virke. Altså, selv om han var svært radikal og hellet mot bolsjevismen fra tidlig av, kanskje så tidlig som 1918, var han likevel velintegrert i den politiske kulturen som fantes i DNA. Som man har sett tidligere (i kapittel 5) dreide Hansen mot et mer bolsjevikisk syn på militærspørsmålet i forbindelse med sitt Russlands-besøk i 1918. Det finnes også andre spredte eksempler på at han var sterkt påvirket av de idéene som eksisterte innenfor det russiske partiet. Likevel, må man igjen se forskjellene mellom bolsjevikpartiet før 1920 og etter 1920, da Lenins partiteori fikk mer betydning. Det var først i forbindelse med tesene, ikke helt ulikt Olausson og Heggum, at Hansen skulle ta til orde for den strenge demokratiske sentralisme. Det var først fra dette tidspunktet man utvetydig kan

²⁷² Olausson, Eugène: ”En reise til Eberts land. Smaa erindringer fra Tyskland. II” i *KLK*, nr. 19, 14/05-1921:5

²⁷³ Agnew, Jeremy & McDermott, Kevin: *The Comintern. A History of International Communism from Lenin to Stalin*, 1996, London, MacMillan: 29

hevde at Hansen tilhørte noen spesifikk blokk innad i partiet. Åsmund Egge peker på kilder som mener at Hansen var sentrist i forkant av partistriden i 1922.²⁷⁴ Det kan nok stemme overens med hans praktiske politiske virke, men det bør ha blitt vist her at Hansen var mer radikal enn hovedstrømmen i partiet.

Det er samtidig viktig å se at det ikke var de mest åpenbare motsetninger mellom de nederlandske venstresosialistene og bolsjevikene før revolusjonen og frem mot 1920. Det var da Lenins partiteori gjorde seg gjeldende som statsbærende ideologi, etter underkastelsen av sovjetene i 1917, at en gryende utvikling mot en ideologisk splittelse kom til syne. Pannekoek og Gorter støttet aktivt opp om bolsjevikerevolusjonen i den tro at det var sovjetmakten som var målet. Pannekoek sto også som medansvarlig for Kominterns vesteuropeiske byrå i Amsterdam helt frem til 1920.²⁷⁵ Opptaksbetingelsene var nok vel så provoserende som *Radikalismen* for de to nederlenderne. At de russiske erfaringene skulle være allmenngyldige for hele den internasjonale kommunistiske bevegelse var absurd for både Pannekoek og Gorter. De pekte på industrien og proletariatets stilling i Vest-Europa, og konkluderte med at deres egen taktikk, basert på masseaksjonens forberedende karakter, var den mest gavnlige i forhold til situasjonen.

De ikke altfor åpenbare motsetningene mellom de nederlandske venstresosialistene og bolsjevikene før Kominterns 2. verdenskongress, koblet opp mot det faktum at bruddet etter nevnte kongress fikk begrenset publisitet i Norge, betød i praksis at kretsen rundt *Klassekampen* fortsatte i det sporet de gradvis hadde begynt på siden den russiske revolusjonen: Bolsjevisering av bevegelsen. Likevel kan man spore alternativer til leninistisk ideologi, selv etter at de 21 opptaksbetingelsene til Komintern var vedtatt.

7.5 Teseteologene

Året 1921 skulle bli slutten på en era i NKUs historie. Eugene Olaussen gikk av frivillig som redaktør i *Klassekampen*. Etter at sju landsmøter hadde forsøkt å kaste han som redaktør, ga han endelig opp. Sannsynligvis hadde det ingenting med NKU-medlemmenes ønsker å gjøre, for alt man vet kunne han sikkert ha vunnet nok en runde om redaktørstillingen. Det var derimot Komintern-vedtaket om ungdomsorganisasjoners forhold til partier, vedtatt på den tredje verdenskongressen, sommeren 1921, som var viktig. Der var et av vedtakene at ungdomsorganisasjonene skulle være nettopp dette, reelle ungdomsorganisasjoner, og derfor

²⁷⁴ Egge, Åsmund: *Komintern og krisen i Det norske arbeiderparti*, 1995, Oslo, Universitetsforlaget: 26-7

²⁷⁵ Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989: 132-3

måtte sjalte ut sine eldre medlemmer. Ifølge Zachariassen, som var leder av NKU, var problemet med underordning i forhold til partiet ”ungdomsforbundet selv” og for ham var vedtaket nødvendig.²⁷⁶ Olaussen stilte seg enig i vedtaket, men mente at ”[m]an burde imidlertid skape en viss overgangstid for at ikke skade det apparat som nu var.”²⁷⁷ Det er mulig han fryktet at underordningen skulle føre til et mindre radikalt og mer tannløst ungdomsforbund, som ikke turte ta stilling til partiets feilsteg. Olaussen var på mange måter den som hadde formet NKU sitt forhold til partiet alt fra 1909 av, og hadde det sikkert vanskelig med å forlate forbundet. Zachariassen forsøkte å berolige Olaussen, da han stilte seg enig ”i at ungdomsforbundet alltid maa[tte] være der, hvor den radikale ungdom kjæmpe[t].”²⁷⁸

Som et kompromiss fikk Olaussen en sikker listeplass i Stortingsvalget for DNAs Buskerudliste, og Olav T. Vegheim tok over redaktørstolen i *Klassekampen*. Uten Olaussens innflytelse i NSU ble organisasjonen på sentralt nivå stadig mer "tranmæltisk". Man kan lure på om Kominterns krav om konformitet fra alle tilsluttede partier og organisasjoner var så lurt i den norske sammenhengen, ettersom de i praksis utrensket NSU for alle de mest Kominternvennlige elementene. På sikt svekket de sin egen base i forhold til partiet. Samtidig var det forbausende at Olaussen selv var med på å ta til takke med en stilling som stortingsrepresentant. Det som kjennetegnet hans virke fram til 1921 var hans evige kritikk (dog ikke avvisning) av det parlamentariske system. Som sett tidligere var han en forkjemper for arbeiderråd og revolusjonær masseaksjon. Fra *Klassekampens* spalter fram til 1921, virker det som Olaussen trivdes best i slike situasjoner. Så hvordan kan man forklare hans overgang til parlamentarismen? De logiske forklaringene er at han, for det første, lot seg oppsluke av de kriterier som de 21 opptakstesene til Komintern krevde, og mente at han best kunne tjene deres gjennomføring som stortingsrepresentant. For det andre er det mulig at han ønsket å gå videre i sin politiske karriere. Men hvorfor forsøkte han ikke å få en plass i partiets sentralstyre, eller å få en redaktørstilling innenfor en partiavis i en av de større byene? Sannsynligvis visste han at slike stillinger var en umulighet for ham på grunn av hans rykte som kompromissløs.

Olaussens og Scheflos rolle i stortingspolitikken må ses i lys av Kominterns 3. verdenskongress og dens parole: ”Til massene!” I tråd med opptaksbetingelsene ble

²⁷⁶ ”Distriktformændenes konference” i *KLK*, nr. 40, 15/10-1921: 5

²⁷⁷ ”Distriktformændenes konference” i *KLK*, nr. 40, 15/10-1921: 5

²⁷⁸ ”Distriktformændenes konference” i *KLK*, nr. 40, 15/10-1921: 5

stortingsgruppen ledet av de mest disiplinerte kommunistene.²⁷⁹ For DNA sin del var dette Olaussen og Scheflo. Disse hadde ansvaret med å utforme partiets revolusjonære, parlamentariske politikk. Kominterns parlamentariske teser fra den 3. kongressen og enhetsfrontparolen sent i 1921, gikk ut på at det kommunistiske parti skulle samle til seg de proletariske elementene for sin politikk. Dette betød ikke at man skulle omvende potensielle kommunister for partiet, men partiet skulle føre en politikk som skulle reflektere hele proletariatets kamp, synliggjøre det borgelige systems vanstyre og på den måten sikre seg sympatier i de bredeste lag av befolkningen. Denne kampen skulle føres på tvers av partigrensene, men for Komintern var det viktig at et slikt samarbeid ikke gikk på akkord med opptakstesene som krevde brudd med reformistene. I praksis betød dette at en ikke skulle forsøke noen samling med de høyresosialistiske partiene. Dette skulle vise seg å være en side ved det som skulle bli konflikten i DNA, og som til sist skulle lede til den endelige avskallingen av NKP i 1923.

Hvordan den 3. kongressens vedtak ble mottatt i Norge strides det ennå om, men det åpenbart at de mest entusiastiske var de med tilknytning til NSU/NKU var Olaussen, Hansen og Heggum, og ellers, Scheflo, Stang og Friis blant dem utenfor ungdomsforbundet. En lengre debatt om hvordan tesene fra den tredje kongressen ble mottatt i partiet pågikk mellom Åsmund Egge og Jorunn Bjørgum i 2002-2004. Uenigheten mellom de to lå hovedsakelig på Martin Tranmæls syn på denne kongressens vedtak. Bjørgum hevder at Tranmæl ”nærmest jublet [...] over vedtakene på 3. kongress og uttrykte seg i den anledning rent entusiastisk i forhold til partiets Kominternmedlemskap”.²⁸⁰ Egge svarer at det er ”ingen grunn til å tro at Tranmæl var begeistret for” vedtakene som gikk på organisasjonsspørsmål fra kongressen.²⁸¹ Bjørgum har heller ikke kildebelegg for Tranmæls reaksjon slik hun framstiller den, ettersom kilden hun oppgir, Maurseths *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag*, ikke oppgir noen opplysninger om verken jubel eller entusiasme, men heller en utadvendt aksept av tesene, og tilfredshet med disiplinkravene, som Tranmæl kunne rette mot Olaussen og hans krasse penn under storstreiken.²⁸²

Olaussen ble valgt inn på Stortinget i 1921, og satt i perioden 1922 til 1924, og i denne perioden av hans politiske virke, som for øvrig markant skilte seg fra hans tidligere politiske karriere, skulle han og Olav Scheflo stå ansvarlig for implementeringen av Kominterns vedtak

²⁷⁹ Langfeldt, Knut: *Moskvatesene i norsk politikk*, 1972: 111

²⁸⁰ Bjørgum, Jorunn: ”Hvorfor ble arbeiderpartiet splittet i 1923. En kommentar til Åsmund Egge” (ss279-306) i *Historisk tidsskrift*, 2004:290

²⁸¹ Egge, Åsmund: ”Tilsvaret til Jorunn Bjørgum og Finn Olstad” (315-326) i *Historisk tidsskrift*, 2004:324

²⁸² Maurseth, Per: *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag*, 1972:60-2

i norsk politikk. Dette skulle de få kritikk for både av Komintern og av sine egne partifeller. Enhetsfronten (som ikke må forveksles med den noe senere Folkefronten) var Kominterns noe defensive linje som gikk ut på å samle alle proletarer og proletariske elementer rundt det kommunistiske parti, selv om det kanskje betød taktiske samarbeid med ikke-kommunistiske partier. Olaussen og Scheflo hadde begge vært i Moskva under den tredje verdenskongressen, og for førstnevnte sin del hadde det satt tydelig preg allerede før kongressen hadde samlet seg (se ovenfor). Den norske implementeringen av denne linjen kan nok best oppsummeres med Olav Scheflos innenfor partikretser smakløse, linje om DNA som partiet Venstres ektefødte barn:

*Jeg har netop i disse dage skaffet mig den glede at læse "Morgenbladet" for aarene 1883-1884, og hvis vi ombytter navnene Sverdrup, Steen o.s.v. med navnene Tranmæl, Eugène Olaussen o.s.v. og ombytter ordet radikalisme med bolschevisme, saa var det akkurat samme viden den gang som den vi hører i dag.*²⁸³

Det som kanskje var mest smakløst for mange av dem som befant seg i sentrum av partiet, rent ideologisk, var at Scheflo flørtet med Venstre, og ikke med NSA, som hadde skilt lag med partiet noe tidligere på året. Originalitetet fra trontaledebatten i 1922 var i seg selv en direkte fornærmelse mot NSA: "De er ikke venstres ektefødte barn, men det er vi". Forholdet mellom DNA og NSA var ikke akkurat på sitt beste, og Olaussens angrep på dem gjennom sine artikler, og hans fornøyelse over Komintern-vedtaket om å utrenske reformistiske elementer i partiet, skulle nok bidra til dette.

Men det var ikke det eneste Olaussen og Scheflo skulle få kritikk for. Krisepolitikken, det at DNA kunne mobilisere proletariske krefter innenfor partiet Venstre (og også øvrige lag av befolkningen) for kommunismen, skulle også bli heftig kritisert, både av partimedlemmer og av Komintern. Dette må ses i lys av forrige avsnitt, selv om parolen spesifikt omhandlet enhetsfronten, ikke skulle komme før i desember 1921. Det var likevel en kontinuitet i teoriene da det kom til taktikken, og enhetsfronten var på mange måter en videre utdypning av de idéene Komintern hadde fastslått i på den 3. verdenskongressen. Krisepolitikken var en av de sakene partiet gikk til valg på i 1921, og det var Olaussens og Scheflo sin oppgave å utforme det kommunistiske, parlamentariske arbeidet. Allerede før Olaussen kom inn på

²⁸³ *Norsk politikk i kommunistisk belysning. Trontaledebatten 6-10 mars 1921, 1922*, Oslo, Det norske arbeiderpartis forlag: 5

Stortinget var debatten om kriseprogrammet i gang i partipressen. Fra venstresiden kom det anklager om at krisepolitikken var opportunistisk. I så måte var det ikke bare stortingsgruppen de angrep, men også Kominterns taktikk i dette spørsmålet. Som man tidligere har sett var *Radikalismen* Lenins måte å distansere verdenspartiet fra de rent antiparlamentariske grupperingene, som blant annet KAPD i Tyskland. Men nettopp i en slik kritikk, framsatte han også hva et kommunistisk partis oppgaver burde være. Et partis parlamentariske politikk hadde som oppgave å samle de brede masser av arbeidere og bønder som sympatiserende til partiet. Ved å utforme en politikk som skulle svare til arbeiderklassens dag-til-dag behov, ville man oppnå dette. Det var dette Gorter syntes var opportunistisk ved Kominterns taktikk, ettersom det ikke ville forberede massene på revolusjonen, men bare samle dem rundt partiet. Nok en gang ser man motsetningene mellom nederlendernes masseaksjon og bolsjevikenes partifokus.

Lignende reaksjoner kom også i Norge, i hvertfall om man skal bedømme argumentasjonen Olaussen og Heggum brukte for å forklare krisepolitikken. I et høstnummer av *Det 20. aarhundrede* gjorde Olaussen rede for hva han mente måtte være et sentralt ledd i krisepolitikken. Kunne man ikke ta kontroll over industri og næringsliv, kunne man på parlamentarisk vis arbeide for å lette på krisen. For Olaussen ble et av de sentrale elementene for å løse dette, nydyrkningen av jordbruksjord som lå brakk på Sørlandet:

*Opdyrkningen av disse landsdeler, anlægget av Sørlandsbanen, bygninger av veier, vaanings- og uthuser m.m. vil kunne skaffe arbeide og varig underhold for mange tusener av de familier, som nu er truet med sult og død og hvis arbeidskraft gaar tapt for landet.*²⁸⁴

Olaussen var kanskje i overkant melodramatisk med tanke på hvordan han malte krisen. Jordbruksprogrammet som Olaussen foreslo kan karakteriseres som en politisk og økonomisk umodne fantasi, i alle fall innenfor de parlamentariske rammene som Norge hadde i 1922. Som en introduksjon til krisepolitikken må hans artikkel ha vært dårlig egnet, spesielt siden det var mange som lett kunne komme med motargumenter mot det svært enkle forslaget. Haavard Langseth var høflig mot Olaussen ettersom han fant både ”fantasi og dristighet over Olaussens plan.”²⁸⁵ ”Men som en ”generalnævner for kommunistisk krisepolitikk” kunne han ikke anerkjenne den, bare som et fragment av den.”²⁸⁶ Langseths alternativ var en

²⁸⁴ Olaussen, Eugene: ”Den økonomiske krise” i *Det 20. aarhundrede*: 1921: 244

²⁸⁵ Langseth, Haavard: ”Vor nasjons økonomi” i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 257

²⁸⁶ Langseth, Haavard: ”Vor nasjons økonomi” i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 257

statskapitalistisk løsning. Som svar på Langseths kritikk utdypet Olausen krisepolitikken i tre enkle punkter, der de to siste er relativt ukompliserte i sin søken etter å (2) stramme inn budsjetter "[v]ed en kraftig reduktion av militærbudgettet" og (3) øke statens inntekter med "en progresiv skat paa de store indtægter og personlige formuer".²⁸⁷ Det første punktet, som Olausen elaborerte vidt, dreide seg om en omorganisering av datidens arbeidsledighetsunderstøttelse. Han utdypet sine synspunkter fra den første artikkelen. I stedet for pukkverksarbeide for et minimum av godtgjørelser, skulle staten heller satse på å få udyrket mark, hovedsakelig på Sørlandet, dyrket av arbeidsledige. Et grovt regnestykke over hva en slik politikk kunne innbringe for staten ble også gitt, og i oppstillingen av dette røpte Olausen sin manglende erfaring i samfunnsøkonomiske spørsmål. Slik ble det i alle fall framstilt av C. A. Madsen som mente at å "kalde hr. Olausens jordyrkningsfantasier for en *plan* er et misbruk av ordet", og som "kriseprogram betraget nærmest latterlig."²⁸⁸ På et mer politisk plan igjen "maatte dette arbeidet bli *kollektivt*, det matte organiseres av sakkyndige og ledes av dertil bestemte organer."²⁸⁹ Ønsket Olausen en delkollektivisering av jordbruket innenfor rammene av det borgerlige demokrati? Det er vanskelig å se hva Olausen, i sin vaghet, ser som formål annet enn de parolene som var gitt av Komintern, blant annet enhetsfronten. Samtidig misforsto Olausen hensikten med det kommunistiske parlamentariske arbeidet, idet han så det som dets mål å få gjennomført reformer.²⁹⁰ Dette var ikke målet for det parlamentariske arbeidet, det skulle derimot fylle en agitatorisk funksjon og på det grunnlag samle arbeiderklassen. Hvis en leter etter røttene til Olausens overgang til det ytterste høyre fram mot den annen verdenskrigs utbrudd, kan man ane trekk av korporatisme i hans utgreiinger om kriseprogrammet. Kanskje mest tydelig er dette i en sen artikkel om forslagene til et kriseprogram fra tidlig i 1922, der Olausen ser nødvendigheten av å opprette et "*kriseraad* hvori foruten staten og arbeidskjøperne ogsaa arbeiderorganisationen, den tekniske intelligens og forbrukerne" skulle være "sterkt representert."²⁹¹

Men uansett hvor urealistisk kriseprogrammet til Olausen måtte være, kunne det av den indre, selverklærte venstreopposisjonen karakteriseres som opportunistisk. Til en slik kritikk

²⁸⁷ Olausen, Eugene: "Kampen mot krisen" i *Det 20. aarhundrede*: 1921: 270

²⁸⁸ Madsen C. A: "Stortingsmand Eugène Olausens kriseprogram" i *Det 20. aarhundrede* 1922: 47

²⁸⁹ Olausen, Eugene: "Kampen mot krisen" i *Det 20. aarhundrede*: 1921: 269

²⁹⁰ Olausen, Eugène: "Debatten om kriseprogrammet" i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 9

²⁹¹ Olausen, Eugène: "Debatten om kriseprogrammet" i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 9

svarte Heggum, i rene leninistiske termer, ”[j]avisst er det[, v]irkeligheten er alltid ’opportunistisk’.”²⁹²

*Hvis der skal være nogen virkelig mening med vor deltagelse i de parlamentariske valg og optræden paa den parlamentariske platform, maa der arbeides ærlig og alvorlig og kjæmpes om realiteter.*²⁹³

Ikke overraskende tar Heggum også avstand fra de tysk-nederlandske venstrekommunister, og referer eksplisitt til *Radikalismen*. Han påpeker at partiets parlamentariske gruppe, i tråd med den demokratiske sentralisme, ”maa[te] arbeide under partiets kontrol”.²⁹⁴ Jakob Friis, forsvarte også partiets stortingsgruppe og den adopsjon av folkefrontstanken. Den skulle ”arbeide i stortinget”, men Kominterns 3. verdenskongress’ taktikkuttalelser gjorde dette til ”revolutionært arbeide”.²⁹⁵ Arvid G. Hansen inntok et mer pragmatisk syn på kriseprogrammet, og hevdet at uansett om det fikk Langseths eller Olaussens utforming var det gyldig politikk, ettersom kommunismen Norge hadde ”hadde intet at vinde ved at masser av arbeidere styrtes ut i stadig større nød og ulykke.”²⁹⁶

De større ideologiske spørsmål kom i bakgrunnen som en følge av tesenes praktiske natur, selv om de som vist ovenfor hadde mange ideologiske føringer. For personligheter som Hansen og Olaussen, ble implementasjonen av dem i norsk politikk det vesentlige. Ideologi ble vurdert i lys av tesene, og da ofte for å forklare hvorfor visse ideologier var inkompatible med tesene. Det kan være fristende å legge til at dette var en naturlig utvikling. Gitt revolusjonen i Russland, hadde sosialistisk teori beveget seg over i den virkelige verden. De store ideologiske anskuelser var mindre viktige. Man må også se på arbeiderrådsbevegelsen, som feilet, idet den ikke materialiserte seg i noen særlig grad etter 1918, på tross av DNAs offisielle godkjenning av rådstanken. I så måte ble hele rådsideen et underordnet ideologisk spørsmål, og selv om den var tilstedeværende helt fram til 1923, kom den i bakgrunnen for andre mer internasjonalt bestemte, ideologiske spørsmål. NSU var den plattformen i partiet som var mest internasjonalt tilknyttet, blant annet gjennom Ungdomsinternasjonalen, men også på et generelt plan. Selv etter Olaussens fratreden som redaktør i *Klassekampen* sto man i Ungdomsforbundet på Kominterns side.

²⁹² Heggum, Hans, ”Kommunistisk parlamentarisme” i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 278

²⁹³ Heggum, Hans, ”Kommunistisk parlamentarisme” i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 280

²⁹⁴ Heggum, Hans, ”Kommunistisk parlamentarisme” i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 279

²⁹⁵ Friis, Jakob: ”Vort parlamentariske arbeide” i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 276

²⁹⁶ Hansen, Arvid G.: ”Revolution paa bordet” i *Det 20. aarhundrede*, 1921: 284

Det som var en av de utløsende årsakene for partistriden i 1922, var den politikk DNAs stortingsgruppe førte etter den kom inn på Stortinget i 1922. Det er tydelig, med tanke på det kildegrunnlaget som finnes rundt uenigheten om kriseprogrammet, at konflikten var gryende allerede høsten 1921. Som sett overfor var det tydelig at leninistisk ideologi hadde gjennomtrengt deler av den radikale arbeiderbevegelsen, og at denne måtte komme på kollisjonskurs med de delene av bevegelsen som ikke hadde latt seg begeistre for den russiske revolusjonen og Komintern i like stor grad. I og med at Arvid G. Hansen i januar 1922 midlertidig forlot redaktørstolen i *Det 20. aarhundrede* i forbindelse med en lengre studiereise, ble partiets offisielle ideologiske organ nærmest et talerør for den svært kommunistisk pregede stortingsgruppen, ettersom Olaussen vikarierte for Hansen. Stortingsgruppens vedtak i forbindelse med den foreslåtte voldgiftsloven må ses som en forlengelse av enhetsfront-parolen og krisepolitikken. Denne ble vurdert som taktiske hensyn ifølge tilhengerne, og som opportunisme ifølge motstanderne. Bakgrunnen som ble oppgitt av stortingsgruppen for hvordan den voterte for voldgiftsloven var LOs representantskaps henstilling ”til arbeidernes repræsentanter i stortinget at ikke stemme mot en betinget midlertidig voldgiftslov.”²⁹⁷ Stortingsmann Harald Langhelle mente dette var ”av avgjørende betydning” for gruppens vedtak i saken, og langt fra å være et prisippsspørsmål, var det et av taktisk natur og det var ”det medlemmene utover landet sk[ulle] være opmerksom paa.”²⁹⁸ Det kan se ut som Langhelle ikke var helt komfortabel med den innstillingen stortingsgruppen her hadde, og forsøkte å dempe reaksjonene som ventet med en vending der taktikk var viktigere enn prinsipper. Langhelle fulgte med DNA etter bruddet i 1923. Selv Olaussen la ut, i sin sedvanlig brautende skrivestil, om taktikkens fortreffelighet over prinsippene, som om det gjorde stortingsarbeidet mer revolusjonært. Men det var en viss forsiktighet over Olaussens behandling av voldgiftsloven idet stortingsgruppens stillingtagen. Den kunne til enhver tid omgjøres ”om arbeiderklassen, fagorganisationen og det kommunistiske partis interesse skulde diktere det.”²⁹⁹ Både Langhelle og Olaussen utøvde begge forsiktighet der de manøvrerte seg gjennom det som essensielt var ukjent terreng. For Olaussen, som hadde vært masseaksjonens fremste talsmann bare et år tidligere, og som alltid hadde vært skeptisk til parlamentarismens rolle for sosialismen, må det ha følt fremmed å være med på utforme DNAs parlamentariske politikk i 1921-1923. Selv om han hadde tilegnet seg de tesene

²⁹⁷ ”Den midlertidige voldgiftslov” i *Det 20. aarhundrede* 1922: 124

²⁹⁸ Langhelle, Harald: ”Voldgiftsloven” i *Det 20. aarhundrede* 1922: 87

²⁹⁹ Olaussen, Eugène: ”Voldgiftsloven” i *Det 20. aarhundrede*, 1922:139

Komintern hadde vedtatt, særlig de fra den tredje kongressen, der han selv deltok, var det en høy grad av papegøyespråk han talte, med mye etterligning og repetisjon.

En av de tidlige reaksjonene på innstillingen til den midlertidige voldgiftslov kom fra den fremtidige statsminister, Einar Gerhardsen, som på denne tiden satt i NKUs sentralstyre. Retorisk spurte han i en leder i *Klassekampen*: ”Skal vi undergrave de ærlige revolutionære arbeidernes tro paa sig selv og sin klasse?”³⁰⁰ Tranmæl reagerte enda sterkere på stortingsgruppens forståelse av enhetsfront-parolens tilpasning i Norge. I likhet med Edvard Bull, som i sin analyse av forholdet mellom DNA og Komintern benyttet seg av Gorters kritikk av Moskva-tesene, tenkte Tranmæl seg en mer fristilt politisk taktikk i forhold til internasjonale. For han var endringen i ideologien hos stortingsgruppen etter sosialdemokratens utskillelse fra partiet, til syvende og sist mer av det samme, ettersom enhetsfront-parolen lett kunne ”føre til samrøre og forvirring i stedet for til samling om de revolutionære ideer.”³⁰¹ Tranmæl var nok overrasket over den ”overvurderingen av den parlamentariske virksomhet, som vis[te] tydelig reformistisk opportunisme”.³⁰² Olaussen svarte, som fungerende redaktør, allerede i samme nummer. Høflig og intetsigende ramset han opp de sentrale poengene bak enhetsfront-parolen, slik det var blitt gjort utallige ganger i samme forum. Samtidig kom han også med et spark til venstrekommunismen: ”Det kommunistiske parti uten enhetsfronten vilde være fordømt til at bli en teoretiserende og diskuterende sekt”.³⁰³ Det er interessant at Olaussen hevdet dette. Under hans tid som redaktør for *Klassekampen* var han svært teoretiserende selv, ofte uten at det munnet ut i noe konkret. Som redaktør for *Det 20. aarhundrede* var Olaussen langt forsiktigere enn han hadde vært i *Klassekampen*. Det var rundt dette tidspunktet at partidebatten begynte, noe som vil si rundt månedsskiftet april/mai, 1922. De som identifiserte seg med Komintern var i begynnelsen av debatten ikke spesielt frampå, og det later til at de ikke ønsket en åpen partikonflikt om de spørsmål de ulike fraksjonene divergerte på. De fleste som tilhørte stortingsgruppen valgte en ordlyd i sine polemikker og artikler som for mottakeren nærmest virket ikke-konfrontativ, selv i møte med krasse angrep. I den grad de svarte på tiltale, var det ofte med indignasjon. Dette kan ha hatt mye å gjøre med den vakuemet som oppsto etter Kyrre Grepps død, 6. februar, 1922. Man forsøkte muligvis å fortsette i hans retning, som på mange måter gikk ut på å holde motstridende ideologier samlet i partiet. Han var nært knyttet

³⁰⁰ Gerhardsen, Einar: ”Voldgiftsloven” i *Klassekampen*, nr. 10, 11/03-1922:1

³⁰¹ Tranmæl, Martin: ”Vor taktik” i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 155

³⁰² Tranmæl, Martin: ”Vor taktik” i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 155

³⁰³ Olaussen, Eugène: ”Kommunistisk taktikk. Nogen bemerkninger til Tranmæls artikel” i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 157

til både Tranmæl og Arvid G. Hansen, og konflikten mellom de ulike fraksjonene var ikke påtagende mens han enda levde. Etter hans død tok det enda litt tid før striden om Grepps arv skulle bryte ut. Arvid Hansen var den blant de Moskva-orienterte som var tidligst ute med å gi næring til den gryende partikonflikten. Hansens artikkel i 1. mai-nummeret av *Det 20. aarhundrede* var et forsvar av Komintern-fløyen mot *Mot Dag*-gruppens angrep på førstnevnte. I denne polemikken var tydeligvis Hansen svært opprørt på denne gruppen som han karakteriserte som "en 'radikal' opposition som med forførende artistisk jargon og socialøkonomisk skidtvigtighet bekjemper partiets krisepolitikk som *ukommunistisk*, som stridende mot et revolutionært partis prinsipper og taktikk."³⁰⁴ En måned senere, da partistriden hadde brutt ut for fullt, kom han igjen med bitre bemerkninger mot opposisjonen, som anklaget de moskvaorienterte for å ha forlatt masseaksjonslinjen:

*Forsaavidt er det riktig naar der tales om at vore landsmøter har fastslaaet masseaktionslinjen. Selvfølgelig har de det. Og vi som ivret sterkest for tilslutning til Moskvotesene gjorde det netop fordi vi vilde at partiet skulde ta alle konsekvenser av denne linje.*³⁰⁵

Det var ikke de Moskvatro som hadde brutt linjen, men heller deres opposisjon i partiet som hadde latt det "skure til [man] fik misfosterloven om arbeiderutvalg."³⁰⁶

Denne artikkelen ser ut til å svare på et spørsmål som har gått igjen i dette kapitlet, nemlig hvorfor den politisk radikale venstresiden godtok Kominterns teser og vedtak. Det er jo klart at denne delen av arbeiderbevegelsen var sterkt internasjonalt knyttet, spesielt til de russiske bolsjeviker, men de hadde i utgangspunktet en helt annen ideologi. Hansen virker ikke som om han har noe prinsipielt i mot masseaksjonslinjen, men virker heller skuffet over partiets og arbeiderbevegelsens manglende evne til å gjøre noe konstruktivt arbeid på denne fronten. Samtidig betød den nye linjen, som i alle fall Olaussen og Heggum inntok i løpet av 1921, en total forkastelse av masseaksjonslinjen, noe førstnevnte eksplisitt gjorde. Det er noe besnærende med Hansens forklaring. Han tilkjenner at rådsbevegelsen i Norge var avgått ved døden, og det så tidlig som 1919, om man skal ta ham på ordet. Dette er en god vurdering av situasjonen, fra en av dem som var der selv. Skuffelsen som mange på denne kanten av arbeiderbevegelsen må ha følt, som en følge av stagnerende revolusjonært potensial i både

³⁰⁴ Hansen, Arvid G: "Radikal opposition", i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 159

³⁰⁵ Hansen, Arvid G: "Landsmøtebeslutninger", i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 218

³⁰⁶ Hansen, Arvid G: "Landsmøtebeslutninger", i *Det 20. aarhundrede*, 1922: 217

Norge, så vel som i resten av Europa, kan godt ha ført til en revurdering av tidligere standpunkt. Samtidig er en slik vurdering også noe derivativ, men tilpasset lokale forhold. Selv om Olaussen, som man har sett over, ikke var like original i sin fortolkning av situasjonen, er det godt mulig han ville sagt seg enig med Hansens fortolkning av situasjonen.

7.6 Oppsummering

Tesenes inntog skulle ikke føre til en umiddelbar endring i ideologien i NSU/NKUs radikale fløy. Dette underbygger det som har blitt vist tidligere, at den bolsjevikiske ideologien hadde et begrenset nedslagsfelt i denne fløyen, om man ikke regner med militærspørsmålet. Det skulle ta nesten et år, mellom sommeren 1920 og våren 1921, før den leninistiske terminologien ble innarbeidet og aktivt brukt i denne fløyen, og selv da ble den misforstått. Dette underbygger igjen at bolsjevismen var fremmed for den norske ungdomsbevegelsens fanebærere. Det var først i på senhøstes, 1922, at Kominterns vedtak og medfølgende ideologi ble hegemonisk i det som her betegnes som den radikale fløyen av NKU. De godtok tesene og Komintern i sin helhet, sannsynligvis som en reaksjon på partiets, i deres øyne, mislykkede masseaksjonslinje. Men de reagerte også på internasjonale begivenheter.

8 Konklusjon

8.1 Innledning

I de foregående kapitler har det blitt vist at ideologien i kretsen rundt *Klassekampen* var langt mindre bolsjevikisk i forkant av den russiske revolusjonen enn tidligere hevdet. Det som gjenstår er å forsøke å forstå hvordan man innenfor denne kretsen gikk fra en ekstremt frihetlig og til dels økonomistisk sosialisme til en partidiktatorisk versjon.

8.2 Historiografiske problemer

Et gjennomgående problem i den norske historieskrivingen om DNAs Komintern-periode har vært publiseringsdatoene for de sentrale hovedverkene i sjangeren. Dette har også vært gjennomgående behandlet i de foregående kapitler, men dette problemet må ses helhetlig. Mye av forskningen på området ble gjort mens Sovjetunionen fortsatt eksisterte. Særlig de tidlige framstillingene av norsk arbeiderbevegelse, som Knut Langfeldts *Moskvatesene i norsk politikk* og Per Maurseths *Fra moskvateser til kristianiaforslag* har vært belyst gjennom Kremles røde glasstjerner. Dette har ikke nødvendigvis noe med forfatternes politiske ståsted, men tidsånden som preget den tidlige etterkrigstiden fram mot 1968: Kommunisme var sammenfallende med leninisme. Dette må forstås opp mot den supermaktstatusen Sovjetunionen hadde gjennom store deler av etterkrigstiden, og dens påvirkning på kommunistiske bevegelser globalt. Dens enorme apparat hadde også makt til å definere, og brukte dette aktivt for å prege forståelsen av seg selv og dens historie.

Den mentale revolusjonen som forbindes med 1968 skulle føre til en gradvis endring av dette synet på hva kommunisme var. På 70-tallet fikk de kommunistiske venstreretningene fra 20-tallet en renessanse. I forlengelsen av dette kom også Pannekoek og Gorter tilbake i lyset igjen. Den primært politiske interessen for de kommunistiske venstrestrømningene, ble modnet fram mot Østblokkens fall. Det er først fra slutten av 70-tallet at Pannekoek og Gorter fikk sine egne akademisk biografiske og politiske behandlinger.³⁰⁷

Selv om man i Norge har revurdert begrepet kommunisme etter 1968, har de klassiske verkene innenfor fagfeltet, *Moskvatesene i norsk politikk* og *Fra moskvateser til kristianiaforslag*, fortsatt vært toneangivende. Odd-Bjørn Fure har gått i dybden på de

³⁰⁷ Smart, D.A. (red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978, Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989

forskjellige ideologiske strømningene innad i den norske arbeiderbevegelsen, og utbrodert de kategorier som både Langfeldt og Maurseth benytter seg av. Likevel har de farget Fures syn på ideologien innad i den norske arbeiderbevegelsen. NSU/NKU fremstår fortsatt som hovedsakelig preget av russiske tendenser, mens Fagopposisjonen og Tranmæls fløy fortsatt fremstår som halvsyndikalistisk. Det har i denne oppgaven blitt vist at også andre ideologiske strømninger var gjeldende i denne perioden. Dette bør ha nyansert Fures fremstilling.

Jorunn Bjørgum har revurdert synet på ideologien i arbeiderbevegelsen, og sett på alternative ideologiske spor. Hun fokuserer dog sterkt på en person innenfor denne bevegelsen, men har et mer nyansert syn på ideologien enn tidligere forskere. I tillegg har Bjørgum en konsekvent bruk av termer og uttrykk, som for eksempel begrepet Scheflofløyen, som bare kan benyttes om partistriden fra 1922 av. Dette til forskjell fra andre, som for eksempel Bølviken, som dessverre er noe anakronistisk benytter seg av begrepet Scheflofløyen i årene 1919-1920, selv om den først ble en blokk innad i partiet i årsskiftet 1921-1922. Bjørgum må på mange måter leses som et tilsvarende til den klassiske forståelsen av ideologien i Fagopposisjonen, en forståelse som ofte fokuserte på de mer syndikalistiske sidene ved denne. Denne forståelsen har vært et gjennomgående trekk i det tradisjonelle synet, representert av Langfeldt, Maurseth og Fure, blant andre. I dette tradisjonelle synet har det også vært vanlig å se på Fagopposisjonen og NSU som ideologiske motsetninger innenfor den radikale fløyen. I dette spørsmålet har Bjørgum inntatt et syn som er langt mer nyansert, og peker på overlappinger på det organisatoriske og ideologiske planet i de to organisasjonene. Samtidig er dette mest gjeldende fram til perioden som denne oppgaven dekker. Spesielt Bjørgums stilling til Tranmæls syn på Komintern har ikke like god kildedekning som mange av hennes andre standpunkter.³⁰⁸

8.3 Konklusjon over utviklingen i den radikale fløyen av Ungdomsforbundet

Beretningen om den ideologiske utviklingen i denne fløyen som det her er blitt fortalt om, tar utgangspunkt i en prosess der man gradvis over tid, i ulike spørsmål, gikk fra et ideologisk utgangspunkt, over til et nytt et. Det som er blitt redegjort for her var at den radikale fløyen i ungdomsbevegelsen gikk fra en form for svært frihetlig sosialisme, til en svært sentralistisk og, ironisk nok, udemokratisk form for ideologi. Disse ulike ideologiene kan i utgangspunktet

³⁰⁸ Bjørgum, Jorunn: "Hvorfor ble arbeiderpartiet splittet i 1923. En kommentar til Åsmund Egge" (ss279-306) i *Historisk tidsskrift*, 2004

virke som motpoler til hverandre, men hadde begge et viktig overlappingspunkt. I motsetning til Kautskys marxisme, var både den nederlandske venstresosialismen og den russiske bolsjevismen opptatt av de mer aktivistiske sidene ved marxismen. Men i motsetning til de nederlandske venstresosialistene, var bolsjevikene opptatt av partiet rolle i denne aktivismen og ikke massene som sådan. Men ettersom de delte dette aktivistiske perspektivet, ble også analysene av det bestående samfunn og dets omveltning ofte svært sammenfallende, til dels i en slik grad at de kunne samarbeide om mye i den tidlige fasen av det som senere skulle bli Komintern. Den norske ungdomsbevegelsen, som var relativt ung, sto midt oppe i spenningen mellom disse to ideologiene. Den nederlandske venstresosialismen hadde den ”adoptert” da forbundet sto i fare for å miste sitt mandat i forhold til partiet og dermed trengte en ”legitim” marxistisk ideologi, og den russiske innflytelsen kom med russiske eksilbolsjeviker under den første verdenskrig. I flere år, mellom 1918 og 1921, var ikke de ideologiske delelinjene så eksplisitt formulert i det norske Ungdomsforbundet, men russiske innflytelser ble stadig mer prominent, i takt med det revolusjonære Russlands vedvarenhet. At det ikke var noen direkte konflikter på et overordnet ideologisk plan før så sent som i 1921, kan ha hatt mye å gjøre med at ungdomsbevegelsen ble eksponert for betydelige venstreelementer (Bukharin i fram til 1920) i bolsjevikpartiet.

Det venstrekommunistiske innslaget i NSU/NKU er et perspektiv som ikke har blitt vektlagt i særlig grad før, og som tilfører en ny dimensjon på partiets utvikling inn på 20-tallet. Det nyanserer den bolsjevikiske påvirkningen, som var betydelig, selv fra tidlig av (i visse spørsmål), men som det har blitt vist her langt ifra var den eneste. De som har påpekt en slik venstrepåvirkning på ungdomsbevegelsen og partiet i sin helhet, har hovedsakelig pekt på Luxemburg som en mulig inspirasjonskilde.³⁰⁹ Luxemburgs påvirkning på NSU, og dens radikale fløy, om man skal dømme på bakgrunn av trykte artikler og spor av ideologi, kan sies å ha vært begrenset. Pannekoek og Gorter derimot, ser ut til å ha spilt en avgjørende rolle i de formative årene, til en grad der sistnevntes behandling av den historiske materialismen var tiltenkt rollen som forbundets offisielle versjon av spørsmålet. At den ikke nødvendigvis fikk denne rollen hadde ulike årsaker. For det første var den kanskje for komplisert for de den var myntet på, og for det andre løp utviklingen etter 1918 litt fra den. Andre utviklingsløp begynte sammen med den russiske borgerkrigen, som skjøv Gorters relevans litt til siden, da

³⁰⁹Kristiansen, Gunnar E: ”Sigurd Simensen. Kommunist og presseemann En framstilling av redaktøren av partiavisene Folkeviljen (DNA) og Dagens Nyheter (NKP) i Harstad fra 1922 til 1931”, masteroppgave UiT, 2006: 13; Bjørgum, Jorunn: ”Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918”, 1996, Doktgradsavhandling, UiO, Oslo: 35

den var ganske datert da den ble oversatt. Men den nederlandske venstresosialismen var paradigmet innenfor den radikale fløyen av NSU fram til våren 1921, da bruddet mellom Komintern, Pannekoek og Gorter var komplett. Fra høsten 1921 gikk denne fløyen aktivt inn for Kominterns vedtak, og gjorde seg bemerket i stortingspolitikken.

Det var to hovedårsaker bak denne ideologiske utviklingen: Den første verdenskrig og den påfølgende russiske revolusjonen. Et trekk ved den ideologiske utviklingen var at den ikke endret seg som helhet, men over tid i flere konsekutive prosesser. Den første av disse prosessene var i militærspørsmålet, som rent kronologisk begynte før denne oppgavens avgrensning. I begynnelsen var det kun Olaussen i det sentrale NSU som hadde et aktivistisk syn på militærspørsmålet, men verdenskrigen og erobringen av partiet skulle endre situasjonen. Da ”den nye retning” erobret partiet under landsmøtet i 1918, ble militærspørsmålet mer prekært, ettersom det var denne retningen som allerede hadde preget partiets militære tenkning i flere år, som da skulle eksplisitt utforme det. Sommeren 1918 tok Olaussen til orde for en borgerkrigsideologi i militærspørsmålet, det var allerede latente skiller i synet på militærspørsmålet. Med Kominterns 2. verdenskongress og dens vedtak, tok man skrittet fra en defensiv militant linje til en offensiv militant linje, selv om denne ikke alltid ble konsekvent fulgt.

Skoleringsspørsmålet ble aldri like kontroversielt som borgerkrigsidéen, rådsideologien (eller Moskvatesene). Men ideologien i skoleringsvirksomheten bar preg av masseaksjonslinjen som var gjeldende innen NSU. Likevel var det også et allmenndannende prosjekt, og bar ikke preg av indoktrinering. Men formålet bak virksomheten var i tråd med Pannekoek og Gorters idéer. Skoleringsvirksomheten tok sikte på å utdanne en elite av propagandister. Dette skiller seg fra kaderutdanning ettersom man ikke utdanner for å lede massene, men for å forberede dem. Først fra senhøstes 1921 begynte NKU å bevege seg mot en kaderutdanning i streng forstand.

Spørsmålet om en endring av organisasjonsformene kom inn heller sent i prosessen. Både NSU og Fagopposisjonen hadde basert sin taktikk på masseaksjonen. Før 1918 hadde dette hovedsakelig bare et ideologisk plan. Med arbeiderrådsbevegelsen og landsmøtet i 1918, fikk ideologien et tydeligere praksisfelt. Masseaksjonen forble det gjeldende paradigmet i den radikale fløyen av NSU fram til våren 1921. Da penetrerte Moskva-tesene og Lenins partiteori denne fløyens ideologi for fullt. Det var flere årsaker til at tesene tok nærmere et år på å utøve innflytelse på den norske, mer venstreorienterte sosialismen, representert av blant andre Ungdomsforbundet. De ideologiske implikasjonene var kompliserte å sette seg inn i. For

Olaussen sin del, er det tegn som tyder på at han har brukt god tid med å lese *Radikalismen*. Samtidig er det også fullt mulig at det var frustrasjoner over at masseaksjonslinjen ikke bar de største frukter i Norge, som ledet store deler av Ungdomsforbundet over mot Moskva-linjen. En annen mulig forklaring er at det revolusjonære Russland som eksempel på en vellykket revolusjon, spesielt i 1921 da borgerkrigen var ”vunnet”, hadde en enorm påvirkningskraft på den norske arbeiderbevegelsen, og spesielt de unge innefor denne. Nok en mulighet er at denne fløyen godtok Kominterns ideologi som en følge av den mislykkede marsaksjonen i Tyskland, og det endelige bruddet med KAPD i Komintern.

Oppsummert kan man si at det i perioden mellom 1918 og 1922 var den tysk-nederlandske venstresosialismen, som sto for hovedvekten av utenlandske ideologiske impulser på NSU/NKU. De bolsjevikiske impulsene den radikale fløyen i NSU/NKU ble påvirket av, var betydelig venstreorientert, i tidlig i den belyste perioden. Dessuten var det primært i militærspørsmålet at denne fløyen hadde et ideologisk slektskap til bolsjevikenes ideologi. Overgangen til den rene leninistiske bolsjevismen i 1921 skyldtes hovedsakelig skuffelsen over at revolusjonen ikke materialiserte seg, hverken i Norge eller andre steder i Europa. Den taktikken den nye retningen hadde gått inn for- en retning den radikale fløyen i NSU/NKU var med på å påvirke- framkalte ikke en revolusjonær tilstand i Norge. Dette førte til at store deler av den fløyen så til Russland, for selv om ideologien her til dels var fremmed for den norske arbeiderbevegelsen, hadde taktikken basert på den vist seg å være vellykket der.

Litteraturliste

Kilder:

Brosjyrer, pamfletter og artikler, bøker:

- Det norske arbeiderparti. Love, program og retningslinjer:* 1921, Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag
- Gorter, Herman og Anton Pannekoek i Smart, D.A(red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978, London: Pluto Press
- Gorter, Herman: *Den historiske materialismen*, 1918, Oslo: Norges socialdemokratiske ungdomsforbunds forlag
- Hansen, Arvid G. og Torgeirson, Reinert: *Lags- og studiearbeidet*, 1916, Oslo: Norges socialdemokratiske ungdomsforbunds forlag
- Hansen, Arvid G. *Proletariatets diktatur*, 1919, Oslo: Norges socialdemokratiske ungdomsforbunds forlag
- Hansen, Arvid G. og Torgeirson, Reinert: *Haandbok. Lagsarbeidet. Studiearbeidet*, 1920, Oslo: Norges socialdemokratiske ungdomsforbunds forlag
- Hansen, Arvid G.(red.):, *En liten økonomisk haandbok med særlig sigte paa arbeiderkontrol i industrien*, 1923, Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag
- Hansen, Arvid G, Eugène Olaussen og Aksel Zachariassen: *Den røde ungdom i kamp og Seier*, 1923, Oslo: Norges kommunistiske ungdomsforbunds forlag
- Lenin, V.I: *Hva må gjøres? Brennende spørsmål i vår bevegelse*, 1970, Oslo, Ny Dag
- Lenin, I.V: *Imperialismen*, 1969, Oslo: Ny Dag
- Lenin, V.I: "Radikalismen". *Kommunismens barnesykdom*, 1969, Oslo: Ny Dag
- Lenin, V.I: *Staten och revolutionen*, 1964, Stockholm: Raben & Sjögren
- Lenin, V.I: *The Imperialist War: The Struggle Against Social Chauvinism and Social Pacifism*, 1930, New York: International Publishers
- Norsk politikk i kommunistisk belysning. Trontaledebatten 6-10 mars 1921*, 1922, Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag
- Protokol over Det norske arbeiderpartis 23de landsmøte i Kristiania fra 29. mars til 1. april 1918*, 1918, Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag
- Protokol over forhandlingerne paa Det norske arbeiderpartis 2. ekstraordinære landsmøte i Kristiania 7.-10. juni 1919*, 1919: Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag

Pannekoek, Anton: *Religion og Socialisme*, oversatt av Christian Hilt, 1915 , Trondheim:
Trøndelagens distriktsorganisation av Norges socialdemokratiske ungdomsforbund

Aviser og tidsskrifter:

Ung-socialisten/Klassekampen: 1908-1922

Det 20. aarhundrede: 1903-1922

Social-Demokraten: Juli, 1918- januar, 1919; Mars, 1921- Juli, 1921

Litteratur:

Agnew, Jeremy & Kevin Mcdermott: *The Comintern. A History of International Communism from Lenin to Stalin*, 1996, London: Macmillan

Bjørgum, Jorunn: ”Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918”, 1996, Doktogradsavhandling, UiO, Oslo

Bjørgum, Jorunn: ”Hvorfor ble arbeiderpartiet splittet i 1923. En kommentar til Åsmund Egge” (ss279-306) i *Historisk tidsskrift*, 2004, Oslo

Bjørgum, Jorunn: ”Veien til Komintern. Martin Tranmæl og det internasjonale spørsmål 1914-19” (ss 184- 209) i *Arbeiderhistorie 2010*, 2010, Oslo

Bjørgum, Jorunn: ”Olav Scheflo og Moskvatesene” (ss31- 50) i Kopperud, Øyvind; Moe, Vibeke og Banik, Vibeke Kieding (red.): *Utenfor det etablerte. Aspekter ved Einhart Lorenz' forskning*, 2011, Oslo: HL-Senteret

Bjørnson, Øyvind: ”På klassekampens grunn (1905-1920)”, 1990, i Edvard Bull, et.al. (red.): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, 1985-90*, Oslo: Tiden
Arbeiderbevegelsens historie i Norge, 1985-90, Oslo: Tiden

Franz Borckenau, *World Communism: A History of the Communist International*, 1962, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press

Brunvad, Olav: ”Redaktøren og Anti-stalinisten”, i Inge Scheflo, Olav Scheflo og Willy Brandt (red.): *Olav Scheflo som politiker og menneske*, 1974, Oslo: Tiden

Bull (d.e.), Edvard i Johan Schreiner (red): *Historie og politikk*, 1933, Oslo: Tiden

Bull (d.e.), Edvard: ”Arbeiderbevægelsens stilling i de tre nordiske land 1914-1920”(ss 3-28) i *Arbeiderhistorie*, nr. 1 1976

Bølviken, Bernt O: ”Arbeidsfred eller revolusjon. Arbeiderkommisjonen av 1918 og diskusjonen om bedriftsråd og utbyttedeling”, Hovedoppgave, 1981, Oslo: UiO

Carr, E.H: *The Bolshevik Revolution I*, 1966, Harmondworth: Penguin

- Dahl, Ottar: *Historisk materialisme: historieoppfatningen hos Halvdan Koth og Edvard Bull*, 1974: Aschehoug
- Dahl, Ottar: "Forklaring og fortelling i historievitenskapen" (ss 67-79) i *Historisk Tidsskrift*, 72 (1), 1993
- Egge, Åsmund: "Tilsvaret til Jorunn Bjørgum og Finn Olstad" (ss 315-326) i *Historisk tidsskrift*, 2004, Oslo
- Egge, Åsmund: *Komintern og krisen i Det norske arbeiderparti*, 1995, Oslo: Univeristetsforlaget
- Egge, Åsmund og Vadim Roginskij (red): *Komintern og Norge*, 2006, Oslo: Unipub
- Falkum, Eivind; Inger Marie Hagen og Sissel C Trygstad: "Bedriftsdemokrati, medvirkning og medbestemmelse. Notat 1.", 2009, Oslo: FAFO
- Fure, Odd-Bjørn: *Mellom bolsjevisme og reformisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori praksis*. 1983, Doktorgradsavhandling, UiB, Bergen
- Gerber, John. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers Self-Emancipation, 1873-1960*, 1989, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers
- Gerhardsen, Einar: *Unge år: Erindringer fra århundreskiftet fram til 1940*, 1974, Oslo: Tiden
- Hallas, Duncan: *The Comintern*, 2008, Chicago: Haymarket Books
- Halvorsen, Terje: *Partiets salt. AUFs historie*, 2003, Oslo: Pax
- Helle, Egil: *Kyrre Grepp*, 1995, Oslo: Tiden
- Kan, Alexandr: "Fra Olaussen til Colbjørnsen. Den norske arbeiderbevegelsen og Nikolaj Bukharin." i *Arbeiderhistorie* 1989, 1989
- Kjellstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den engang var*, 1999, Oslo: Universitetsforlaget
- Kristiansen, Gunnar E: "Sigurd Simensen. Kommunist og presseemann En framstilling av redaktøren av partiavisene Folkeviljen (DNA) og Dagens Nyheter (NKP) i Harstad fra 1922 til 1931", masteroppgave UiT, 2006, Tromsø
- Lafferty, W.M: *Industrialization, Community Structure and Socialism*, 1974, Oslo: Universitetsforlaget
- Langfeldt, Knut: "[Erindringer]: intervjuer ved Knut Langfeldt 14. juli og følgende dager 1965", upublisert 1965, Arbark, Oslo
- Langfeldt, Knut: *Det direkte demokrati. Rådsrepublikk eller parlamentarisme?*, 1966, Oslo: Pax
- Langfeldt, Knut: *Moskvatesene i norsk politikk*, 1961, Oslo: Universitetsforlaget
- Lie, Håkon: *Et bål av vilje*, 1988, Oslo: Tiden

- Lorentz, Einhardt: *Arbeiderbevegelsens historie I. 1789-1930*, 1974: Pax
- Lorentz, Einhardt: *Norwegische Arbeiterbewegung und Kommunistische Internationale 1919-1930*, 1978, Oslo: Pax
- Luxemburg, Rosa "Leninism or Marxism", i Wolfram, Bertram D. (red): *The Russian Revolution and Leninism or Marxism*, 1961, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press
- Marcuse, Herbert, *Soviet Marxism*, 1958, London: Routledge and Kegan Paul
- Marx, Karl: "Det kommunistiske partis manifest" i Einhardt Lorentz og Jon Elster (red.) *Karl Marx. Verker i utvalg 4. Politiske skrifter.*, 1971, Oslo: Pax
- Maurseth, Per: *Fra moskvateser til kristianiaforslag*, 1972, Oslo: Pax
- Maurseth, Per: "Gjennom kriser til makt(1920-1935)", 1987, i Edvard Bull, et.al. (red.): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, 1985-90, Oslo: Tiden
- Nordvik, Jostein: "Arbeiderrådsbevegelsen 1917-19", 1974, Bergen Hovedfagsoppgave, UiB,
- Olaussen, Eugène *Fra Kreml til Youngstorvet*, 1945, Oslo: Kamban
- Olsen, Bjørn Gunnar: *Tranmæl og hans menn*, 1991, Oslo: Aschehoug
- Rognes, Åke Trond: "Ungdomsforbundets gjennombrudd" (ss133-176) i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1977, Oslo
- Rønning, Ole Martin: "Stalins norske elever. Kominterns kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti. 1926-1949", 2010, Avhandling (phd), UiO, Oslo
- Schapiro, Leonard: *The Communist Party of the Soviet Union*, 1970, London: Methuen
- Smart, D.A(red.): *Pannekoek and Gorter's Marxism*, 1978, London: Pluto Press
- Sogstad, Per Egeberg: *Ungdoms Fanevakt: den sosialistiske ungdomsbevegelsens historie i Norge*, 1951, Oslo: Arbeidernes Ungdomsfylking
- Sørensen, Øystein: *Fra Marx til Quisling: fem sosialisters vei til NS*, 1983, Oslo: Aventura
- Sørensen, Øystein: *Drømmen om det fullkomne samfunn: Fire totalitære ideologier- en totalitær mentalitet*, 2010, Oslo: Aschehoug
- Tubaas, Eli Irene: *Holdninger i norsk arbeiderbevegelse til den russiske revolusjon og det nye sovjetstyret*, 2000, Hovedoppgave, UiO, Oslo
- Wikan, Steinar: *Ellisif Wessel: En biografi*, 2008, Oslo: Pax